

EK-1

**Türkiye ve Avrupa Arasında
Bilimsel Hareketlilik ve Etkileşim:
Osmanlı'dan Günümüze Arkeoloji ve Müzecilik**

Proje No: 107K512

Dr. Tuğba Tanyeri-Erdemir

Mayıs 2012
ANKARA

İçindekiler

Öz.....	3
Projenin Amacı ve Yapılan Çalışmaların Özeti	4
1) Bilimsel Cazibe Merkezleri	6
1.1) Paris.....	7
1.2) Londra	14
1.3) Viyana.....	22
1.4) Berlin	26
1.5) İstanbul.....	30
2) Arkeolojik Araştırmaların Ürettiği Bilimsel Kesişim Merkezleri.....	37
2.1) Musul.....	38
2.2) İzmir	40
3) Araştırmacılar ve Bilimsel Ortak Paydalar.....	41
3.1) Ortak Bilimsel Dil ve Eğitim Seviyesi	41
3.2) Kurumsal Kimlikler	46
3.2)1. Araştırma Enstitüleri.....	47
3.2)2. Müzeler.....	47
3.2)3. Kurumsal Desteğin Olmadığı Örnekler	48
4) Siyasal Ortam ve İlişkiler	51
5) Sonuçlar	54
5.1) Mikro Ölçekli Belirleyiciler	54
5.2) Orta Ölçekli Belirleyiciler	55
5.3) Makro Ölçekli Belirleyiciler	56
Kaynakça	58

TÜBİTAK'a ARDEB Üzerinden Sunulan Ekler:

Ek 1: 207K512 Proje Final Raporu Metni

Ek 2: Kronoloji Tablosu

Öz

TÜRKİYE VE AVRUPA ARASINDA BİLİMSEL HAREKETLİLİK VE ETKİLEŞİM:

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE ARKEOLOJİ VE MÜZECİLİK

Bu projede, Türkiye’de arkeoloji ve müzeciliğin tarihsel gelişimi, Türkiye ve seçilen dört Avrupa ülkesi arasında, bilimsel hareketlilik ve etkileşim süreçleri açısından ele alınmaktadır. 18. yüzyıldan günümüze, hem Osmanlı’da arkeoloji ve müzeciliğin ortaya çıkışı ve gelişimi, hem de Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında arkeoloji biliminin gelişimi ele alınmış, bu gelişim sürecinde, bilim insanlarının hareketliliği ve karşılıklı etkileşim aktivitelerinin oynadığı roller incelenmiştir. Bu süreci incelemek için dört Avrupa ülkesi seçilmiştir: İngiltere, Fransa, Avusturya ve Almanya. Proje kapsamında Türkiye ve seçilen dört Avrupa ülkesinde sistematik ve kapsamlı bir arşiv taraması yürütülmüştür. Projenin temel amacı, hangi tür bilimsel hareketlilik ve etkileşim örneklerinin daha kalıcı, kapsamlı, dönüştürücü ve yenilikçi (*innovative*) olduğunun belirlenmesidir.

Abstract

SCIENTIFIC MOBILITY AND INTERACTION BETWEEN TURKEY AND EUROPE:

ARCHAEOLOGY AND MUSEOLOGY FROM THE OTTOMAN EMPIRE TO PRESENT

In this project, the historical development of archaeology and museology in Turkey will be investigated by focusing on the mobility of intellectuals and scientific interaction. The emergence of archaeology and museology in the Ottoman Empire since the 18th century, and the development of archaeology in the early years of the Turkish Republic is studied from a perspective of the mobility of intellectuals. The role of interaction in this process is investigated. Four European countries are selected for this project: England, France, Austria, and Germany. A thorough systematic archival research is conducted in Turkey and in the four selected European countries. The aim of the project is to help designate what sort of scientific mobility and interaction models provide sustainable, extensive, transformative and innovative results.

Projenin Amacı ve Yapılan Çalışmaların Özeti

2008 yılının Şubat ayında başlayan “Türkiye ve Avrupa Arasında Bilimsel Hareketlilik ve Etkileşim: Osmanlı’dan Günümüze Arkeoloji ve Müzecilik” başlıklı projenin birincil amacı, Türkiye ve Avrupa arasındaki ortak bilimsel etkileşim ve paylaşım süreçlerinin, arkeoloji ve müzecilik örnekleri üzerinden tarihsel bir çalışmasını yapmak olarak belirlenmişti. Bu bağlamda, çalışma 19. yüzyıldan itibaren arkeolojik çalışmalar yapmak amacıyla Osmanlı toprakları ve daha sonra erken 20 yüzyılda Türkiye Cumhuriyeti’ne gelen biliminsanları; arkeoloji ve müzecilik alanlarında eğitim almak ya da çalışmalarda bulunmak amaçlarıyla Avrupa’ya gönderilen biliminsanlarının deneyimlerinin detaylı bir çalışması yapılması; iki taraflı etkileşim ve bilimsel işbirliğinin tarihsel boyutlarının ortaya çıkartılması planlanmaktaydı. Bu çalışmaların sonucunda ulaşılmaya çalışılan temel hedef ne tür ilişki, etkileşim, iletişim ve hareketlilik süreçlerinin bilimsel üretkenlik, kalıcılık ve yenilikçilik açısından en verimli sonuçları ortaya çıkarttıklarının belirlenmesiydi.

Proje çalışmaları Şubat 2008-Nisan 2012 arasında yürütülmüştür.¹ Bu süre zarfında başvuruda belirlenen yurtiçi ve yurtdışında gidilen çeşitli kurumlarda arşiv çalışmaları ve literatür taramaları gerçekleştirilmiş, proje için önemli olduğu düşünülen uzman ve kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Proje süresince, yurtdışında Paris, Londra, Berlin ve Viyana’da; yurtiçinde İstanbul, Ankara ve Antalya’da arşiv ve literatür taraması çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Arkeoloji tarihi üzerine uzman kişilerle uzun görüşmeler ve mülakatlar yapılmıştır.

---

¹ Proje 15 Şubat 2010-1 Ekim 2010 tarihleri arasında, proje yöneticisi Tuğba Tanyeri-Erdemir’in doğum izninde olması nedeniyle 7.5 ay süreyle dondurulmuş, TÜBİTAK’ın aldığı kararla 1 Nisan 2012 tarihine kadar projeye ek süre tanınmış, sonuç raporu teslim tarihi olarak 1 Haziran 2012 belirlenmiştir.

Table 1: Proje Süresince Gerçekleştirilen Seyahatler

Paris	Fransa	22-27 Nisan 2008	Louvre Müzesi dahilinde bulunan Department of Near Eastern Antiquities Research Center
İstanbul	Türkiye	4-7 Mayıs 2009	Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün Kütüphanesi ve İstanbul Arkeoloji Müzesi
Londra	İngiltere	9-19 Haziran 2009	Londra British Museum'un arşivleri ve British Library'nin elyazmaları koleksiyonu
İstanbul	Türkiye	22-26 Aralık 2010	İstanbul Arkeoloji Müzesi
Antalya	Türkiye	2-6 Ekim 2010	AKMED Kütüphanesi
Berlin	Almanya	24-29 Ocak 2011	Pergamon Museum Central Archives ve Deutsche Orient Gesellschaft'ın arşivleri
İstanbul	Türkiye	12-13 Şubat 2011	Başbakanlık Arşivi
İstanbul	Türkiye	26 Ekim 2011	İstanbul Arkeoloji Müzesi
Viyana	Avusturya	4-9 Kasım 2011	National Library arşivleri, Österreichisches Archäologisches Institut ve Austrian Academy of Sciences
İstanbul	Türkiye	22-25 Şubat 2012	Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü ve İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi
Berlin	Almanya	22-27 Mart 2012	Deutsches Archäologisches Institut ve Pergamon Museum

1) Bilimsel Cazibe Merkezleri

Proje kurgulanırken dört Avrupa merkezi (Paris, Londra, Viyana ve Berlin) ve Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'un, kişiler ve kurumlar arası iletişim, etkileşim ve hareketlilik açısından önemli olacağı öngörülmüş, özellikle arşiv çalışmalarının bu merkezlerde yürütülmesi düşünülmüştü. Araştırma ve toplanan verilerin analizi sürecinde bunun son derece doğru bir öngörü olduğu ortaya çıkmıştır. Arkeoloji ve müzecilik bilimlerinin gelişimini merkeze alan bu proje kapsamında ele geçen veriler ışığında, gerçekten de, insanların, kurumların keşsettikleri; gerek ekonomik, gerek siyasi, gerek bilimsel önemi olan merkezlerde, verimli, uzun soluklu ve yaratıcı işbirliklerini oluşturulmasına temel olacak bilgi alış-verişlerinin yoğun olarak yaşandığı açıkça görülmüştür. Bu merkezlerden "bilimsel cazibe merkezi" olarak bahsedilecektir.

Bu dört merkezin araştırma için temel olarak alınmasının arkasında şu öngörüler bulunmaktaydı: bu merkezlerden yetişen, buralardan yola çıkan hafir ve araştırmacılar Osmanlı topraklarında yoğun olarak çalışmış, kazarak günışığına çıkarttıkları malzemenin bir kısmının ülkelerine götürülmesinde aktif rol oynamışlardır. Bu çalışmalardan sonra, bu ülkelere götürülen arkeolojik malzeme, araştırma ve araştırmacılar için çekim alanı haline gelmiş, ve bu çekim alanlarının etrafında da belli kurumsallaşma süreçlerinin ortaya çıktığı görülmüştür. Bu kurumsallaşma sürecinin belli başlı iki temel şekli bulunmaktadır: bunlar, eserlerin toplanarak sergilendiği müzeler ve bu eserlerle ilgili araştırmalar üzerine yoğunlaşan bilimsel araştırma merkezleridir. Bu cazibe merkezleri ayrıca Osmanlı'dan gelen siyaset, ticaret ve bilim insanların farklı vesilelerle yoğun olarak ziyaret ettikleri yerlerdir. Bu nedenle farklı geçmişleri, özellikleri ve kurumsal kimlikleri olan insanların da biraraya gelebildikleri ortamları sunmaktadırlar.

Bu dört merkeze ek olarak, İstanbul da bu bağlamda değerlendirilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul, gezgin, araştırmacı ve hafirlerin yolunun mutlaka geçtiği, geçerken birbirleriyle keşittiği önemli bir imparatorluk merkezidir. 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da arkeolojinin bir bilim dalı olarak gelişmesini sağlayacak kurumsallaşma süreçleri burada gerçekleşmiştir. Bu kurumsallaşma süreçleri yerel olduğu kadar uluslararası etkisi de bulunan süreçlerdir.

Bunların yanısıra, araştırma esnasında toplanan veriler ışığında iki merkezin daha bilimsel cazibe merkezi olarak kabul edilebileceğini önesüren sonuçlar elde edilmiştir. Bunlar yakınoğu arkeolojisi açısından önem arzeden Musul şehri, ve klasik arkeoloji üzerine çalışan araştırmacıların yollarının keşittiği İzmir şehri olarak belirlenmiştir. Bu merkezler, Paris, Londra, Viyana, Berlin ve İstanbul gibi büyük, kozmopolit imparatorluk başkentleri değildirler. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, özellikle arkeolojik araştırmalar açısından önem arzeden çekim merkezleri haline geldikleri görülmektedir. İmparatorluk başkentlerinden çok daha küçük ölçekli de olsa, bu merkezlerde de arkeolojik araştırmalar

yapan insanlar arasında yoğun bir etkileşim olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu merkezler de bu kapsamda değerlendirilmişlerdir.

1.1) Paris

19. yüzyılın başlangıcından itibaren, II. Mahmud döneminden başlayarak Paris'in Osmanlı modernleşmesi açısından çok önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Örneğin, Tanzimat'ın ortaya çıkmasında rol oynayan önemli dört figür, II. Mahmud'un eğitim için Paris'e gönderdiği kişiler olmuştur (Lewis 1968: 74-128). 19. yüzyılın başında başlayan bu gelenek 19. yüzyıl süresince devam etmiş, farklı dallarda uzmanlaşan pekçok Osmanlı entellektüeli eğitim için Paris'e gönderilmişlerdir. 19. yüzyılın öndegelen Osmanlı entellektüellerinin hemen hepsi ya eğitim, ya siyasi bir görev, ya da kültürel bir paylaşım nedeniyle Paris'te bulunmuşlardır.

Projemizde ele aldığımız tüm Osmanlı entellektüelleri, Tanzimat'la başlayan modernleşme ve batılılaşma süreçleri içinde eğitim görmüş, bu dönemin etkisinde yetişmiş bireylerdir. Bu nedenle Fransa'nın merkezinde olduğu eğitim sisteminin birer parçası olarak görülebilirler. Araştırma sürecinde karşımıza çıkan erken dönem Osmanlı arkeolog ve müzecilerinin hepsinin çok iyi seviyede Fransızca bildikleri Avrupalı meslektaşlarıyla yaptıkları yazışmalardan anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra, Fransızca yayınları yakından takip etmekte, Paris'te olan önemli siyasi, kültürel, sosyal gelişmeleri izlemekteydiler. Yolları Paris'e düşmemiş olsa bile, Osmanlı modernleşmesinin Paris merkezli başlangıcı nedeniyle, tüm Osmanlı entellektüellerinin dünya görüşlerinin gelişmesinde Paris'in önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki siyasi ilişkiler 19. yüzyılda çok olumlu olmasa bile, Osmanlı entellektüellerinin Paris merkezli, Fransız eğitiminden geçmelerinin Osmanlı İmparatorluğu ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nde kalıcı etkileri olduğu görülmektedir. Bunun en önemlisi de bilim dili olarak Fransızca'nın son derece yaygın olarak kullanılıyor olmasıdır. Fransa'nın ve Paris'in Türk akademisyenlerinin yetişmesi açısından 20. yüzyılın ortasında kadar oynadığı rolün önemi devam etmiştir.

Paris'e gönderilen Osmanlı diplomatları da bu ikili ilişkilerin pekiştirilmesinde rol oynamışlardır. Gerek Fransa'nın İstanbul'da açtığı büyükelçilik, gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun Paris'te açtığı büyükelçilik, iki ülke arasındaki sosyal, siyasal, iktisadi ve kültürel bağların kurulmasında önemli yer tutmaktadır. Osmanlı sefirlerinin yayınlanan sefaretnamelerinde bu ilgi ve merakın önemi görülmektedir (Unat 1968: 53, 179-201).

Fransa'nın Osmanlı topraklarındaki en erken arkeolojik faaliyetlerinin başında, Napolyon tarafından 18. Yüzyıl sonunda gerçekleştirilen Mısır seferi ve bu sefer çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmalar gelmektedir. Napolyon Bonaparte'ın 1798 senesinde yanında pek çok bilim adamıyla Mısır'a gitmesi arkeoloji tarihinde ve özellikle Mısır biliminin oluşmasında etken olmuştur. Kalabalık ve interdisipliner yapısı olan bu araştırmacı grubunun Mısır'da

yürüttüğü araştırmalar, bilimsel hareketlilik çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu kapsamlı inceleme gezisinde, ülkenin fauna ve florası ile eski anıtları kaydedilmiştir; hiyeroglifler uzman gravürçüler tarafından kopyalanmıştır. Ayrıca heykel, hiyeroglifli parçalar ve papirüsler gibi çok sayıda eski eser toplanmış, bunların önemli bir kısmı Paris'e gönderilmiştir (Ortaylı 2008: 215). Bu eser koleksiyonu daha sonra Louvre'in en önemli koleksiyonlarından birisi haline gelecektir. Boneparte'in ele geçirdiği Rosetta Taşı adıyla bilinen üç dilli yazıt da Mısır hiyerogliflerinin çözülmesinde anahtar görevi görmüştür.

Bonaparte'in Mısır seferinin önemli bir tarihsel ve siyasi boyutu da bulunmaktadır. Mısır, 18. yüzyılın sonundan itibaren Osmanlı kontrolünün yavaş yavaş zayıfladığı bir bölgedir. İngiltere ve Fransa arasında bu bölgenin kontrolü için başlayan rekabet, eski eserlerin ele geçirilmesi alanında da yoğun şekilde yaşanmıştır. Bu proje kapsamında ele alınan konulardan birisi de uluslararası boyuttaki siyasi gelişmelerin arkeoloji ve müzecilik bilimlerinin gelişimini etkileyip etkilemediğidir. 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında, Osmanlı'nın gerileme döneminde, İngiltere ve Fransa arasındaki makro siyasi gelişmelerin, arkeolojik eserler açısından çok somut gelişmelere neden olduğunu görmekteyiz. Siyasi ve askeri alanlarda yaşanan olaylar, 18. yüzyılın sonunda kurumsallaşan Louvre ve British Museum'un oluşumlarında etkili olmuştur. Fransız ve İngiliz askeri birlikleri, ülkelerinin imparatorluk müzelerini zenginleştirmek için çaba göstermişlerdir, bu alanda ciddi bir rekabet yaşanmaya başlamıştır. Gerek Louvre'un gerek British Museum'un koleksiyonlarında bulunan eski Mısır eserleri, bu medeniyete duyulan ilgi ve merakın artmasına da neden olmuş, bu müzelerin çatısı altında Mısır medeniyeti üzerine yapılan çalışmalar da kurumsallaşmaya başlamıştır. Bu süreç, edinilen bilginin akademik bir disiplin çerçevesinde kurgulanmasını da sağlamıştır. Bu açıdan, arkeolojinin bir disiplin olarak ortaya çıkması için gereken düşünsel altyapının oluşmasında etkin olmuştur. Bu bağlamda, Institut d'Égypt'in kurulması bu kurumsallaşma süreçlerinde öncül bir yaklaşım olarak görülebilir.

Institut d'Égypt'in ortaya koyduğu en önemli eserlerinden birisi, çok geniş çerçeveli ve detaylı olarak hazırlanmış olan Description de l'Égypte'in yayınlanmasıydı (1809-1828). Napolyon'un Mısır seferinin oldukça interdisipliner bir yapısı vardı. Oryantalistler, tarihçiler, biyologlar, botanistler, zoologlar, tıp ve eski eser uzmanlarından oluşan geniş bir ekip bu eserin hazırlanmasında çalışmıştı. Büyük çaplı ansiklopedik bir eser olan Description de l'Égypte'in yazılması için çalışmalar 1809 senesinde, Napolyon'un imparatorluğu döneminde başlamış ve 1822 senesinde Louis XVIII'in krallığı zamanında tamamlanmıştır. Eserle birlikte hazırlanan topografik plan ise Charles X'un yönetimi esnasında 1828'de bitirilmiştir. Napolyon'un Mısır seferi esnasında ele alınan bilimsel çalışmaların sonucu olan bu eser 17 cilttir, bunlardan 8 tanesi metin, dokuz tanesi ise resimli levhalardan oluşmaktadır. Bu detaylı ve kapsamlı çalışma Mısır biliminin gelişmesinde ilk adımı temsil etmektedir. 51 tane bilim adamı, matematikçi Gaspard Monge ve kimyacı Claude-Louis Berthollet tarafından Bilimler ve Sanatlar Komisyonunu oluşturmak ve sefere katılmak için toplanmıştır. Görevleri ordularının fethetmeye hazırlandığı ülkeyi eski kalıntılara, fiziksel çevreye, adetlere ve kurumlara özel

vurgu yaparak tüm yönleriyle araştırmak ve çalışmaktı. 22 Ağustos 1798’de Mısır Enstitüsü Kahire’de Monge’nin başkanlığı ve Napolyon’un başkan yardımcılığıyla doğdu. Bilim insanları ve entelektüeller bölgede keşif gezilerine çıkmış, kapsamlı araştırmalarda bulunmuşlardı. Siyasi ve askeri sürecin sonunda Fransızlar bölgedeki hakimiyetlerini yitirerek ayrılırlarken ellerindeki eserlerin çoğunu İngilizlere bırakmışlardı. Bu eserler arasında Rosetta Taşı da bulunmaktaydı. Ancak bu dönemde toplanan bilgiler ve bulgular Fransa’ya götürölmüş ve Description de l’Egypte’in hazırlanmasında kullanılmıştır (Archimbaud 1998: 237). İki ölkenin Mısır’ın kontrolünü ele geçirmek için girdikleri rekabet, Louvre ve British Museum’un eski Mısır koleksiyonlarının zenginleşmesine, ve bu medeniyetle ilgili araştırmaların kurumsallaşmasına yol açmıştı. Ancak bu süreçte yerel halk ya da Osmanlı elitiyle olan ilişkilerin verimli bilimsel çıktılar ürettiğini söyleyemeyiz. Bunun belki de en önemli nedeni bu süreçlerin Tanzimat öncesi dönemde yaşanmış olmasıdır. Avrupa-merkezli bir eğitim alan Tanzimat sonrası Osmanlı bürokratlarının, Avrupalı meslektaşlarıyla çok daha verimli sonuçlar üreten ilişkilere girdiklerini görmekteyiz. 18. yüzyılın sonu, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleşen ilişkilerin daha eşitsiz, daha hiyerarşik olduğunu gözlemlemekteyiz.

Fransız arkeologlar Anadolu’da diğer ölkelerle karşılaştırıldığında daha az varlık gösterebilmişlerdir (Diaz-Andreau 2007:112). 19. yüzyılın ilk yarısında Anadolu’da çalışmış olan en erken Fransız araştırmacı Charles Texier’dir. Texier, Fransız devletinin maddi desteği ve görevlendirmesiyle Anadolu’ya iki kapsamlı seyahat düzenlemiştir. Bunların ilki 1833, ikincisi 1843 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Charles Texier bu gezilerden sonra, o dönemin yaygın tarzı olan seyahatname türünde kapsamlı birkaç yayın yapmıştır. İlk seyahatinden 30 yıl sonra yayınlanmış olan seyahatnamesi Asie Mineure: Description Géographique, Historique et Archéologique des Provinces et des Villes de la Chersonnése d’Asie (1862 ve 1882) önemli ve yaygın olarak bilinen bir yayındır. Bu yayın 1922-23 tarihlerinde Ali Suat Bey tarafından tercüme edilmiş ve Osmanlıca olarak basılmıştır. Bu da eserin 20. yüzyılın başında bile Türk araştırmacılar ve aydınlar için önem arzetmekte olduğunu göstermektedir. Texier’in 1933-34 yıllarındaki gezi notlarını içeren, ve 1843’deki gezisinden sonra yeni bulgularla zenginleştirilerek 1862 ve 1882’de iki defa basılan Asie Mineure son derece kapsamlı olarak hazırlanmış bir eserdir (Texier 1862). Texier’in gittiği, gördüğü, incelediği her yer ve her eser detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Bazı eserler ve yerlerle ilgili plan, çizim ve çok güzel şekilde hazırlanmış gravürler de ana metne eşlik etmektedirler. O dönemin anlatı tarzına uyumlu bir şekilde, etnografik, sosyal gözlemler ve yolculuğun detayları da sunulmaktadır. Son derece kapsamlı hazırlanmış eserde Texier’in Osmanlı vatandaşlarıyla ilgili çeşitli ilişki ve iletişimlerinden bahsedilse de, bilimsel herhangi bir paylaşımın olduğu bir ilişki görülmemektedir. Ancak, Asie Mineure’nin önsözünde, Osmanlı’nın 1820-30’larda başlayan batılılaşma sürecine girmesinin seyyahlar ve araştırmacılar açısından son derece olumlu bir gelişme olduğu anlatılmaktadır. Bu da 19. yüzyılın ortalarına doğru daha verimli paylaşım süreçlerinin başlamasında önemli bir faktör olarak ele alınmalıdır.

Fransızların Anadolu arkeolojisindeki varlıkları limitli olsa da, 19. yüzyılın ortasında Mezopotamya’da yaptıkları çalışmaların yoğunluğu unutulmamalıdır. Yakındoğu arkeolojisinin başlangıcı, Asur İmparatorluğu’nun keşfi, o zamanlar Osmanlı toprakları içinde bulunan Mezopotamya’da çalışan Fransız araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu Fransız araştırmacılar, bölgeye diplomatik görevlerle gönderilen, ancak yakınlardaki arkeolojik yerleşimlerde hafriyat çalışmalarına başlayan bireylerdir.

19. yüzyılın ilk yarısında Mezopotamya’ya diplomat olarak gönderilen, daha sonra yakındoğu arkeolojisinin duayeni olacak en önemli kişilik Paul Emile Botta’dır. Eğitilmiş bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Botta, botani, ornitoloji gibi pekçok doğa bilimine ilgi duymakta, bu ilgi alanıyla ilişkili olarak Şili, Peru, Meksika, Kuzey Amerika, ve Çin’e yolculuk etmişti (Larsen 1996:14-15). Bu açıdan hayatı hareketlilik üzerine kurulu bir düzende başlamıştı. Uzun araştırma seyahatinden sonra Paris’te tıp üzerine doktorasını yaptı, ve 1830’da mezun oldu. Mezuniyetinden sonra bir süre Mısır’da doktor olarak görev yapan Botta, 1841’de Musul’a diplomatik görevle atandı. Bu süreçte, Paris’te bulunan Société Asiatique’de aktif rol oynamakta olan araştırmacı ve oryantalist Jules Mohl’un de rol oynadığı görülmektedir (Larsen 1996: 21). İngiliz seyyah Claudius James Rich’in seyahat ve çalışmalarını yakından takip eden Mohl, Musul ve çevresinin Mezopotamya araştırmaları için önemli bulgulara gebe olduğunu öngörmekteydi. Rich’in topladığı eserlerin bir kısmı British Museum’a ulaşmış ve sergilenmeye başlamıştı. 19. Yüzyılın ilk yarısı, British Museum ve Louvre arasındaki rekabetin, daha doğrusu İngiltere ve Fransa arasındaki imparatorluk olabilme arzusunun kızıştığı bir dönemdi. Bu nedenle Mohl’ün yönlendirmesinde, British Museum’un sahip olduğu, ancak henüz Fransa’da benzeri bulunmayan arkeolojik eserlerin Fransız devletine kazandırılmasının önemli bir tetikleyici neden olduğu düşünülebilir. Bu açıdan, 19. yüzyılın ilk yarısında hareketli hayat sürmüş olan seyyahların topladıkları bilgilerin ve devletlerarası rekabetçi siyasetin, Mezopotamya’da arkeolojik araştırmaların başlamasında etkin rol oynadığı görülmektedir.

1841’de Musul civarında araştırmalara başlayan Botta, henüz arkeoloji biliminin arazi metodlarının yeni yeni gelişmeye başladığı bir dönemde çalışmaktaydı. Kazı için seçtiği höyük Koyuncuk (Nineve), oldukça büyük ve 7000 yıllık karmaşık bir katmanlaşmaya sahip bir alandı. Mısır’da yapılan arkeolojik çalışmalarla, Mezopotamya’da yapılan çalışmalar arasında önemli bir fark bulunmaktaydı: Mısır’da hemen herşey toprak üzerinde, görünür mimari eserlerden oluşmaktaydı (Stiebing 1993: 55-84). Mısır’da çalışan 19. yüzyıl araştırmacıları, yüzeyden yaptıkları gözlemler, çizimler ve belki bir miktar kazıyla eserlere ulaşabiliyorlardı. Ancak Koyuncuk’ta durum bambaşkaydı. Botta’nın keşfedeceği Asur sarayları toprağın derinliklerine gömülüydüler. Botta’nın yerel halktan topladığı, kalabalık bir işçi ordusuyla bu muazzam höyükte kazı çalışmaları yapması gerekmektedir, ancak saray kalıntılarına ulaşmak oldukça zordu. Tam olarak nerenin kazılacağını bilmek mümkün değildi, ve Botta’nın görevlendirdiği kalabalık işçi ordusunun Koyuncuk’ta yaptığı kazı çalışması verimli sonuçlar vermemekteydi.

Tam bu sırada Botta, Musul yakınlarındaki başka bir höyük olan Khorsabad'da çalışmalarına devam etmeye karar verdi. Khorsabad höyüğü, II.Sargon tarafından inşa edilmiş, ve bu Asur kralının savaşta ölmesinden çok kısa zaman sonra terkedilmiş, büyük fakat düzenli, tek katmanlı, önemli bir Asur şehriydi. Tek katmanlı olması nedeniyle stratigrafiyle ilgili hiçbir sorun çıkmamaktaydı. Arkeolojik alan metodlarının gelişmesi açısından bu yerleşimin göreceli basit yapısı, bu erken dönemde önemli tekniklerin gelişmesi için elverişli bir saha sunmaktaydı. Botta bu alanda yaptığı çalışmaları, Mohl'a düzenli aralıklarla yazdığı mektuplarda özetlemektedir (Mohl 1845). Bu mektuplarda saha tekniklerinin adım adım gelişimini izlemek mümkündür. Botta'nın görevlendirdiği ekipler, rölyef heykellerle kaplı anıtsal duvarları kazarak takip ediyor, yakınoğunun en önemli sanat eserleri olacak, Asur sanatının bu güzel örneklerini günyüzüne çıkartıyorlardı.

Botta'nın 1844'e kadar iletişim içinde olduğu, bürokratik ya da kişisel nedenlerden iletişim kurmak mecburiyetinde kaldığı en önemli Osmanlı vatandaşı, o dönemde Musul'un paşası olan Muhammed Keritlioğlu'ydu. Anladığımız kadarıyla bu ilişki son derece olumsuz bir şekilde gelişmişti. Henüz eski eserlerle ilgili nizamnamelerin belirlenmediği, eski eser kavramının devlet boyutunda irdelenmediği bir dönemde, Botta elinde hiçbir resmi belge olmaksızın birtakım kazılar yapmaktaydı. Oysa 1838-40'ta Likya'da çalışan İngiliz Charles Fellows'un bu tür bir çalışmayı yürütebilmek için sultandan ferman alması gerekmiş, hatta bu fermanın verilmesinde bile çeşitli zorluklarla karşılaşmıştı (Slatter 1994: 217). Botta'nın yaptığı bu iş, Musul'da görevli yerel bürokratları ve yöneticileri huzursuz etmiş olmalıdır. Özellikle yapılan kazıların tam olarak ne olduğunun bilinemediği, yapılan işin nasıl bir hukuki çerçevede yürütüleceğinin anlaşılamadığı bir dönemde bu tür uyuşmazlık ve gerginliklerin olması da öngörülebilir. Sonuç olarak, 1844 yılında, Botta'ya yardımcı olarak gönderilen çizer Flandin Paris'ten Musul'a gelirken, İstanbul'a uğrayarak Botta'nın kazılarını devam ettirebilmesi için gereken merkezi izni, yani fermanı almıştır (Fagan 2007: 104).

Botta'nın çalışmaları bilim dünyasında büyük yankı uyandırmıştı. Fransız devleti bu kazıları, ve kazılardan çıkmakta olan bulguları son derece ciddiye almakta ve önem vermekteydi. Botta'yla birlikte çalışmak üzere bir profesyonel çizer görevlendirilmiş, Musul'a gönderilmişti. 1844'te Botta'nın ekibine katılan Eugène Napoléon Flandin, çok yetenekli bir çizerdi. Khorsabad'da çıkartılan heykellerin, yazıtların son derece özenli ve kaliteli çizimlerini yapmakta, kazılmakta olan şehirdeki binaların planlarını hazırlamaktaydı. Khorsabad'da Fransızların yaptığı kazılarda, modern kazı teknikleriyle karşılaştırılmayacak kadar ilkel teknikler kullanılmakla beraber, binaların birer işlevsel parçası olan rölyef heykeller ve kapılarda bulunan dev lamassular gibi mimari nitelikli öğelerin yerleri kaydedilmekteydi. Bazı buluntuların buldukları yerler hakkında da not düşülmekteydi. Bunların dışındaki bilgiler ve bulgular kayda geçmemekteydi. Yerel halktan oluşan kalabalık kazı ekipleri büyük bir hızla, mümkün olduğu kadar çok heykeli günyüzüne çıkartmak için çalışmaktaydılar. Botta ve Flandin'in kazı yapılan tüm alanları aynı anda denetlemeleri mümkün değidi, zaten çoğu zaman kazının başında da olamıyorlardı. Bu kazı hızında, bilgilerin uygun bir şekilde

kaydedilebilmeleri mümkün değildi. Yine de, daha önceki, bireylerin kendi insiyatifleriyle gerçekleştirdikleri, sadece eser ele geçirme odaklı kazılara göre, Botta ve Flandin'in yaptıkları çalışmaların öncü bir niteliği vardı. Titizlikle hazırlanmış planlar ve detaylı çizimler daha sonraki çalışmalarda da kullanılacaktı.

Flandin'in çizimleri ve Botta'nın çalışmaları 1849 yılında, Monument de Ninive adında muazzam bir kitap olarak yayınlandı (Botta ve Flandin 1849). Bu kitap bir prestij kitabı olarak kurgulanmıştı ve Fransız devleti için siyasi ve kültürel önemi ve anlamı büyüktü. British Library Elyazmaları Arşiv'inde okuduğumuz mektuplar arasında Botta'nın tam kitabın yayına hazırlandığı dönemde Layard'la yaptığı yazışmalara da bakılmıştır. Botta esprili bir dille bu kitabın ne kadar pahalı bir yayın olacağından bahsetmektedir. Yazışmadan anladığımız kadarıyla, Fransız hükümeti bu kazıya gösterdiği önemi, kazıdan sonra hazırlanan yayına da göstermektedir. Bu kitabın hazırlanış süreci de aslında arkeolojinin bilimselleşmesi açısından önem taşımaktadır. Daha önceki gezilen yerlerden karşılaşılan insanlara kadar pekçok farklı konuyu içeren seyahatnamelerin aksine, Botta ve Flandin'in hazırladığı bu kitap tamamen arkeolojik bilgi odaklıdır.

Paul Emile Botta'nın çalışmalarının belki de en önemli özelliği Fransız devleti tarafından maddi olarak destekleniyor olmaları, ve çıkan malzemenin Paris'te, Louvre'da sergilenmek üzere toplanıyor olmasıydı. Bu, 19. Yüzyıl arkeolojisinin kurumsallaşmasında önemli bir gelişmedir. Bir önceki döneme baktığımızda, seyahatçıların kendi insiyatifleriyle yakınoğuyunu gezerek eser topladıklarını, ya da asilzadelerin kendi koleksiyonları için eser toplatmak üzere Carsten Niebuhr gibi araştırmacıları seyahate gönderdiklerini görmekteyiz (Fagan 2007: 17-31, 33-41). Fransız hükümetinin gerek araştırma gerek eser toplama konusunda 19. Yüzyılın ilk yarısından itibaren daha sistematik, daha kurumsal bir yaklaşım izlemekte olduğu görülmektedir. Charles Texier'in araştırmaları ve seyahatleri, Botta'nın arazi çalışmaları tamamen devlet desteği ve görevlendirmesiyle gerçekleşen çalışmalardır. Botta'nın yaptığı kazıların, son derece etkileyici bir kitap olarak hazırlanması ve tamamen devlet kaynaklarıyla yayınlanması da yine bu kazılara gösterilen önemin bir göstergesidir.

Botta'dan sonra bölgede Fransız kazılarını Victor Place devralmıştır. Victor Place'nin de bölgedeki İngilizlerle iletişim halinde bir yaşam sürdürdüğünü görmekteyiz. Place'in bölgede yaptığı hafriyat ve araştırmalar Ninive et l'Assyrie (1863) isminde bir yayınlara yayınlanmıştır. Victor Place'in da Osmanlı yerel yönetimiyle ilişkiler içinde olduğu, Osmanlı paşalarıyla gerekli düzeyde iletişim kurduğu görülmektedir.

Fransızlar'ın güney Mezopotamya'da da aktif çalışmaları olmuştur. Bu isimlerden en önemlisi, Louvre Müzesi'nin Louvre'ın Sümer ve Babil sanatının en güzel örneklerinden oluşan geniş bir koleksiyona sahip olmasını sağlayan çalışmalarda bulunan Ernest de Sarzec'tir. Sarzec Basra'ya 1877 yılında diplomat olarak atanmış, bölgede tarihi eser kaçakçılığı yapan yerel halktan birtakım tablet ve sanat eserleri satın almaya başlamıştır. Bu eserlerin Telloh denen bir höyükten geldiğini öğrenen Sarzec, İstanbul'dan resmi bir ferman

almaksızın kazılara başlamıştır (Fagan 2007: 226-227). Kazılarının sorunsuz bir şekilde ilerleyebilmesi için bölgeden sorumlu olan paşayla ilişkilerini iyi tutmuştur. Ernest de Sarzec'in çalışmaları 1877-1881 yılları arasında antik Sümer kenti Tello'da sürdürmüştür.

Fransa'nın tüm dünya kültürlerinden topladığı antik ve sanat eserlerinin sergilendiği en önemli kurumu Louvre Müzesi'dir. Gerek müze altyapısı, gerekse burada depolanan ve sergilenen Anadolu menşeli malzeme, Paris'i arkeoloji ve müzecilik açısından önemli bir merkez haline getirmektedir. Louvre'nin en önemli koleksiyonlarından birisi, Mezopotamya'da Fransızların yaptıkları kazılardan çıkan eserlerden oluşmaktadır. Bu eserlerin çok büyük bir kısmı, 19. yüzyılda Mezopotamya Osmanlı kontrolünderken gerçekleşen kazılarda ortaya çıkan eserlerdir.

Louvre Müzesi de Avrupa'da 19. yüzyılda ortaya çıkan imparatorluk müze geleneği çerçevesinde incelenmesi gereken bir kurumdur. Ancak diğer imparatorluk müzelerinden farklı bir siyasi ortamın çıktısı olduğu unutulmamalıdır. Fransız Devrimi'nin diğer sosyo-politik ve kültürel alanlarda olduğu kadar, Fransa'da müzeciliğin gelişimine de olumlu etkisi olmuştur. Kamu müzelerinin yayılımıyla birlikte Fransa yönetimi kralların ve aristokrasinin koleksiyonlarını halka sergileme amacı gütmüştür (Batur 1983: 1473). Bunun sonucu olarak krali saraylardaki tüm sanat eserleri kamu malı olarak Louvre Sarayı'na getirilmiştir ve Paris'te Louvre Müzesi 1793 senesinde halka açılmıştır. Zaman içerisinde bu müze çeşitli eserlerin eklenmesiyle zenginleşmiştir (Edhem 1932: 534). Fransa'da gözlemlenen bu gelişme öteki ülkelerdeki ulusal müzelerin gelişimine de bir model teşkil etmektedir (Kohl 1998: 227). Bu projede incelenen imparatorluk müzelerinin oluşmasında Louvre'un yoğun ve rekabetçi arkeolojik eser toplama stratejisinin etkisi görülmektedir. Bu anlamda bir yandan koleksiyonlar oluşurken, diğer bir taraftan da bu koleksiyonların kurumsallaşma süreçlerinde önemli rol oynadıkları düşünülebilir.

Louvre Müzesi'nin bünyesindeki departmanların kurulması sürecinin de Osmanlı topraklarında yürütülen çalışmalarla bağlantılı geliştiğini söyleyebiliriz. Fransa'nın en önemli müzesinin koleksiyonu Napolyon Bonaparte'in fetihlerinden ve *Grand Armée*'nin 1806 ve 1807'deki seferlerinden getirilen ganimetler ve sanat hazineleri vasıtasıyla zenginleşmiştir (Riptey 1969: 41). Louvre Müzesi'nin farklı kültür bölgelerinden gelen eserlerle zenginleşmesi ve müze bünyesinde farklı departmanların açılması zaman içinde farklı süreçler sayesinde gerçekleşmiştir. 19. yüzyıl öncesi koleksiyon daha ziyade Yunan ve Roma eserlerinden oluşan bir koleksiyondur. Bu koleksiyonun da önemli bir kısmı Bonaparte'in birliklerinin savaş ganimeti olarak ele geçirdikleri eserlerden oluşmaktaydı. Bu ganimet olarak ele geçirilen eserlerin, arkeolojik yöntem ve teorinin gelişmesinde önemli rol oynadıkları söylenemez. Bununla birlikte, Bonaparte'in Mısır seferi ve bu sefer süresinde ele geçirilen eserlerin ve toplanan bilginin bir enstitu çerçevesinde kurgulanmasının önemli bir gelişme olduğu düşünülmektedir. Mısır'dan toplanan malzemenin sergilendiği *Musée Egyptien*, Champollion'un da çalışmalarıyla 1826'da oluşturulmuştur. Hiyeroglifleri deşifre eden Champollion bu departmanın ilk küratörüdür. 1847'de Louis-Philippe, Paul Emile

Botta'nın Khorsabad kazılarında bulduklarına ev sahipliği yapması için oluşturulan *Musée Assyrien'i* (Asur müzesini) açmıştır. Sarzec'in Sümer kazılarında ortaya çıkarttığı ve Louvre'a kazandırdığı çok sayıdaki eser, "Oriental Antiquities" adı altında bir bölümde toplanmıştır (Eldem 2004: 133). Osmanlı topraklarında bulunan farklı coğrafyalardan ele geçirilen eserler, Louvre'in kurumsallaşma ve departmanlaşmasında önemli rol oynamıştır.

1822'de Paris'te kurulan Société Asiatique, Asya araştırmaları üzerine yoğunlaşan bir araştırma merkeziydi. Bu araştırma merkezinin üyeleri arasında, Rosetta Taşı'nın okunmasını sağlayan dilbilimci Jean-François Champollion ve Botta'nın Musul'da araştırmalara başlaması için yol gösteren Jules Mohl'da bulunmaktaydı. 19. yüzyılın bilimsel gelenekleri içinde, kazı ve araştırmalardan elde edilen sonuçların Société Asiatique gibi bilimsel merkezlerde bildiri olarak sunulması da vardı. Société Asiatique, Botta gibi Fransız araştırmacıların bulgularının, Paris'te bulunan, ya da Paris'ten yolu geçmekte olan bilim insanlarıyla paylaşıldıkları bir ortam oluşturmaktaydı.

Fransa Hükümeti'nin İstanbul'da açtığı Anadolu Araştırmaları Merkezi, 20. yüzyılın başlangıcından itibaren çeşitli bilim dallarında uzman araştırmacıların yollarının kesiştiği, birbirleriyle olan iletişim ve ilişkilerinin üretildiği bir merkez haline gelmiştir. Bu araştırma merkezi günümüzde de önemini korumakta, halen aktif bir şekilde çalışmalarını sürdürmektedir.

1.2) Londra

1793'te Londra'da ilk daimi Osmanlı elçiliğinin kurulmasıyla birlikte iki imparatorluk arasındaki ticari, siyasi ve kültürel ilişkiler daha da yoğun bir şekilde yaşanmaya başlamıştı. Bu dönemde Londra'da bulunan Mahmut Raif Efendi, Fransızca olarak yazdığı raporda, 18. yüzyıl seyahat yazınına benzer bir şekilde ele alınmış olan kısa bir seyahatname hazırlamış, burada Londra'ya yaptığı yolculuğu ve Londra şehri ve İngiltere'yle ilgili bilgiler vermiştir (Unat 1968: 178-179). Bu eser, 18 yüzyılın sonunda yaşamış bir Osmanlı diplomatının o dönemdeki Avrupa seyahat yazını geleneğini takip ve taklit etmeye çalıştığını gösteren ilginç bir örnektir.

İstanbul'da Büyük İngiltere Büyükelçiliğinin kurulmasından önce de İngiliz'ler Osmanlı topraklarında bulunan antik eser, anıt ve yerleşimlere yoğun ilgi göstermişlerdir. Ancak, iki ülke arasındaki bilimsel ilişkilerin, İngiliz büyükelçiliğinin aktif çalışmaya başlamasından sonra çok daha yoğun ve kurumsal şekilde ilerlediğini görmekteyiz. 18. yüzyıldan itibaren, Anadolu ve Osmanlı İmparatorluğu kontrolündeki topraklar İngiliz asilzadelerinin, "Büyük Tur" gezi rotalarının dahilinde yer almaktaydı (Maclean 2006). Bu geziler, İngiliz asilzadelerinin nadireler kabineleri için eser satın aldıkları, ya da kendileri için çalışan insanlara eser toplattıkları uzun süreli ve kapsamlı seyahatlerdi. Bu eser toplama etkinliklerinin yarattığı hareketlilik, Divan Club, Royal Geographical Society gibi bazı kurumların oluşmasında etkin rol oynamıştır. 17. yüzyıl ve 18. yüzyılda İngiliz oryantalist resim sanatının gelişimi de bu

seyahat kültürüyle ilişkili olarak ilerlemiştir (Tromans 2008). Sir John Soane gibi zengin aristokratların topladıkları geniş koleksiyonların da hem eser toplama kültürü, hem de bu eserlerin sergilenmesi anlayışının gelişmesinde rol oynadıkları görülmektedir (Knox 2008). Ancak bu bağımsız koleksiyonların ya da nadireler kabinelerinin, eski eserlerin çıktıkları arkeolojik bağlamı anlamamızda, bu alanda teorik ya da yöntembilimsel gelişmelerin oluşmasında çok fazla rolü olmadığı da gözlenmektedir. Bu tür koleksiyonların envanter tutma, sınıflandırma ve sergileme açısından müzeciliğin gelişmesine katkıları olmuştur. Örneğin, Sir Hans Sloane'ın koleksiyonu daha sonra British Museum'u oluşturacak olan çekirdek koleksiyonlar arasındadır (Wilson 2002: 11-21). Müzeleşme süreçlerinin gelişimiye, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren arkeolojinin kurumsallaşması süreciyle birlikte gelişmiştir.

18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başının arkeoloji dünyasında bireysel çalışmalarıyla en çok bahsi geçen İngiliz belki de Lord Elgin'dir. Lord Elgin, 1799'da İstanbul'a İngiliz büyükelçisi olarak atanmıştı, 1806'ya kadar bu görevi sürdürmüştü (St Claire 1967:32-49). Kendisinden sonra gelecek diplomatlardan farklı olarak, Lord Elgin'in atandığı dönemde henüz İngiliz devleti Osmanlı topraklarındaki antik eserlerle resmi olarak ilgilenmemekteydi. Lord Elgin'in Parthenon'un mermer heykellerini söktürerek İngiltere'ye göndermesi kişisel bir girişim olarak başlamıştı. Lord Elgin öncelikle kendisi için çalışan bir sanatçıyı Atina'ya göndermiş ve heykellerin görsel bir kaydını almak istemişti. Daha sonra bu heykellerin yerlerinde sökülerek, Lord Elgin için hazırlanıp, İngiltere'ye gönderilmeleri sözkonusu olmuştu. Lord Elgin bu süreçlerin hiçbirinde bulunmamış, İstanbul'daki elçilik görevinin başında kalmıştı. Sürecin bir noktasında Osmanlı hükümetinden muğlak bir ferman alınmış ve bu ferman heykellerin Osmanlı topraklarının dışına çıkarılması için gerekli izin olarak kullanılmıştır (St Clair 1967: 85-98). Anladığımız kadarıyla Atina'da kendisi için çalışan bazı insanların inisiyatif ve kararlarıyla mimari dekoratif heykeller yerlerinden sökülmüştü. Heykellerin İngiltere'ye gitme hikayesi de başlıbaşına bir maceraydı. Parthenon heykelleri ve Lord Elgin Fransızlar'a esir düşmüşler, ancak uzun müzakereler sonunda kurtarılabilmişlerdi. İngiltere ve Fransa'nın özellikle kuzey Afrika'da çatışma içinde olduğu bu dönemde, Parthenon heykelleri de uluslararası bir krizde rol almışlardı. Uzun çabalar sonucu İngiltere'ye getirdiği heykelleri önce kendisi sergilemeyi isteyen Lord Elgin, malikanesinde heykellere uygun bir mekan yaratmaya çalışmıştır. Ancak heykellerin tüm sökülme ve nakliyat masraflarını kendi kaynaklarıyla karşıladığından ciddi maddi sorunlar yaşamaya başlamıştır. Aynı zamanda İngiliz kamuoyunda onu büyük sanat eserlerine zarar veren bir haydut olarak gösteren bir kampanya da başlatılmış, Elgin bu kampanyadan büyük zarar görmüştür. Kampanyada en büyük rolü dönemin büyük şairi Lord Byron oynamıştır (St Clair 1967: 185-202). British Museum daha sonra bu heykelleri neredeyse iflas etme noktasında olan Lord Elgin'den çok cüzi bir fiyata satın almış ve sergilemeye başlamıştır (Jenkins 1992: 75-101; Hunt ve Smith 1916). Lord Elgin'in kendi kaynaklarıyla finansal olarak desteklediği bu çalışmanın arkeoloji biliminin teorik ve metodolojik gelişimine pek fazla katkısı olduğu söylenemez. Aynı şekilde, Osmanlı ya da diğer araştırmacılarla bir bilimsel etkileşim süreci de başlatmamıştır. Üstüne

üstlük yüzyıldır süregelen bir eski eserler hukuku davası sürecini de başlatmıştır (Hitchens 2008). Ancak bu ikircikli hukuki durum halen ülkelerarası eski eserler ve anıtlar kültür mirası açısından önemli bir yer tutmaktadır.

Claudius James Rich'in 1808'de Bağdat'a diplomatik görevle atanması, Mezopotamya'da İngiliz araştırmalarının kurumsallaşmasının başlangıcı sayılabilir. Rich dil öğrenme yeteneği son derece gelişmiş bir insandı. Gençliğinde kendi kendine öğrendiği diller arasında Arapça ve Türkçe de vardı. 1808'e kadar Anadolu, kuzey Suriye ve Mısır'da kapsamlı seyahatler yapmıştı. Bu seyahatler esnasında, mükemmel Türkçe ve Arapçası sayesinde İzmir'de aylarca bir medresede kalıp eğitim bile görmüştü (Fagan 2007: 47). Çok iyi bildiği diller onun gezdiği yerlerdeki halkla kaynaşmasını, yakın iletişim kurmasını sağlamaktaydı. Gezileri sırasında yerel halk gibi giyiniyor ve onlardan biriymiş gibi davranıyordu. Bağdat'ta geçirdiği 13 yıl boyunca çeşitli eserler toplamış ve civardaki antik yerleşimlere geziler yapmış, incelemeye çalışmıştır. Babil bu yerleşimlerden en önemlisidir. Babil'e yaptığı gezinin sonuçlarını 1813'te Viyana'da yayınlanmakta olan bir dergide yayınlamıştır. Daha sonra İngiltere'de de yayınlanan bu küçük ama öncül çalışmayla Avrupalı uzmanların Mezopotamya'nın kadim geçmişini, bu geçmişin Tevrat ve İncil'de anlatılanlarla bağlantısını merak etmelerine neden olmuştur (Fagan 2007: 54).

Claudius Rich'in 1813'te Bağdat'tan sağlık nedenleriyle ayrılıp, İstanbul, Viyana, Paris ve London'a yaptığı 3 aylık gezi de onun için son derece ilham verici ve aydınlatıcı olmuştur. Bu merkezlerde karşılaştığı sanat, bilim, kültür ve siyasetle ilgili insanlarla yaptığı çeşitli sohbetler, onun Mezopotamya'ya döndükten sonraki çalışmalarında yol gösterici olmuşlardır. Yakınoğu araştırmaları ve arkeolojisinin henüz tam olarak kurumsallaşmadığı 19. yüzyılın ilk çeyreğinde bile bu çekim merkezlerinin bilimin oluşmasında önemli katkı sağladığı, Rich'in deneyiminde de görülmektedir.

Rich, Bağdat'a döndükten sonra, diplomatik görevlerinden artan zamanı el verdiği kadar araştırmalarına ve seyahatlerine devam etmiştir. 1820'de kuzey Mezopotamya üzerinden İran'a doğru yaptığı gezi oldukça ilginçtir. Musul'da geçirdikleri 5 ay boyunca Claudius Rich civardaki höyükleri incelemiştir. Koyuncuk, Nebi-Yunus ve Nimrud ziyaret ettikleri, inceledikleri antik yerleşimler arasındadır. Bu civardaki antik kalıntıları ziyaret etmekte, özellikle insan ve hayvanların betimlendiği rölyef heykeller ve taş üzerine yazılmış yazıtlarla ilgili bilgileri toplamakta, çeşitli ölçümler, çizimler ve planlar hazırlamaktaydı. Musul'dan sonra Şiraz'a gitmiş ve burada 34 yaşında koleraya yakalanarak ölmüştür.

Claudius Rich'in kısacık hayatı, Mezopotamya'da arkeolojik araştırmaların başlamasında oldukça önemli olmuştur. Belki daha uzun süre yaşamış olsaydı çok daha önemli başarılarla imza atabilecekti. Rich'in kişiliğinde, uzun soluklu ve başarılı bilimsel projelerin geliştirilmesi için gereken pekçok özellik bulunmaktaydı. Dil yeteneği ve kendisini farklı durumlara rahatça adapte edebilmesi nedeniyle yerel halkla olumlu ve yakın ilişkiler kurabilmekteydi. Henüz arkeoloji biliminin kurallarının ortaya konulmadığı bir dönemde, sadece eser toplamakla

ilgilenmemiş, gittiği yerler hakkında detaylı bilgi toplamaya da çalışmıştı. Musul civarındaki höyüklerin detaylı bir çalışmasını yapmaya çalışmış, sadece buralardan çıkan malzemeyle değil, malzemenin çıktığı arkeolojik ortamla da ilgilenmişti. Bu aslında 19. yüzyılın ilk çeyreğindeki araştırmalar açısından düşünüldüğünde oldukça önemli bir bilimsel ilerlemeydi. Rich'in önünü açtığı yoldan, Paolo Emilio Botta ve Austin Henry Layard gibi Mezopotamya arkeolojisinin babası sayılacak insanlar ilerleyecek, bu bölgedeki araştırmaları bilimselleştirecek ve kurumsallaştıracaklardı.

Rich'in Mezopotamya arkeolojisinin gelişimine önemli bir başka katkısı daha olmuştur. Rich'in yakınoğuda yaptığı çeşitli seyahatleri esnasında topladığı eserler, ölümünden sonra, 1824'te, dul eşi tarafından British Museum'a satılmıştı (Larsen 1996: 9). Günümüzde dünyanın en etkileyici Asur ve Babil koleksiyonlarından birisine sahip olan British Museum'un Mezopotamya'dan gelen ilk çekirdek koleksiyonu, Claudius Rich'in topladığı eserlerden oluşan koleksiyondur. Tabletler, silindir mühürler ve birkaç heykeltraşi eserinden oluşan bu koleksiyonu Austin Henry Layard gençliğinde Londra'dayken görmüş ve etkilenmişti. Rich'in yayını da Fransızlar tarafından takip edilmiş, ve bölgede Fransız kazılarının başlamasında önemli bir etken olmuştur. British Museum'un koleksiyonuna eklediği, Rich tarafından toplanmış olan çiviyazılı tabletler, o dönemde Avrupa'da bulunan en kapsamlı, en erken tablet koleksiyonuydu (Wilson 2002: 80). Bu koleksiyon daha sonraki yıllarda çiviyazısının çözülmesinde ve Akadcanın okunmaya başlamasında önemli rol oynayacaktı.

19. yüzyıl Osmanlı ve İngiliz imparatorlukları arasındaki ilişkilerin güçlendiği, ticari, sosyal ve siyasal alanlarda yoğun etkileşimin yaşandığı bir dönemdir. Özellikle İngiltere açısından bu Osmanlı'yı her açıdan daha iyi tanıma girişimi olarak da algılanabilir. Yakınoğdu Arkeolojisinin ortaya çıkışında da Osmanlı-İngiltere arasındaki yakın siyasi ilişkiler önemli bir etki oluşturmuştur. İngiltere'nin Tanzimat Dönemi'nde İstanbul'da görev yapmak üzere atadığı Sir Stratford Canning'in yakınoğdu arkeolojisinin ortaya çıkışında bizzat etkin rolü olmuştur. Canning, 1841'den itibaren 16 yıl boyunca İstanbul'da büyükelçilik yapmış, bu dönemde bölgede İngiliz arkeolojik araştırmalarının yoğun bir şekilde yürütülmesi için gerek Londra'da, gerek İstanbul'da nüfuzunu kullanmıştır (Larsen 1996: 61-68). Bodrum kalesinin surları içinde devşirme malzeme olarak kullanılan Halikarnas Mozole'sine ait heykeltraşi eserlerin British Museum'un koleksiyonuna katılmasında Canning aktif rol oynamıştır (Challis 2008: 56). Stratford Canning'in öngörüsü ve emeği önemlidir, çünkü arkeolojinin bir bilim olarak gelişmesi açısından kurumsal devlet desteğinin rolü büyüktür. Bu tür desteğin gerçekleşebilmesi için de Canning gibi, bürokrasinin üst kademelerinde görev yapan bireylerin siyasi ve kültürel köprüler kurmaları, kurumlararası iletişimi sağlamaları önemli rol oynamaktadır.

Mezopotamya arkeolojisinin gelişimi açısından en önemli İngiliz araştırmacı kuşkusuz ki Austen Henry Layard'dır. Çok zengin olmayan, ancak sosyo-kültürel düzeyi ve sınıfsal konumu yüksek olan bir aileden gelen Layard, çocukluğundan itibaren çok hareketli, sürekli seyahatle geçen bir hayat sürmüştür (Fagan 2007: 110-115). Gençliğinden itibaren Osmanlı

İmparatorluğu kontrolündeki topraklara giden seyyahlar, siyasetçiler ve araştırmacılara büyük ilgi duymuştur. Kendi gençliğinin büyük bir kısmı da Osmanlı İmparatorluğu'nda seyahat ederek geçmiştir.

İstanbul İngiltere Büyükelçiliği'nde Canning'in yanında görev yapan genç diplomat Austen Henry Layard, Canning'in desteğiyle Musul'a atanmış, Musul'da Botta'dan ilham alarak ve Botta ile iletişim içinde yaptığı çalışmalar sonucunda Asur İmparatorluğu sanatı, mimarisi ve arkeolojisi ile ilgili çok kıymetli bulgulara ulaşmıştır. Layard'ın çalışmalarının başlamasında 1842 yılında yakınoğuda seyahat ederken Musul'da karşılaştığı Paul Emile Botta'yla olan ilişkisi belirleyici olmuştur. British Library Manuscript Collection'da bulunan Layard'ın mektuplarından oluşan geniş arşivde Botta ve Layard'ın seneler süren dostluğunu anlatan mektuplar bulunmaktadır. Bu mektuplarda iki biliminsanın birbirleriyle sürekli bilgi paylaştıkları, birbirlerinin çalışmalarıyla ilgili yorumlar yaptıkları görülmektedir. Ülkeleri Asur sanatının en özel örneklerini müzelerine katmak için büyük bir rekabet içinde olduğu bu dönemde, bu iki biliminsanı arasındaki iletişim ve paylaşım oldukça etkileyicidir. Austen Henry Layard Musul'a bir diplomat olarak atandığında ve Nimrud ve Nineve'de çalışmaya başladığında Paul Emile Botta Paris'e dönmüş, ilişkileri mektuplaşma yoluyla sürdürülmüştü.

Austen Henry Layard, yakınoğu arkeolojisinin geliştirilmesinde çok önemli rol oynayan bir biliminsanıdır. Alanda yaptığı kazı çalışmaları ve ortaya çıkartarak Londra'ya gönderilmesini sağladığı eserler kadar, yaptığı çalışmalarla ilgili yayınladığı kitaplar da, Avrupa'lı okurun yakınoğu arkeolojisi ve Mezopotamya uygarlıklarıyla tanışmasında önemli bir etken olmuştur. Örneğin 1853'te yayınlanan Discoveries in the Ruins of Nineveh and Babylon; with Travels in Armenia Kurdistan and the Desert: Being the Result of a Second Expedition Undertaken for the Trustees of the British Museum, yaygın olarak okunan bir eserdir (Layard 1853). Botta ve Flandin'in son derece büyük emekler sonucunda ortaya çıkardıkları, Fransız devleti tarafından basılan kitapların bilimsel değeri yüksek olmakla birlikte, az sayıda basılmış, çok pahalı yayınlar olduğu bilinmektedir. Layard'ın yayınları bunun aksine son derece sürükleyici bir dille yazılmış, popüler kitaplardı. Layard Londra'ya döndükten sonra kazı sonuçlarını anlattığı çok sayıda seminer ve bilimsel konuşma yapmıştı. Bu seminerlerin bir kısmı Royal Geographical Society, Royal Asiatic Society, British Museum gibi bilimsel araştırma kurumlarında sunulan bildirilerdi. Ancak yaptığı çalışmaların İngiliz halkıyla buluşması için çok geniş dinleyici kitleleriyle buluştuğu organizasyonlar da yapılmaktaydı. Örneğin kuzeni Lady Guest'in malikanesinde ziyaretçilere kazı çalışmalarını anlattığı çok sayıda konuşma yaptığı bilinmektedir (Russell 1997). Layard'ın çalışmaları, İngiltere'de yakınoğu arkeolojisinin popülerleşmesinde etkin olmuştur.

Austen Henry Layard, kuzey Mezopotamya'da yoğun bir şekilde kazı çalışmalarında bulunmuştu. Çalışmaları, yakınoğu arkeolojisinin bilimsel temellerinin oturmasında önemli rol oynamaktadır. Nimrud ve Nineve'de yürütülen kazılar, Asuroloji'nin bir bilim olarak ortaya çıkmasında da, Fransız kazılarıyla birlikte çok önemli yer tutmaktadır. Layard, 1848-1851 yıllarında yoğun olarak kazılara başkanlık etmiş, daha sonra bu sorumluluğu Hürmüz

Rassam'a bırakmıştır. Hürmüz Rassam İngiltere adına 1852-1854 yıllarında, H.C. Rawlinson ve G. Smith'in genel kontrolünde kazılara başkanlık etmiştir.

Austen Henry Layard'ın arkeolojiyi bırakmasından sonra pekçok İngiliz diplomat ve araştırmacı Mezopotamya'da çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bu arkeolojik kazılar temelde Layard'ın kurduğu sisteme benzer şekilde yürütülmelerine rağmen, farklı araştırmacıların farklı şekillerde çalıştıkları görülmektedir. Layard, arkeolojiyi bırakmış ve başarılı bir diplomat ve siyasetçi olarak hayatını sürdürmüştür. Diplomatik kariyeri çerçevesinde 1877-1880 yılları arasında İstanbul'a İngiltere büyükelçisi olarak atanmıştır (Kurat 1968). Gençliğinde Sir Stratford Canning'in büyükelçiliği döneminde, onun yoğun desteğiyle arkeolojik çalışmalar yürüten Layard, kendisi büyükelçi olduktan sonra Canning'i örnek almış, bölgede İngiliz arkeologların rahat bir şekilde çalışabilmeleri için diplomatik ve siyasi desteğini esirgememiştir. British Library'de bulunan elyazmaları arşivinde Layard'ın diplomatik kariyeri sırasında yazdığı İngiliz arkeologlara ait mektuplar bulunmaktadır. Bu mektuplardan da Layard'ın kendisinden bir sonraki nesilde çalışan arkeologlara yardımcı olduğu görülmektedir.

British Museum'a Dünyanın Yedi Harikası'ndan birisi olarak bilinen Halikarnas Mozolesi'nin heykellerini kazandıran Charles Newton'un kariyeri de Layard'inkine benzer bir yolda ilerlemiştir. Newton 1852 yılında Midilli adasına konsolos yardımcısı olarak atanmış ve arkeoloji kariyerini diplomatik kariyeriyle birlikte yürütmüştür. Austen Henry Layard'dan farklı olarak, Newton Oxford'da klasik antikite eğitimi almış ve senelerce British Museum'da konuşmalar vermiş, çeşitli akademik etkinliklerde bulunmuştur (Challis 2008: 55). Newton daha diplomatik kariyerinin başından itibaren British Museum'un koleksiyonunu genişletmek için çalışmayı arzulamıştır.

Newton'un Bodrum'da kazı çalışmaları için gereken fermanı temin etmesi ve çalışmaya başlaması 1856 yılında gerçekleşmiştir (Jenkins 1992: 176-177). Fermanın alınması ve gereken bürokratik işlemlerin gerçekleştirilmesinde büyükelçi Sir Stratford Canning'in büyük rol oynadığı görülmektedir. Canning, Newton'un çalışmaları başlamadan birkaç yıl evvel hem Bodrum Kalesi'nin duvarlarında devşirme malzeme olarak kullanılan hem de Bodrum civarında bulunan ve Halikarnas Mozole'sine ait birtakım heykel parçalarının çıkartılarak, Londra'ya gönderilmesini sağlamıştır. Newton Bodrum'da gerçekleştirmeyi umduğu projeyse, Mozole'nin yerini bulmak ve burada arkeolojik kazıları başlatmaktı. Bu düşünce tarzı arkeolojik düşünce açısından yeni bir gelişmeydi. Daha önceki kazılar öncelikle müzelerde sergilenmeye değer eserleri toplamak üzerine kurgulanan, kişilerarası ya da uluslararası prestij rekabeti çerçevesinde gerçekleştirilmekteydi. Klasik antikite eğitimi almış olan Newton'un aklında aslında arkeolojik bir soru vardı ve buna cevap aramaktaydı. Bu açıdan Bodrum'da gerçekleşen araştırma ve kazıların arkeoloji düşün tarihi açısından önemi bulunmaktadır. Newton hernekadar Halikarnas Mozole'sinin yerini belirlemiş ve burada başarılı kazılar gerçekleştirmiş de olsa, ölümünden sonra ortaya çıkan ve yayınlanan bazı mektuplar, Mozole'nin yerini asıl belirleyen ve bulan kişinin Newton'la birlikte çalışan Robert Murdoch Smith olduğunu ortaya koymuştur (Jenkins 1992: 178; Challis 2008: 62).

Bodrum kalesinin duvarları içine devşirme olarak yerleştirilmiş olan iki aslan heykelinin hikayesi, bu proje açısından ilginçtir. Newton 1857’de bu aslanları yerlerinden sökerek İngiltere’ye göndermek için gereken iznin alınması için başvurmuş, ancak bu fermanın alınmasında birtakım sorunlarla karşılaşmıştır. Newton en sonunda sadece bu iki aslan heykeli için ayrı bir ferman istemiştir. Tam bürokratik işlemler devam ederken, Osmanlı Harbiye Komutanlığı’ndan gelen bir emirle, Bodrum Kalesi’nden sorumlu olan komutan bu aslanları yerlerinden sökmüş, ve İstanbul’a göndermek üzere hazırlıklar yapmaya başlamıştır. Bu olayın hemen ertesi günü Newton’un beklediği ferman eline ulaşmış, ve eline ulaşır ulaşmaz hemen komutana giderek heykelleri ondan geri almayı başarmıştır (Challis 2008: 66-67). Bu olayda bahsedilen komutan, Newton’un kazı alanını ziyaret etmiş, kazıdan çıkarttıkları aslanları incelemiş ve onların hakkında bilgi almıştır (Newton 1865: 101). Eğitimli Osmanlı bürokratlarının eski eserlere duydukları ilgi, başka örneklerde de görülmektedir, bu ilgi Avrupa merkezli bir eğitimden geçen bürokratik elitin yabancı olmadığı birşeydir. Eski eserlerin toplanması için gerek merkezi otoritenin yönlendirmesi, gerekse yerelde görevlendirilmiş olan kişilerin gösterdikleri ilginin varlığı önemlidir. Özellikle Avrupalıların yaptıkları kazıların incelenmesi, onların örnek alınması, Osmanlı’da eski eserlere duyulan ilgiyi arttırmakta, belki daha da bilimsel bir şekilde ortaya çıkartmaktadır. Bodrum’daki çalışmalarının yanısıra, Newton, Knidos ve Didim de de birtakım kazı faaliyetlerine girişmişti. Bu kazı alanlarından çıkan malzemeyi Londra’daki British Museum’un koleksiyonlarına katmak için gereken çalışmaları yapmaktaydı.

Charles Newton’un çalışmaları esnasında bazı Osmanlı vatandaşlarıyla olumlu ilişkiler kurduğunu görmekteyiz. Newton’un anılarında bahsettiği İsmail Paşa bunlardan birisidir. İsmail Paşa, Avrupayla ilgili herşeyle ilgilenen, bilgili ve eğitilmiş bir paşa olarak anlatılmaktadır (Challis 2008: 59). Newton’un Knidos kazılarında yanında çalışanlardan birisi olan Ali isimli bir insandan oldukça etkilendiği görülmektedir. Bahsi geçen Ali’nin klasik dönemle ilgili bilgi sahibi olduğu ve oldukça pratik zekalı birisi olduğu belirtilmektedir (Challis 2008: 58).

Charles Newton çalışmalarını iki kitap olarak yayınlamıştır: A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae (1862) ve Discoveries in the Levant (1865). Bu kitapların içerikleri ve anlatıları daha önce Fellows (1839, 1841, 1852) ve Layard’ın (1853) yayınlarından oldukça farklıdır. Newton yayınlarında içerik olarak arkeolojik çalışma ve bulguları öne çıkaracak bir yazım kullanmıştır. Kazılar ve araştırmalarında ortaya çıkardığı bulguları oldukça detaylı bir şekilde anlatmış, daha önce kullanılan “seyahatname” tarzı yazıdan farklı bir şekilde sunmaya çalışmıştır. Sonuçta daha az popüler, daha bilimsel bir yayın ortaya çıkmıştır. Bu açıdan Newton’un yaptığı çalışmaların, arkeoloji tarihinde bulguların daha bilimsel bir dille sunulması açısından önemli bir yeri bulunmaktadır.

Diplomatik kariyerinin bitiminde Newton Londra’ya geri dönmüş ve British Museum’da çalışmaya başlamıştır. 1861’de Yunan ve Roma Departmanı’nın başına geçmiştir. Sahada çalışmış bir arkeolog olmak onun müzecilik vizyonunu da belirleyici nitelikte olmuştur. Sergilenen eserlerin sadece estetik objeler değil, bilimsel değerleri de olan nesnelere olduğu

fikri, Newton'un göreve başlamasından önceki 10-15 yıl boyunca British Museum çalışanları, biliminsanları ve araştırmacılar arasında tartışılmaya başlanan, önem verilen bir teorik gelişmeydi (Jenkins 1992). Ancak öncelikle klasik antik dünya üzerine eğitim görüp, sonra bu alanda kazı yaptıktan sonra müzede çalışmaya dönen bir biliminsanı olarak Newton'un müzecilik anlayışının, ondan önceki nesilde yetişen uzmanlara göre çok farklı olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan, arazi tecrübesinin müzecilik anlayışını da değiştirdiği görülmektedir. Newton British Museum'da çalıştığı dönem boyunca Osmanlı topraklarında yapılan kazılara duyduğu ilgi devam etmiş, müze adına bu arkeolojik yerleşimlerde kazı yapan meslektaşlarını sık sık ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerde hem British Museum adına gerçekleştirilen kazı faaliyetlerini denetlemiş, hem de bilimsel araştırmalarına devam etmiştir (Challis 2008: 116). Newton gezi rotalarında İstanbul da bulunmaktaydı. Burada kendisi gibi akademisyen bireylerle görüşmeler yaptığından bahsedilmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, İstanbul benzer alanlarda çalışan Avrupalı insanların ve burada yaşayan Osmanlı entellektüellerinin birbirleriyle karşılaştıkları, ilişki ve iletişim kurdukları önemli bir merkezdir. Newton gibi İstanbul'dan yolu geçen araştırmacılar, burada daha önceden tanıdıkları entellektüeller ve akademisyenlerle kurdukları ilişkileri pekiştirmekte ve devam ettirmektedirler.

1856 yılında İzmir-Aydın demiryolu inşaatının bir İngiliz firması tarafından üstlenilmesi de arkeolojik gelişmeler açısından önemli bir olaydır. Temelde iktisadi ve teknolojik bir ilişki olarak görülen demiryolu inşaat süreci, batı Anadolu'da klasik arkeoloji açısından çok önemli bir gelişme haline gelmiştir. İngiliz inşaat firmasında çalışan bir mühendis olan J.T. Wood 1863 yılında Efes kazılarını başlatmıştır. Efes kazılarının başlangıcını bu erken dönemde belki bir "kurtarma kazısı" olarak yorumlamak da mümkündür. Sonuçta Efes'teki kazılar aslında endüstriyel bir proje yürütülürken doğan bir mecburiyetten ötürü başlamışlardır.

John Turtle Wood, Efes'te yürüttüğü çalışmaları iki yayın halinde hazırlamıştır. 1877'de Discoveries at Ephesus Including the Site and Remains of the Great Temple of Diana yayınlanmış, arkasından Modern Discoveries on the Site of Ancient Ephesus (1890) yayınlanmıştır. Wood'un yayınladığı rapor ve seyahatnamelerde İzmir'de ve Şirince'de kurduğu yaşantının detaylarını bulmak mümkündür. Oldukça renkli ve heyecanlı bir tonda yazılan bu yayınlarda, maceralı hayatı anlatılmaktadır. Bu anlatılarda yerel halkla olan olumlu ve olumsuz ilişkilerden uzun uzun bahsedilir. Özellikle cinayet, hırsızlık, hastalık gibi olaylar etrafında gelişen heyecanlı bir anlatısı vardır. Wood'un yerel halktan oluşan kalabalık bir işçi ordusuyla çalıştığı, işçileriyle yakın ilişkiler içinde olduğu görülmektedir. Ancak bu ilişkilerin verimli bilimsel süreçlere dönüştüğü söylenemez.

John Turtle Wood'un Efes'te yürüttüğü çalışmalar 1863-1874 yılları arasında neredeyse aralıksız bir şekilde sürmüştür. Bu süreklilik aslında arkeolojik çalışmalar açısından önemli bir gelişmedir. J.T. Wood'dan önce Osmanlı topraklarında çalışan, Layard ya da Newton gibi hafirler, bir bölgede uzun süre geçirseler bile birden çok farklı yerleşim arasında çalışmaktaydılar. Örneğin Layard Musul'da geçirdiği 1845-1851 yılları arasında sıklıkla

İngiltere'ye gitmiş, Musul'da bulunduğu zamanlarda da zamanını Nimrud ve Nineve kazıları arasında bölmüş, hatta bir dönem Babil'de bile çalışmıştı. Charles Newton 1856-1859 yılları arasında Bodrum, Knidos ve Didim'de çalışmıştı. J.T. Wood'un çalışması bu açıdan daha önceki örneklerden farklı gelişmiştir. Tek bir arkeolojik yerleşimde 11 yıl gibi uzun bir süre çalışılmıştır. Tek bir arkeolojik yerleşime odaklanarak, arazide sürekli ve uzun soluklu çalışmalar yapma geleneğinin J.T. Wood'la başladığını görmekteyiz.

1753'te kurulan British Museum, arkeoloji açısından Londra'daki en önemli bilimsel çekim merkezidir. İngiliz araştırmacı ve hafirlerin topladıkları ve kazdıkları eserler 18. yüzyılın sonundan itibaren British Museum'un koleksiyonları arasında yer almaya başladılar (Wilson 1989; 2002; Caygill ve Cherry 1997; Miller 1974). Ian Jenkins'in kapsamlı çalışmasında da belirttiği gibi, British Museum'un oluşum süreci de bu kazıların tarihçesiyle içiçe gelişen, bu kazılardan ayrı düşünülemez bir tarihçedir (Jenkins 1992). British Museum'un 19. yüzyılda içine girdiği gelişim ve kurumsallaşma sürecinde Osmanlı topraklarından çıkan malzemenin önemi büyüktür. Atina'da Parthenon'dan alınan heykeller, Likya mezar anıtları, Asur saraylarını süsleyen kabartmalar, Halikarnas Mozolesi'nin pahabçilemez heykelleri, Efes ve Knidos'tan gelen eserler, British Museum koleksiyonunun en temel taşlarını oluşturmaktadır. British Museum'da biraraya gelen bu eserlerin tarih boyunca değişen sergilenme aşamaları, modern müzecilik ve sergileme anlayışının gelişmesinde önemli yer tutar (Jenkins 1992).

British Museum'da sergilenen eserler ve bu eserlerle ilgili araştırma bilgilerinin saklandığı arşivler, gerek geçtiğimiz yüzyılda gerek günümüzde burasını araştırma açısından çok önemli bir kurum haline getirmiştir. Her sene, bu geniş koleksiyondaki çeşitli eserleri çalışmak üzere buraya sayısız araştırmacı gelmektedir. Kazılarla ilgili arşivler, British Museum'un bünyesinde bulunan çeşitli departmanlarda saklanmaktadır. Mezopotamya kazılarıyla ilgili kazı notları, çizimler, eserlerle ilgili çalışmalar Department of Middle Eastern Antiquities'in bünyesinde bulunan arşivlerde, Middle East Study Room'da korunmaktadır. Klasik arkeoloji kapsamında bulunan kazılarla ilgili belgeler de Department of Greek and Roman Antiquities'in kendi arşivlerinde bulunmaktadır. Bunların yanısıra müzenin bir de merkezi arşivi bulunmaktadır. Bu arşivde 18. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar British Museum Board of Trustees'in toplantı notları, aldıkları kararlar, ve iç yazışmalarla ilgili belgeler korunmaktadır. Bu belgelerin büyük bir kısmı mikrofiş halinde tutulmaktadır.

1.3) Viyana

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu arasında 16. Yüzyıla dayanan köklü ilişkiler olduğu bilinmektedir. Bu ilişkinin ilk kurucularından birisi Sultan Süleyman'ın sarayına 1554'te diplomat olarak atanan Ogier Ghiselin de Busbeque'dir (Ünlü 1988). Yüzyıllara dayanan bu köklü ilişki her zaman barış çerçevesinde gerçekleşmemiş olsa da iki

imparatorluğun elit biliminsanları açısından önemi çok büyüktür. Viyana, erken Osmanlı modernleşmesi döneminde, 18. Yüzyıldan itibaren Osmanlı sefirlerinin ziyaret ettikleri bir merkezdir. Bu sefir ziyaretlerinin bir kısmı sefaretnamelerde yayınlanmıştır (Unat 1968: 47-48, 52-53, 102-104). Sefaretnamelerde Osmanlı sefirlerinin çeşitli erken müzelere yaptıkları ziyaretlerden de bahsedilmektedir. Bu müze ve benzeri kurum ziyaretlerinin, Osmanlı'da "müze" kavramının tohumlarının atılması ve geliştirilmesinde etkisi olduğu düşünülmektedir. Paris gibi Viyana'da çeşitli Osmanlı entellektüellerinin yollarının geçtiği bir şehir olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya İmparatorluğu arasında çok köklü bir siyasi geçmiş olmakla birlikte, Avusturyalı araştırmacıların Osmanlı topraklarında arkeolojik inceleme ve kazı çalışmaları yapmaya başlamaları, İngiliz, Fransız ve Alman meslektaşlarından daha geç bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu nedenle, Avusturya-Osmanlı iki taraflı etkileşim süreçlerinin kronolojisi, incelenmekte olan diğer ülkelerle olandan farklıdır.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu vatandaşı olan arkeologların Osmanlı topraklarında kazı çalışmaları diğer ülkelere göre çok daha geç bir dönemde başlamıştır. Ancak Viyana merkezli arkeologların yaptıkları çalışmalar daha en başından itibaren sağlam kurumsal temellerle yürütüldüğünden önemli bilimsel paylaşım süreçlerine yol açmışlardır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki arkeolojik bilimsel paylaşım süreçlerinin en önemlisi "Avusturya Arkeoloji Enstitüsü" nün kurulması olmuştur. Bu sürecin ortaya çıkışı ve hayata geçirilmesi aşamasında da Avusturyalı-Alman biliminsanları arasındaki ikili ilişkiler etkili olmuş, sürecin yürütülmesi de bu ilişkilerin pekiştirilmesi ve güçlendirilmesinde önemli rol oynamıştır.

Ancak kurumsal ilişkiler henüz başlamadan evvel, batı Anadolu'da, Likya bölgesinde araştırmalar yapmış olan Julius August Schönborn'dan bahsetmek gerekir. Schönborn 1842 yılında Likya'da Gölbaşı-Trysa'da bulunan antik mezar anıtını keşfetmiştir. Aynı dönemde Likya'da Nereidler Anıtı'nın kazılarını yürüten Charles Fellows'un Schönborn'un Likya seyahatinden haberi vardı. İki erken hafirin birbirleriyle iletişim içinde olup olmadıkları konusunda elimizde bir belge bulunmamakla birlikte, Fellows'un British Museum görevlilerine Schönborn'un çalışmalarıyla ilgili birtakım bilgiler verdiği, ve bu bilgileri aslında Nereidler Anıtı'nın biran evvel Londra'ya gönderilmesi için hızlı davranmaları gerektiğiyle ilgili bir not olarak kurguladığı görülmektedir. Schönborn Gölbaşı-Trysa anıtını keşfetmiş, ancak 1842'de henüz bu tür bir kazı ve nakliyat işini destekleyecek kurumsal altyapı bulunmadığından, anıt o dönemde yerinde bırakılmıştır.

19. yüzyılın son çeyreğinde, Viyana Üniversitesi bünyesinde bulunan "Arkeolojik-Epigrafik Seminer" ve Viyana Bilimler Akademisi'nin (daha sonradan Avusturya Bilimler Akademisi olacak olan kurum) girişimleriyle, özellikle Batı Anadolu'da yoğunlaşan bir araştırma programı kurgulanmış ve uygulanmıştır (İplikçioğlu 2005). Bu programın uygulamasında Arkeolojik-Epigrafik Seminer'in kurucusu Alexander Conze, ve daha sonra onun yerini alan Otto Benndorf'un çalışmaları önemli rol oynamıştır. Viyana'lı arkeolog Otto Friedrich August

Benndorf 1898'de Avusturya Arkeoloji Enstitüsü'nü kurmuştur. Bu çalışmalar kapsamında, Likya, Karia, Pamphilia ve Psidia bölgeleri öncelikli olarak düşünülmüş, Avusturyalı araştırmacıların ilgisi bu bölgelerde yoğunlaşmıştır.

Viyana Arkeolojik-Epigrafik Semineri ve Viyana Bilimler Akademisi'nin Likya bölgesinde kapsamlı çalışmalar yürütmüşlerdir. 1881 yılında Otto Benndorf başkanlığında bir heyet bölgede bir araştırma gezisi yapmışlar, araştırma gezisinin sonuçlarını Reisen in Lykien und Karien başlıklı bir kitapta yayınlamışlardır (Benndorf ve Niemann 1884). Bu heyette, mimar George Niemann, tıp eğitimi almış olan Felix von Luschan, ve fotoğrafçı Wilhelm Burger bulunmaktaydı. Araştırma gezisi için Avusturya İmparatorluk donanmasından bir gemi tahsis edilmiş, Benndorf'un yakın ilişkiler içinde olduğu zengin aristokratlardan ödenek bulunmuştur. 1881'de yapılan bu gezide bölgenin kapsamlı bir haritası hazırlanmış, bu esnada, 1842'de Julius August Schönborn tarafından keşfedilen Gölbaşı-Trysa'da bulunan antik anıtsal mezar yeniden bulunmuştur. Heyetin ilgisini çeken bu muazzam eserin Viyana'ya götürülmesi için gerekli yazışmalar yapılmış, sonuçta 1882/83 yıllarında bu eserin tamamı Viyana'ya götürülmüştür. Benndorf ve Niemann anıtın detaylı bir yayını hazırlamışlardır. Das Heroon von Gjolbaschi-Trysa, çizimlerle donatılmış bir arkeolojik yayındır (Benndorf ve Niemann 1899).

Arkeoloji biliminin sınırlarının henüz belirlenmediği 19. yüzyılda Anadolu'da Avusturyalı araştırmacılar tarafından yürütülen çalışmaların içerikleri belli bir interdisipliner yapıda olmaları açısından ilginçtir. Avusturyalı araştırmacılar tarafından etnografi, fiziksel antropoloji, hatta jeoloji, zooloji ve botanik bilimlerini ilgilendiren veriler toplandığı görülmüştür.

Likya bölgesini belgelemeye çalışan önemli araştırmacılardan birisi Felix von Luschan olmuştur. Luschan, arkeolojik eserleri belgelemenin yanı sıra, bölgedeki yerel halk ve yaşantıları hakkında çok detaylı çalışmalar yapmıştır (Petersen ve von Luschan 1889). Aslen bir tıp doktoru olan Luschan'ın ilgi alanları arasında, o dönemde "fiziksel antropoloji" çalışması olarak kurgulanan, yerel halkın fiziksel özelliklerini detaylı olarak belgelediği detaylı bir incelemesi olmuştur. Özellikle Toroslarda yaşayan Tahtacı köylülerinin sosyal ve dini yaşantıları hakkında detaylı bilgiler toplamış, göçebe köylülerin hayatlarını belgelemiş ve fotoğraflamıştır. Bu açıdan ortaya çıkardığı eser çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Von Luschan'ın önem verdiği hususlardan birisi Tahtacı köylülerinin dini inançlarının Hristiyanlıkla olan benzerlik ve ilişkilerini ortaya çıkartmaktır. Bu bağlamda, Avusturyalı araştırmacının yerel halkla kurduğu ilişkiler, diğer bölgede çalışan diğer meslektaşlarınınkinden çok daha derin olmuştur. Ancak bu ilişkilerin bilimsel açıdan kalıcı bir etkisi olmadığı, verimli ve uzun soluklu bilimsel ilişkilere dönüşmediği görülmektedir.

Von Luschan 1883-1884 yıllarında Limyra harabelerini incelemiştir (Petersen ve von Luschan 1889). Avusturyalı bir araştırmacının ilk incelemelerini yaptığı bu ören yeri, şu anda Avusturyalı bir ekip tarafından kazılmaktadır. Viyana Arkeolojik-Epigrafik Semineri ve Viyana

Bilimler Akademisinin yüzyılı aşkın zaman evvel yaptıkları araştırmaların, bilimsel üretim açısından köklü bir etkileşime yol açtıkları gözlenmektedir. Aynı proje kapsamında, Likya yazıtlarının derlenmesi yine bir Avusturyalı araştırmacı olan Ernst Kalinka tarafından gerçekleştirilmiştir.

Otto Benndorf'un araştırma gezilerini izleyen dönemdeki girişimleri de Avusturyalı araştırmacıların Anadolu'da uzun soluklu araştırmalarının devamının gelmesinde önemli rol oynamıştır. 1890'da Viyana Bilimler Akademisi'nin bünyesinde "Küçükasya Komisyonu"nun kurulmasında önyak olmuş, komisyona maddi desteği sağlayacak bağış sistemindeki altyapının hazırlanmasında bizzat çalışmıştır (İplikçioğlu 2005:20).

Otto Benndorf'un emeklerinin belki de en kalıcı ürünü, yüzyılı aşkın süredir Avusturyalı bir ekip tarafından kazılan Efes'te gerçekleşen çalışmalar olmuştur. Efes kazıları, iki ülke arasında hala kültürel siyaset alanında önemli ve belirleyici yer tutmaktadır. Avusturyalı kazı ekibinin yüzyılı aşkın çalışmalarının süregeldiği, gerek Avusturyalı gerek Türk araştırmacılar için önemli bir merkez haline gelmiş olan Efes'teki kazıların incelenmesi önemlidir. Efes, 19. yüzyılın sonlarında, Avusturyalı, Türk, Alman ve İngiliz araştırmacıların yakın ilişkiler içinde çalıştıkları bir merkez olmuştur. Halihazırda yürütölmekte olan projenin bir önceki çalışma raporunda, özellikle İngiliz, Fransız ve Türk araştırmacıların yoğun bir ilişki ağı içinde oldukları Musul'un, projenin belirtilen amaçları doğrultusunda önemli bir merkez olarak ele alınması gerektiği belirtilmiştir. Aynı şekilde, Anadolu'da klasik arkeolojinin gelişimi açısından Efes'in de buna benzer şekilde düşünölmeye gerektiği görölmektedir. Gerek farklı ölkelerden gelen araştırmacıların birbirleriyle olan ilişkileriyle arazide farklı bilgi ve yöntemsel yaklaşımları paylaştıkları bir ortamın oluşması, gerekse Türk araştırmacıların bu ortamdan kazandıkları tecrübe ve edindikleri bilgi açısından, Efes önemli bir paylaşım merkezi olarak ortaya çıkmaktadır.

Otto Benndorf'un, Efes'teki kazılarıyla ilgili Müze-I Hümayun'un çalışanlarıyla yoğun bir şekilde yazıştıkları görölmektedir. 19. yüzyılın son yıllarında görölen bu yazışmalara Avusturya Arkeoloji Enstitüsü'nün Viyana'da bulunan arşivlerinde ulaşılmıştır. Benndorf'un Osman Hamdi Bey, Halil Edhem Bey ve Bedri Bey'le yazışmaları bulunmaktadır. Bu yazışmalardan birisinde Halil Edhem Bey, Efes kazılarında çalışmak üzere görevlendirilen Ahmet Bey'in mükemmel bir nümizmat olduğunu belirtmektedir. Bu mektuptan Avusturya kazılarında görevlendirilecek olan Osmanlı kazı komiserinin, bulunduğu kazıya akademik ve entellektüel katkısının olacağı da anlaşılmaktadır. 19. yüzyılın sonunda Avrupalı hafirlerin yürüttükleri kazılarda birlikte çalıştıkları, Müze-i Hümayun'un yetiştirdiği elemanların uzmanlıkları sayesinde daha etkili paylaşım süreçlerinde yer alabildiklerini görmekteyiz.

İkili bilimsel ve sosyal ilişkilerin gelişmesinde, farklı bilimsel ve kültürel altyapılardan gelen insanların birbirleriyle ilişki kurabilmesinde yabancı dil bilmenin ve bu dillere hakim olabilmenin önemi görölmektedir. Bu bağlamda, Viyana'da bulunan Academy of Oriental Languages 1800'lerin başından itibaren aktif bir kurum olarak çalışması, Avusturyalı

araştırmacıların Osmanlı topraklarına gerekli lisan altyapısıyla gelebilmeleri açısından önemli bir merkez olmuştur.

Viyana’da 1873 yılında yapılan Osmanlı Sergisi iki imparatorluk arasındaki önemli bir etkileşim örneğidir (Germaner 1991). İki ülkenin birbirini tanınması, farklı kültürlerin algılanması açısından ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra bu tür uluslararası sergilerin üretim ve sergilenmesi, Osmanlı’da küratörlük kavramının gelişmesinde de rol oynamıştır. Bu serginin küratörlüğünü daha sonra Müze-i Hümayun’un müdürü olarak atanacak Osman Hamdi Bey yapmıştır.

1.4) Berlin

Osmanlı İmparatorluğu ve Almanya arasındaki siyasi ve ticari ilişkiler özellikle 19. Yüzyılın son yarısında hareketlilik kazanmıştır (Ortaylı 2008). Almanya’nın kendisine bir imparatorluk başkenti kurma süreci içinde Berlin siyasi, ticari ve kültürel açıdan son derece önemli bir merkeze dönuşmüştür. İki ülke arasındaki bilimsel ilişkiler açısından da Berlin-İstanbul şehirleri arasında oluşan iletişimler ağı, verimli ve uzun soluklu etkileşimler doğurmuştur.

Alman arkeologlar, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarında son derece aktif ve yoğun bir şekilde çalışmaya başlamışlardır. Osmanlı topraklarında 18. Yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın ilk yarısında çalışmalarda bulunan diğerk ülkelerin aksine, Alman arkeologların aktif çalıştıkları dönemde, arkeolojinin bilimsel temeller yerine oturmuş, bellibaşlı kurallar belirlenmişti. Buna ek olarak, Osmanlı’da eski eserler hukuku ve kanunları geliştirilmiş, kazı işlemleri, izinler, kazılan eserlerin ne kadarının Osmanlı toprakları dışına ıkabileceğiyile ilgili süreçler kurumsallaşmıştı (Madran 2002). Bu süreçte, yabancı kazıları kontrol edecek, onların yaptıklarını denetleyecek ve Müze-i Hümayun adına alınacak eserleri alacak birer kazı komiseri atanmaya başlanmıştı. Bu kazı komiser ya da temsilcileri genellikle Müze-i Hümayun’un çalışanları olmaktadır. Bu kurumsallaşmanın yürüttüğümüz proje açısından en önemli çıktısı, özellikle 19. Yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı topraklarında çalışan arkeologlar ve kazılarında gözlemci olarak bulunan Osmanlı müzecileri arasında kurulan uzun soluklu, bilimsel anlamda iki taraf için de verimli bir şekilde gelişen ilişkilerin kurulmuş olmasıdır. Bu ilişkilerle ilgili çok sayıda belgeye Berlin, Bergama Müzesi dahilinde bulunan Central Archives, Vorderasiatisches Museum’un içinde bulunan Deutsche Orientalische Gesellschaft’in arşivlerinde ve yine Berlin’de bulunan Deutsches Archaeological Institute’in arşivlerinde ulaşılmıştır. Bu konuda en verimli sonuç veren belgeler, Alman arkeologlar ve Osmanlı vatandaşı olarak onların kazılarında görevlendirilmiş olan kazı gözlemcileri arasında yapılan yazışmalar olmuştur. Bu mektupların yanısıra Alman arkeologların diğerk Alman arkeologlar ve başka ülkelerin vatandaşı olan meslektaşlarıyla yaptıkları yazışmalar da incelenmiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısı ve özellikle son çeyreğinde gerçekleşen, Almanlar tarafından yürütülen bu kazı çalışmalarının bir diğer özelliği de daha önceki çalışmalara oranla çok daha bilimsel yöntemlerle yürütülmüş olmalarıdır. 19. yüzyılın başında kazı çalışmaları yapan araştırmacıların çalışmaları sonucunda artık arkeoloji disiplini olarak belli kurallar çerçevesinde uygulanan bir bilim dalına dönüşmüştür. Özellikle alan çalışması açısından Alman arkeologlar oldukça titiz çalışmalar yürütmüşler, kazı esnasında detaylı notlar tutmuşlar, buluntuların çıktıkları yerlerle ilgili bilgiler düzenli bir şekilde kaydedilmiştir. Bu çalışmalarda detaylı planlar, çizimler hazırlanmış, malzemenin kendisi kadar çıkartıldığı arkeolojik bağlamla ilgili bilgi de toplanmış, bu bilgiler hazırlanan yayınlara da yansımıştır.

Bu bilimsel gelişmenin aslında mimari bir boyutunun da olduğu unutulmamalıdır. Özellikle Pergamon Museum ve Vorderasiatisches Museum'da sergilenmek üzere kazısı yapılan Bergama Altarı, Milet Agora Kapısı, İhtar Kapısı gibi eserler anıtsal boyutta mimari eserlerdir. Bunlar, parçalar halinde, kutulara kazıldıkları yerden Berlin'e kadar getirilmişler, burada tekrardan birleştirilmişlerdir. Düşünüldüğünde bu süreç aslında çok kapsamlı bir yapboz yapma süreci gibidir, ve başarılı olabilmesi için kazılar yapılırken çok detaylı notlar alınması, her parçanın tam olarak nereden, nelerle ilişkili olarak bulunduğu detaylı bir şekilde bilinmesi gerekmektedir. Örneğin arkeolojik kayıt sistemlerinin henüz oturmadığı dönemde kazılarak British Museum'a 19. yüzyılın ilk yarısında getirilen Nereidler Anıtı'nın yeniden kurgulanmasında büyük zorluklar yaşanmıştı, çünkü Charles Fellows'un tuttuğu notlar bu tür bir yeniden ayağa kaldırma işlemi açısından çok yetersiz kalmıştı (Jenkins 1992). 19. yüzyılın sonunda, Almanya'nın imparatorluk müzelerini en görkemli şekilde doldurmayı hedefleyen, çoğunlukla mimarlık eğitimi almış olan arkeologlar tarafından yürütülen bu kazılar, belki de daha sonra böyle muazzam bir sergileme sistemi kurulacağını öngördüklerinden çok detaylı ve çok büyük titizlikle yürütülen çalışmalar olmuştur. Bu bağlamda eserlerin topraktan çıkartılma sürecinin de arkeolojik alan metodlarının gelişmesinde rol oynadığını düşünebiliriz.

Carl Humann 19. Yüzyılın ikinci yarısında aktif olarak kazı çalışmaları yapmıştır. Özellikle Priene (1868), Bergama (1877-1886), Tralles (1888) ve Magnesia ad Meandrum (1892) kazılarının hafiri olarak önemli bir figürdür. Carl Humann'ın Türk meslektaşları, çalıştırdığı ekip, çevresinde bulunan diğer milletlere mensup bilim insanlarıyla oldukça olumlu ilişkiler içinde olduğu belirtilmektedir. Özellikle Osman Hamdi Bey'le kurdukları yakın dostluk, Avrupa-Osmanlı arasındaki bilimsel ilişkilerin, kişisel boyutta nasıl yaşandığına dair çok önemlidir. Arkeolojinin bu iki önemli figürünün kesişen hayatları Radt'ın çalışmasında özetlenmiştir (Radt 2003). Bu iki insanın ilişkilerinin belki de en ilginç boyutu hayatları boyunca birbirlerinden çok şey öğrenmiş olmalarıdır.

Theodor Wiegand, Carl Humann'dan sonra Priene (1895-1899), Miletos (1899-1900) ve Didim'de (1904-1913) arkeolojik çalışmalar yapmıştır. Pergamon Museum Merkez Arşivleri ve Deutsche Orientalische Gesellschaft'ın arşivlerinde Wiegand'a ilişkin çok sayıda dokümana ulaşılmıştır. Wiegand'ın Alman meslektaşları ve Pergamon Museum üst yönetimine yazdığı mektuplar oldukça ilginçtir. Bu yazışmalar teknik ve bilimsel detayların yanı sıra, yerel halk

ve diğ er biliminsanlarıyla yürütö len ilişkileri de göstermektedir. Belgelerde yerel halkın arazisinde yapılan kazılar konusu ve bazen de insanların yapılan ç alışmalara gösterdikleri ilgiden bahsedilmektedir. Yerel halkın arazide ç alışan araştırmacılarla ilişkisi ç eşitli ö demelerin kaydedildiğ i mali dokümanlardan da görö lmektedir.

Carl Humann'la olduğu gibi, Theodor Wiegand'ın da Osman Hamdi Bey'le yakın kişisel ve bilimsel bir ilişki içinde olduğu görö lmektedir. Mesela 21 Ekim 1898 tarihli bir gazete küpüründe Haliç'te yapılan kutlamalarda Osman Hamdi Bey ve Wiegand'ın birlikte buldukları bir ortam anlatılmaktadır. Alman İmparatoru Wilhelm'in Wiegand'dan Matenae kazılarıyla ilgili bilgi alırken, Türk müze müdürü Osman Hamdi Bey'in yaptıklarıyla da ilgilendiğ i anlatılmaktadır. Wiegand'ın 1910 tarihli mektuplarından anlaşılmaktadır ki, Osman Hamdi Bey'in vefatı Alman meslektaşları için büyük ü züntü kaynağ ı olmuştur. Osman Hamdi Bey'in ve daha sonra görevini devralan Halil Bey'in Avrupalı meslektaşlarıyla benzer ilişkiler kurmuştur. Birbirlerine meslektaş gö züyle bakan bu biliminsanları arasındaki ilişkilerin yapıcı ve bilimsel üretimi besleyici bir yapısı olduğu görö lmektedir. Bu ilişkilerin bu kadar verimli olmasındaki temel unsurlardan birisi, Osman Hamdi Bey ve Halil Bey'in Avrupa'da eğitim görmüş olmalarıdır. Yazışmalardan bu insanlar arasındaki ilişkinin büyük bir saygı ç erçevesinde gerç ekleştiğ i görö lmektedir. Osmanlı'nın belki de en elit kesiminden gelen Osman Hamdi Bey ve Halil Bey'in Avrupalı meslektaşlarıyla aynı bilimsel dili konuştukları, benzer bilimsel düşün celere sahip oldukları, bu nedenle de fikirlerinin Alman meslektaşları tarafından büyük saygıyla karş ılındığ ı görö lmektedir.

Bu noktada, farklı ilişki ağ larının farklı sonuçlar doğ urduğ unu görmekteyiz. Ö rneğ in, yerel halkla kurulan işveren-işçi ilişkisi kişisel hafir ya da işçi a çısından olumlu birtakım etkileşimlere yol a ç abildiğ i görö lmektedir. Ancak bilimsel üretim a çısından verimli etkileşimlerin kurulabilmesi için iki tarafın birbirini eşit olarak kabul etmesi ve ilişkinin bilimsel bir saygı ç erçevesi içinde yürütö lmesi gerektiğ i görö lmektedir. Wiegand ve Humann gibi hafirlerin yazışmalarında da karş ılaştığ ımız bu olgu, daha önce Fransız ve İngiliz biliminsanlarının yerel halkla olan ilişkilerinde de gözlemlediğ imiz bir durumdu.

Theodor Wiegand'ın yazışmaları Deutsche Orientalische Gesellschaft ve Deutsches Archäologisches Institute'ın arşivlerinde de korunmuştur. 20. Yü zyılın başına ait bu belgelerde Theodor Wiegand Berlin Müzeleri müdürü olarak, Müze-i Hü mayun'un müze müdürü Osman Hamdi Bey'le yazışmaktadır. Bu yazışmalarda da iki biliminsanının birbirlerine karř ı son derece nazik ve saygılı bir ü slupla hitap ettikleri, fikir paylaşımında buldukları gözlenmektedir. Osman Hamdi Bey'in Berlin Kraliyet Müzeleri müdürü Bode ile de yazıştığ ı belgelenmiştir. Babil'in hafiri Koldewey, Sarre, ve Hollmann da Osman Hamdi Bey'in bilimsel ve bürokratik içerikli yazışmalar yaptığ ı Alman biliminsanlarıdır. Müze-i Hü mayun'da küratör ve kazı temsilcisi olarak ç alışan Osmanlı bireyleri ve Alman hafirler arasında yođ un yazışmalar olduğu görö lmektedir. Bu yazışmalara Deuche Oriental Gesellschaft'ta yapılan araştırmalarda ulař ılmıştır.

Bu belgeler içinde özellikle Bedri Bey'in yazdığı mektuplar ilgi çekicidir. Bedri Bey'in mektupları 1900-1928 yılları arasında, 28 yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Kazı komiseri olarak atandığı kazıların başkanlığını yapan Koldewey ve Andrae ile mesafeli bir ilişki kurmuş olduğu gözlenmektedir.

Berlin'in bir imparatorluk başkenti olması, bu şehirde prestijli bir kültürel hayatın yapılanmasına da sebep olmuştur. Şehrin kültürel hayatının ekseninde 19. yüzyılın sonunda Museum Insel'de inşa edilen müzeler bulunmaktadır. Bu müzeler içinde, bu proje açısından en önemlisi ismini içinde sergilenen en etkileyici eserden alan Bergama Müzesi'dir. Bergama Müzesi, Antik Bergama şehrinden getirilen Helenistik döneme ait Zeus Altarı etrafında şekillenmiş bir kurumdur. Müzenin mimari projesi bile altarın şeklinden ilham alarak, ve onu uygun sergileyecek bir şekilde çizilmiş ve uygulanmıştır. Bergama Müzesi'nde, Bergama antik kentinden gelen eserlerin yanı sıra Milet antik kentinin agora kapısı, Babil'in İştâr Kapısı gibi 19. yüzyılda Osmanlı topraklarında bulunan pekçok arkeolojik sit alanından getirilmiş büyük boyutlu, anıtsal eserler bulunmaktadır.

British Museum ve Louvre Museum gibi, Almanya Berlin Müzeleri de gerek 19. yüzyıl gerekse 20. yüzyılda Anadolu ve Yakındoğu topraklarında gerçekleştirilen Alman kazıları sayesinde zenginleşmiştir; ve söz konusu müzeler önemli birer araştırma merkezi haline gelmiştir. Berlin müzelerine getirilen eserler arasında Truva ve çevresindeki antik yerleşimlerde bulunmuş olan arkeolojik malzemeler (Esin 1991, 1993; Easton 2002, Schliemann 1869, 1880; Dörpfeld 1893, 1894, 1937), Bergama Zeus altarı ve başka önemli Bergama eserleri (Schulte 1963, Schrader 1900, Wiegand 1932), Milet Agora Kapısı (Ebcioğlu 1983), Priene antik yerleşiminin eserleri (Wiegand 1898), Didim eserleri (Wiegand 1941), Van-Toprakkale'de bulunmuş olan Urartu eserleri, Zincirli/Samal Geç Hitit eserleri, antik Mezopotamya topraklarından Babil İştâr kapısı (Koldewey 1925, Andrae 1952, Bennett 1995), Assur kenti kalıntıları, Magnesia ad Meandrum (Humann 1904) kalıntıları yer almaktadır. Bu anıtsal eserlerin Anadolu ve Mezopotamya'dan çıkartılıp Berlin'e kadar gelmeleri bile başlıbaşına muazzam birer süreçtir. Bu süreçlerin farklı adımlarında aktif rol oynayan biliminsanları arasında yakın bilimsel ilişkilerin kurulduğu görülmektedir.

Berlin'de bulunan, Osmanlı topraklarından getirilen eserler, bu eserlerin etrafında oluşan çalışma alanları, Berlin'de önemli araştırma merkezlerinin oluşmasını da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Deutsche Orientalische Gesellschaft (DOG) ve Deutsches Archäologisches Institut'un (DAI) gerek tarihte, gerek günümüzde önemi büyüktür. Bu araştırma enstitülerinin arşivlerinde yüzyılı aşkın süredir devam eden Alman kazılarıyla ilgili bilgi ve belgeler korunmakta, araştırmacıların kullanımına sunulmaktadır. Enstitüler aynı zamanda bölgede Alman biliminsanlarının çalışmalarını desteklemekte, diğer ülkelerden gelen uzmanların da Alman meslektaşlarıyla ortak çalışmalar yürütebilmeleri için uygun bir ortam sunmaktadırlar.

II. Wilhelm'in Osmanlı topraklarına yaptığı ziyaret, hem iktisadi, hem siyasal hem de kültürel mesajlar içermekteydi. II. Wilhelm'in gezi ve ziyaret rotası içinde çeşitli arkeolojik sit alanlarının ve kazıların da bulunması dikkat çekmektedir (Löhlein 2008). 1898'de gerçekleşen, devletin en üst düzeyindeki yöneticinin ziyareti elbette ki siyasal, iktisadi, sosyal ve kültürel bağların kurulması ve geliştirilmesi açısından önemlidir.

Berlin erken Cumhuriyet Dönemi arkeologlarının eğitim aldıkları bir merkez olmuştur. Ekrem Akurgal 1932 yılında, hukuk fakültesinde okurken bir burs kazanarak, arkeoloji okumak üzere Berlin'e gönderilmiştir (Şarman 2005: 139-151). Türkiye Cumhuriyeti'nin yetiştirdiği ilk Hititolog olan Sedat Alp de 1932'de Almanya'ya eğitim almak üzere gönderilmiş, Leipzig ve Berlin'de eğitim görmüş, 1940 yılında Berlin Üniversitesi'nden doktor ünvanını almıştır (Şarman 2005: 189-195). Erken Cumhuriyet Dönemi'nin yetiştirdiği ilk kadın arkeologlarından olan Jale İnan da 1934 yılında Humbolt Vakfı'nın bursiyeri olarak Almanya'ya gönderilmiş, Berlin'de eğitim görmüştür (Şarman 2005: 239-244). Jale İnan çalışmalarına Osmanlı'nın son döneminde Müze-i Hümayun çalışanlarıyla yoğun iletişim içinde bulunan, Osman Hamdi Bey'le verimli ilişkileri olan Theodor Wiegand'ın Berlin'deki enstitü asistanlarından birisi olan Max Wegner'le başlamıştır. 19. yüzyılın sonunda kurulan kişisel bilimsel bağların, 20. yüzyılın ilk yarısında, Türk arkeolojisi tarihi açısından da belirleyici etkisi olduğu görülmektedir. Bu örnekte de sağlam temeller üzerine kurulan bilimsel ilişkilerin sonuçlarının çok uzun soluklu olduğu görülmektedir.

1.5) İstanbul

Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul'un bilimsel hareketliliği araştıran bu proje açısından son derece önemli olacağı, projenin başlangıcından itibaren öngörülmekteydi. İstanbul'un arkeoloji ve müzecilik tarihçesi açısından önemi büyüktür. İstanbul, 19. yüzyıldan itibaren çoğu gezgin, diplomat, araştırmacı ve hafirlerin yollarının geçtiği ve kesiştiği merkez olmuştur. Gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli kurumlarının burada olması, gerekse yabancı büyükelçiliklerin burada konumlanmalarının yarattığı etki nedeniyle, İstanbul araştırmacı trafiğinin yoğun şekilde yaşandığı bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır.

Proje kapsamında araştırılan dört Avrupa merkezinin büyükelçilikleri İstanbul'da bulunmaktadır. Fransız, Alman, İngiliz ve Avusturya elçiliklerinde çalışan insanların bir kısmı ya arkeolojik çalışmalarla doğrudan ya da dolaylı yoldan ilgilenmekte, ya da bu çalışmalarla ilgili diplomatik ve bürokratik süreçleri takip etmekteydiler. Hatta arkeoloji biliminin bilimsel altyapısı oturmadan evvel, 19. yüzyılın ilk yarısında, elçiliklerde çalışan diplomatların arkeolojik hafriyatlarda buldukları da görülmektedir. Bu nedenle, proje kapsamında karşımıza çıkan hemen tüm biliminsanlarının yolu İstanbul'dan geçmiş ve bu merkezde hem Türk meslektaşları hem de yabancı meslektaşlarıyla yolları keşşmiştir. Bilimsel etkileşimleri yoğunlaştırması açısından 19. yüzyıl İstanbul'unun çok önemli bir merkez olduğu görülmektedir.

İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin kuruluşu, hem arkeoloji hem de müzecilik bilimlerinin kurumsallaşmasında önemli bir nirengi taşı olmuştur (Arık 1953a, 1953b, Eyice 1985). Müze-i Hümayun, arkeolojik eserlerin toplandığı ve sergilendiği bir yapı olmanın yanısıra, kurumsal kimliği ile başlıbaşına önemli bir cazibe merkezi olmuştur. Müze-i Hümayun'un kuruluş sürecinde yeralan Avrupa eğitimi ve Avrupalı biliminsanlarının da, uzun soluklu verimli bilimsel ilişkilerin kurulabileceği bir kurumsal altyapının hazırlanmasında oynadıkları kritik rol unutulmamalıdır.

Osmanlı İmparatorluğunda müzeciliğin ilk adımları Tophane-i Amire Müşiri Ahmet Fethi Paşa tarafından atılmıştır. Pek çok üst düzey devlet görevinde bulunmuş olan Ahmet Fethi Paşa'nın, Türk müzeciliğinin ilk adımlarını atmış olması, en önemli başarılarından birisidir (Öz 1948:3-7). Ahmet Fethi Paşa'nın bu başarısı Sultan Abdülmecit zamanında gerçekleşmiştir. Bu öncü müze, Topkapı Sarayı'nın dış avlusunda bulunan ve o döneme kadar cephanesini ambarı olarak kullanılmış olan Aya İrini Kilisesi'nde kurulmuştur. Müzenin kuruluşundan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinde bulunan eski eserler İstanbul'a getirilmeye ve kilisede toplanmaya, sergilenmeye başlanmıştır. Eski eserlerin yanı sıra, kullanılmayan tarihi silahlar da aynı yerde korunmuştur. Bu şekilde müzede iki bölümlü koleksiyon oluşturulmuştur. Bunlardan birisine Mecmua-i Asar-ı Atika, diğerine ise Mecmua-i Esiha-i Atika adı verilmiştir (Pasinli 1992:148).

Aya İrini'de oluşturulan çekirdek koleksiyonun geliştirilmesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinde görev yapan üst düzey bürokratların, Paşaların önemli rol oynadıklarını görmekteyiz. Osmanlı topraklarının pekçok farklı yerinde kazı çalışması yapan hafirler, gerek bürokratik süreçlerin takibi, gerek kendi ilişkilerinin sağlıklı yürümesi açısından bölgedeki paşa, mutasarrıf, ya da farklı düzeylerdeki kumandanlarla iletişim halinde olmuşlardır. Bu ilişkilerle ilgili bulgularla, hafirlerin yazdıkları mektuplarda, seyahatnamelerde ve kazı notlarında sıklıkla karşılaşmıştır. Paşalar ve üst düzey bürokratlarla ilgili olumlu ve olumsuz pekçok olay anlatılmaktadır. Ancak Musul, Bodrum gibi pekçok yerde, imparatorluk tarafından yerelde çalışmak üzere görevlendirilmiş insanların, çevrelerinde arkeolojik çalışmalar yapan Avrupalı'ları yakinen izlediklerini görmekteyiz. Bunun bir boyutu elbette kendi görevleriyle ilişkili olmalıdır, merkezi yönetim adına mutlaka bu çalışmalarını denetlemeleri gerekmektedir. Bu paşaların bazıları kazı süreçlerini yakinen takip etmekle kalmamış, kendileri de kazı yaparak çıkardıkları malzemeyi sergilenmek üzere İstanbul'a göndermeye başlamışlardır. İstanbul'da bir çekirdek koleksiyonun oluşturulması ve bunun kurumsallaşma süreci Osmanlı'da yerel bir arkeoloji kavramının gelişmesinde oldukça önemli rol oynamıştır. 19. yüzyıl mektup ve seyahatnamelerinde bahsedilen paşaların çoğunun çok iyi derecede Fransızca bildiklerini, bazılarının daha önce eğitim ya da diplomatik görevler nedeniyle Avrupa'ya gönderildikleri görmekteyiz. Elimizde bu konuda veri olmamakla birlikte bu paşaların bir kısmının Avrupa'da müze ve benzeri kurumları ziyaret ettiklerini düşünebiliriz. Bu insanların eğitimleri ve görgüleri büyük ihtimalle arkeolojik kazılara,

antikçağ tarihine ilgili olmalarında etkili olmuş, arkeolojik kazıları merak etmelerinde ve kendilerinin de benzer işler yapmaya heves etmelerinde rol oynamıştır.

Müze-i Hümayun'da Ahmet Fethi Paşa'dan 1881 senesinde Osman Hamdi Bey'in müze müdürlüğü görevine atanmasına kadar olan süreçte Avrupalı bireyler yapısal gelişmelerin oluşmasında etkin olmuşlardır (Su 1965). Bu kişilerin başında Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik yaparken 1869 senesinde Müze-i Hümayun müdürlüğüne getirilen İngiliz Edward Goold yer almaktadır. Onun müdürlüğü zamanında müzenin adı "Mecmua"dan "Müze-i Hümayun"a değiştirilmiştir. Goold'un çalışmaları, o zamana kadar bir "kolleksiyon" olarak görülen eserlerin, kurumsal bir müze çatısı altında bir araya getirilmesi için ön adımlar niteliğindedir. Bu İngiliz bireyin müdürlüğü esnasında ilk defa "müze" ve "müze müdürü" ibareleri resmi yazışmalarda yer almaya başlamıştır (Cezar 1987:14). Bu da müzenin kurumsal altyapısının oluşturulmasında, çeşitli görev tanımlarının yapılmasında önemli bir adımdır.

Goold, müze bünyesinde bulunan koleksiyonların tam bir envanterini ortaya koymak amacıyla müzenin katalogunu da yapmıştır. Catalogue Explicatif, Historique, et Scientifique d'un certain nombre d'objets contenus dans le Musée Imperial de Constantinople, fondé en 1869 sous le Grand Vezirat de Son Altesse d'Ali Pacha başlıklı bu eseri bir Tanzimat reformcusu olan Sadrazam Ali Paşa'ya ithaf etmiştir (Goold 1871). Bu tür bir katalogun hazırlanmasında o dönemin Avrupa müzecilik gelenekleri örnek alınmıştır. Her ne kadar katalogda yer alan eserlerin çoğunun getirildikleri yer belirsiz kalsa da, her bir eser hakkında uzun açıklamalar ve tasfirler sunulur ve eserleri müzeye kimlerin bağışladığı belirtilmektedir.

Edward Goold, müze müdürü olarak arkeolojik faaliyetlerde de bulunmuştur. 1869 senesi Temmuz ayında Kapıdağ Yarımadası'ndaki Kyzikos harabelerinde gerçekleştirilen araştırmalarda görev alarak, buradan dönüşünde müzeye tarihi eserler getirir. Goold'un müze müdürlüğü 1871 senesinde sona ermiştir. Goold'un görevinin sonlandırılmasının, o dönemde gerçekleşen birtakım siyasi olaylarla bağlantılı olduğu görülmektedir. Sultan Abdülaziz Mahmut Nedim Paşa'yı sadrazamlık görevine getirir. Bu yeni sadrazam ise ilk iş olarak kendisinden önce gelen Ali Paşa tarafından göreve getirilen kişileri görevlerinden alır ki bunların arasında Edward Goold da yer almaktadır.

Edward Goold'dan sonra bir dönem müze müdürlüğü titrinin kullanılmadığı görülmektedir (Su 1965). Mahmut Nedim Paşa, müzedeki eserlere göz kulak olması için Teranzio isimli bir ressamı görevlendirmiştir (Shaw 2004: 105-109). Avusturyalı olan Teranzio bir yıl kadar konservatör olarak müzenin sorumluluğunu taşımıştır. Teranzio'nun bu göreve atanmasında Avusturya Büyükelçisi Freiherr von Prokesch Osten'nin tavsiyesi etkili olduğu önesürülmektedir (Eyice 1985: 1600). Bu durum, İstanbul'daki "müze müdürlüğü" ya da "müze sorumlusu"nun, uluslararası siyaset açısından önemli görülen bir makam olduğunu düşündürmektedir. Özellikle kazı izin ve yazışmalarında Müze-i Hümayun'un rolü

düşünüldüğünde, bu makamda bulunan görevlinin hangi ülkenin vatandaşı olduğunun, verilen kararlar açısından önem arzettiği görülmektedir.

Terenzio'dan sonra, Osman Hamdi Bey'in müdürlüğünden önceki son yabancı müze müdürü olarak 1872 senesinde Alman arkeolog Anton Dethier müze müdürü olmuştur (Altun 2007: 801, Eyice 1960). Onun müdürlüğü esnasında Aya İrini'deki eserler Çinili Köşk'e taşınmıştır ve Müze-i Hümayun olarak ziyarete açılmıştır (Orgun 1943: 1). Dethier, müze koleksiyonunu genişletmek için çalışmalarda bulunmuş, Edward Goold zamanında müzedeki 160 olan eser sayısını 650'ye çıkartmıştır (Batur 1995: 308). Edward Goold gibi, Anthon Dethier de arkeolojik araştırmalarda bulunmuştur. Örneğin Kıbrıs'ta yürüttüğü arkeolojik kazının sonucunda "Cesnola koleksiyonu" adını taşıyan 88 kutu eski eserle birlikte İstanbul'a dönmüştür ve bu eserler müze koleksiyonunu zenginleştirmiştir (Dolunay 1973: 3-4).

Dethier'in müdürlüğü döneminde, 1874 yılında Asar-ı Atika Nizamnamesi yayınlanmıştır (Pasinli 1992: 148). Müzenin kurumsal yapısının düzenlenmesi, müze çalışanlarının görev tanımlarının yapılması ve ilgili görevlerdeki personelin eğitimi Dethier zamanında gerçekleşen icraatlardır. Bu bağlamda, ilk Osmanlı Müzesi'nin kurumsal yapı anlamında da Avrupa'daki örneklerini yakından takip ettiği görülmektedir. Anthon Dethier, Avrupalı bir anlayış ve disiplinle Müze-i Hümayun'un gelişim sürecine önemli katkılarda bulunmuş bir biliminsandır.

Anton Dethier'in vefatından sonra Osman Hamdi Bey 1881 yılında müze müdürlüğü görevine getirilmiştir. Bu Türk müzeciliği açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Köklü bir batılı eğitimden geçmiş, Avrupa'nın önemli başkentlerinde uzun yıllar yaşamış, kendisini eğitimi kadar sanatçı kişiliğiyle de tanımlamış olan Osman Hamdi Bey, bu görev için son derece uygun bir yapıya sahipti. Özellikle Avrupa'da aldığı eğitim sırasında sanata ve buna bağlı olarak müzelere duyduğu ilgi nedeniyle, bu tür kurumların nasıl işledikleri, ne tür teşhir sistemlerini ne gibi altyapılarla hazırladıkları gibi konularda oldukça bilgili ve eğitimliydi (Cezar 1987). Osman Hamdi Bey'in bu Avrupalı eğitiminin, onun döneminde Müze-i Hümayun'un şekillenmesinde önemli rol oynadığı görülmektedir.

Osman Hamdi Bey'in müdürlüğü esnasında, Avrupalı bireyler müze gelişiminde etkili olmaya devam etmişlerdir. Bu noktada, müze kataloglarının hazırlanması ve müzedeki eserler üzerinde akademik çalışmalarda öne çıkan isimler Gustave Mendel ve André Joubin'dir. Bu biliminsanlarına ek olarak Osman Hamdi'nin sıkı temaslarda bulunduğu Saloman Reinach'ın katkıları da önemli rol oynamıştır. Son olarak, İstanbul'un en ihtişamlı yapılarından olan İstanbul Arkeoloji Müzeleri Binalarını tasarlayan mimar Alexandre Vallaury'de bu kategoride incelenmektedir.

Bu kişiler arasında Fransız arkeolog ve bilim adamı olan Gustave Mendel, 1893-1897 yılları arasında *École Normale Supérieure*'de eğitim görerek 1897 senesinde Edebiyat doktoru unvanını almıştır. 1898-1903 yılları arasında Atina'da Fransız Arkeoloji Enstitüsü üyeliği

yapmış ve arkeolojik kazılara katılmıştır. Bu esnada Anadolu ile de ilgilenerek çeşitli seyahatler yapmış, kitabeleri derlemiş ve Konya’da bulunan eski eserlerin bir katalogunu da yayınlamıştır. Bu süreçte Müze-i Hümayun’un müdürü Osman Hamdi Bey’dir. Yeni müzede sergilenen heykeltıraşlık eserlerinin konservasyonu, tasnifi ve yayınlanması amacıyla bir Fransız uzman temin edilmesi gerektiği düşünüldüğünden, Fransız hükümetine başvurulmuştur. Bunun üzerine Fransız Eğitim Bakanlığı tarafından bu göreve Gustave Mendel tavsiye edilir. Mendel’e verilen görev, müzedeki klasik eserler bölümünün muhafızlığı, bunlara ait katalogların hazırlanması, teşhir, tanzim, müzenin yapacağı kazılara katılma ve İstanbul’daki eski eser alanlarının teftişidir (Gerçek 1999: 339-340). Gustave Mendel konu ile ilgili ilk yayını Osman Hamdi Bey döneminde yeni müze binasının organizasyonu ve yapısı hakkında yapmıştır. Mendel’in bu çalışması o dönemde müzede sergilenen eserlerin özelliklerini anlama açısından da önem taşımaktadır. Ayrıca bu kaynakta müzenin planı, sergileme alanlarına göre eserler detaylıca incelenmişlerdir (Mendel 1909).

Osman Hamdi Bey’in vefat etmesinden sonra müze müdürlüğü görevine kardeşi Halil Edhem Bey getirilmiştir. Halil Edhem Bey zamanında müzede yapılan işlerin başında 1914 senesinde Müze-i Hümayun’un üç ciltlik katalogunun yazılması gelir. Mendel tarafından hazırlanan bu katalog “Catalogue des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines” yani “Yunan, Roma ve Bizans Heykelleri Katalogu” (1912-1914) adını taşımaktadır. Mendel tarafından hazırlanan bu katalogun ilk cildinde Osman Hamdi Bey tarafından Sidon kazılarında bulunmuş olan lahitlerin ilk defa yer almış olması da büyük önem taşımaktadır (Mendel 1912). Bu katalogun Fransızca olarak yazılmasının gerekçesi ise Ekrem Akurgal tarafından, o dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nda bu bilimsellikte yazılmış olan bir arkeolojik eser kitabını kullanacak Türk olmamasına bağlanmıştır. Bu duruma bir başka örnek olarak ise, müzenin envanter defterinin Cumhuriyet dönemine kadar Fransızca yazılmış olmasıdır (Akurgal 1992: 33-34). Ancak, o dönemde Osmanlı entellektüellerinin hemen hepsinin Fransızca bildikleri ve bu dilde son derece akıcı bir şekilde yazıştıkları düşünülürse, bunun arkasında farklı nedenler olduğu önerilebilir. Müze kataloğu gibi bilimsel bir yayının hedeflediği okuyucu kitlesi belki de bunun yayınlanacağı dilin seçiminde etkili olmuştur. Bu bağlamda, belki de daha geniş ve daha uluslararası bir okuyucu kitlesine ulaşılabilmesi için yayının Fransızca yapıldığı düşünülebilir.

Müze-i Hümayun’un kataloglarını hazırlayan bir başka Avrupalı figür ise André Joubin’dır. İmparatorluk Müzesi yeni binasına taşındıktan sonra “Lahitler Müzesi” olarak da anılmaya başlamıştır. Kazılardan çıkartılarak İstanbul’a getirilen tüm lahitler ve heykeltıraşlık eserleri bu yeni binaya taşınmıştır. Binanın üst katında ise Sümer, Asur, Babil ve Türk-İslam eserleri sergilenmiştir. Bu müzenin bir katalogu da André Joubin tarafından “Luhud ve Mekabir-i Atika” adıyla 1893 senesinde yayınlanmıştır (Gerçek 1999: 119-120).

Osman Hamdi Bey’in yakın arkadaşlarından, ünlü sanat tarihçisi ve Fransız komitesinin üyesi olan Saloman Reinach’ın da Müze-i Hümayun’a yayın anlamında katkısı olmuştur. Önemli bir Eskiçağ tarihçisi olarak Yunanistan’da, Anadolu’da ve Afrika’da pek çok arkeolojik araştırma

yürütmüş olan Reinach İstanbul'a geldikten sonra çalışmaya başlamıştır ve Çinili Köşk'te sergilenen eserlerin ilk katalogunu Catalogue du Musée Impériale d'Antiquités Constantinople adıyla 1882 senesinde yayınlamıştır (Reinach 1882).

Osman Hamdi Bey ile yakın bir dostluğu olan Saloman Reinach, Osman Hamdi ile ilgili yazdığı makalede bu büyük Türk müzecisinden övgüyle bahsetmektedir (Reinach 1910).

Makalesinde Reinach, Osman Hamdi'nin bir müzeci, arkeolog ve eski eser savunucusu olarak başarılarından bahsetmektedir. Reinach'ın vurgu yaptığı bir diğer nokta ise Hamdi Bey'in başarılı bir Osmanlı figürü olmasının yanında aynı zamanda bir "Parisienne" olduğudur. Bunu belirtirken Reinach, Osman Hamdi'nin ikinci vatani olarak Fransa'yı göstermektedir. Reinach, Osman Hamdi Bey'in kısa bir biyografisini sunduktan sonra, Türk müzeciliğinde atılan ilk adımları ve bunu takip eden süreçte kendisinin bu müzeye, Osman Hamdi ile işbirliği içinde çalışarak yaptığı katkıdan, yani hazırladığı ve 1882 senesinde basılan katalogdan bahsetmektedir. Ayrıca Osman Hamdi'nin gerçekleştirdiği arkeolojik kazılar ve müzede beraber çalıştığı Démosthènes Baltazzi Bey hakkında da bilgi vermektedir. Buna ek olarak Reinach, Osman Hamdi'nin kendisine yazdığı mektuplardan parçalar vererek hem Osman Hamdi'nin müze konusundaki çalışmalarını, hem de siyasi duruşunu görmemize olanak sağlamaktadır. Örneğin 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı ile İstanbul'da yaşananları ve bu yeni rejim karşısında Osman Hamdi Bey'in düşüncelerini Saloman Reinach verdiği mektup kesitlerinde aydınlığa kavuşturmuştur.

Yukarıda sözü geçen, Avrupalı bilim adamları tarafından hazırlanmış olan tüm eserler 19. ve 20. yüzyılın başında Müze-i Hümayun'da uygulanan müzecilik pratiklerini anlamamız açısından önem taşırlar. Müzedeki eserlerin envanterinin çıkartılması ve uygun bir sınıflandırma sisteminin geliştirilmesinde Fransız ve Alman uzmanların önemli rol oynadıklarını, bu uzmanların kurdukları sistemin daha sonraki dönemlerde de kullanılmaya devam ettiğini görmekteyiz. Avrupalı bireyler, gerek müze yönetimi görevinde bulunarak, gerekse müzenin yayın faaliyetlerini başlatarak bu müzenin Batılı bir yapıya sahip olmasına katkıda bulunmuşlardır.

Müze-i Hümayun, mimari plan ve kurgusu açısından da Avrupa'daki benzerlerini örnek almaktadır. Valleury'nin Neo-klasik tarzda tasarladığı bina, Osman Hamdi Bey'in Sidon kazılarında çıkarttığı eserlerden esinlenmiştir. Bu ihtişamlı yapı, Osman Hamdi Bey ve Alexandre Vallaur'y'nin ortak bir ürünü olarak üç safhada inşa edilmiştir ve dünya müzelerinin en iyi örneklerinden birisidir. Mimarının en önemli özellikleri arasında binanın ön cephesinin gömme ayak ve İon tarzı sütunlarla süslenmiş olması yer almaktadır. Bu özelliğiyle İstanbul'daki Neo-Klasik mimarının en güzel örneklerinden birisidir (Madran ve Önal 2000: 176).

İstanbul'da neo-klasik mimarının gelişim süreci 19. yüzyılın ilk yarısında başlamıştır. 1838 senesinde Osmanlı-İngiliz ticaret anlaşmasının imzalanmasıyla beraber Osmanlı ekonomisi Batı'ya açılmıştır. Bunu takip eden süreçte Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlayan yeni

yönetim anlayışıyla Osmanlı İmparatorluğunda kent yapısında önemli değişimler yaşanmıştır. Bir başka deyişle, yeni ekonomik ilişkilerin devreye girmesi ve yeni bir yönetim biçiminin ortaya çıkması yeni kentsel merkezler, yeni bir altyapı ve kurumların varlığını gerektirmiştir (Sönmez 1992: 155). Bunun sonucu olarak devam eden süreç içinde atılan adımlar arasında Batılı mimarları İstanbul'a getirmek ve aynı zamanda yetenekli olan Osmanlı gençlerini Avrupa'daki Güzel Sanat Akademileri'ne veya mühendislik okullarına göndermek olmuştur. Genel olarak değerlendirildiğinde Fransızlar, Tanzimat sonrasında yerleştirilmeye çalışılan kamu yönetimi ve belediye çalışmaları konusunda etkili olmuşlardır. İşte bu noktada İstanbul'a gelen Fransız kökenli Levanten mimar Alexandre Vallaury, 19. yüzyıl ve onu takip eden 20. yüzyıl arasında İstanbul'un mimarlık platformunda önemli bir yere sahip olmuştur. 1870-1879 yılları arasında Paris'in en önemli mimarlık okulu olan *École des Beaux Arts*'ta eğitim gören Vallaury otuzdan fazla önemli yapı gerçekleştirmiştir. Bu yapılar arasında Müze-i Hümayun, Cağaloğlu Düyun-u Umumiye, Beyoğlu Pera Palas Oteli sayılabilir (Akpolat 2002: 350-351).

Müze-i Hümayun'un kuruluş evresinde önemli rol oynamış Avrupalı bireylerin, Osman Hamdi Bey ve Halil Edhem Bey gibi Osmanlı entellektüelleriyle yakın bir şekilde çalıştıkları, bu çalışmaların müzenin altyapısının ve sergi sistemlerinin oluşturulması sürecinde devam ettiği ve yayınlanan katalogların şekil ve niteliklerinde belirleyici olduğu görülmüştür. Osmanlı'nın İmparatorluk müzesi çevresinde gelişen bu etkileşimin kalıcı ve yapıcı sonuçlar doğurduğu gözlenmektedir.

Müze-i Hümayun'un belki de 19. yüzyıldaki en önemli işlevlerinden birisi, o dönemde yapılmaya başlayan ilk Osmanlı kazılarında çıkartılmakta olan malzemenin sergilenmesidir (Shaw 2004). Bu kazılar arasında Osman Hamdi Bey'in kazı başkanlığını yaptığı Nemrut ve Sidon kazılarının öncül rol oynadıkları görülmektedir. O dönemdeki en güncel arazi yöntemleriyle uygulanan bu kazıların son derece özenli bir şekilde yürütüldüğünü görmekteyiz.

19. yüzyıl süresince gelişen "arkeolojik eser" kavramının Osmanlı'da oluşmasında hem Avrupalı biliminsanlarının yürüttükleri kazılar, bu kazılardan ortaya çıkan eserlerin toplandığı Müze-i Hümayun'un oluşum süreci, hem de ilk Osmanlı kazılarının yürütülmeye başlanması etkili olmuştur. Bir yandan da kazılarla ilgili bürokratik işlerin takibi için de çeşitli araştırmacıların yolu İstanbul'dan geçmiş, bu işlerin takip edilmesi esnasında gerek Türk gerek yabancı pekçok biliminsanıyla yolları kesişmiştir.

Benzer bir araştırma merkezi olarak İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin kütüphanesi de düşünülmelidir. Bu kütüphanenin koleksiyonu özellikle Osman Hamdi Bey'in özverili çalışmalarıyla oluşturulmuştur. İçinde 19. yüzyıl için temel kabul edilen çok önemli eserler bulunmaktadır. Gerek müze çalışanları, gerek yolu buradan geçen araştırmacılar bu koleksiyondan faydalanmaya devam etmektedirler.

Müze-i Hümayun'un bünyesi içinde 1875 yılında kurulan Müzecilik Okulu'nun da eğitimli, donanımlı Osmanlı arkeologları yetiştirilmesinde önemli bir etken olmuştur (Kocabaş 1969). Bu proje kapsamında incelenen, 19. yüzyılın son çeyreğine ait arşiv dokümanlarında Osmanlı'nın kazı komiseri olarak görevlendirdiği, veya müzede çeşitli görevlerde çalışan bireylerin ne kadar iyi eğitim aldıkları, Avrupalı meslektaşlarıyla ne kadar seviyeli ve olumlu bir bilimsel ilişki içinde oldukları son derece açık bir şekilde görülmektedir. Bu dönemde çalışan Avrupalı (Alman ve Avusturyalı) hafirlerin, Osmanlı vatandaşı olan meslektaşlarıyla olan ilişkileri son derece etkileyicidir. Osmanlı vatandaşı olan, çoğu müzede çalışan bu bireylerin arkeoloji, antikçağ tarihi gibi konuların yanısıra, iyi bir dil hakimiyetine de sahip oldukları görülmüştür. Bu ilişkilerin uzun soluklu ve verimli işbirliklerine dönüşebilmesinde iki tarafın da eş konum ve seviyede olmasının rolü büyüktür. Osmanlı vatandaşı olan müzecilerin eğitiminde de Müze-i Hümayun'un sunduğu kurumsal çatının önemli katkısı olduğu görülmüştür.

Bazı bilimsel araştırma merkezlerinin de İstanbul'da kurulması, bu şehrin bilimsel cazibe merkezi olmasında önemli rol oynamaktadır. Alman Arkeoloji Enstitüsü 19. yüzyılın sonunda, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü 20. yüzyılın başında İstanbul'unda açılmış, ve günümüzde halen aktif olarak çalışmaya devam eden önemli kurumlardır. İki kurumun da oldukça kapsamlı birer kütüphaneleri bulunmaktadır. Bu kütüphaneler 19. Yüzyılın sonundan itibaren toplanmaya başlanan, özenle oluşturulmuş, arkeoloji ve sanat tarihi çalışmaları açısından kaynak teşkil eden eserlerle doldurulmuştur. Bu açıdan bu kütüphaneler de kendi başlarına birer çekim merkezi haline gelmişlerdir. 21. yüzyılda bu kurumsal geleneği devam ettiren kurumlar da bulunmaktadır. Suna İnan Kıraç Anadolu Araştırmaları Merkezi, Alman Arkeoloji Enstitüsü, ve ARIT İstanbul, araştırmacıları biraraya getiren, aktif paylaşım ve bilimsel üretimi destekleyen kurumlardır.

2) Arkeolojik Araştırmaların Ürettiği Bilimsel Kesişim Merkezleri

19. yüzyıl ve erken 20. yüzyılın bilimsel olduğu kadar, siyasi, iktisadi ve kültürel anlamda da etkileşim ve kesişimlerin yoğun yaşandığı dört Avrupa merkezi projenin araştırma ekseninin temelinde bulunmaktadır. Bu imparatorluk şehirlerine ek olarak İstanbul'un da, özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde çok önemli rol oynadığı, projenin başlangıcından itibaren öngörülmektedir. Ancak yürütülen araştırmalar dahilinde, özellikle arşivlerde ulaşılan belgeler ışığında başka bazı kentlerin de belli nedenlerden ötürü, bilimsel üretimin yoğun yaşandığı merkezlere dönüştükleri görülmüştür. Bu tür merkezler, "bilimsel kesişim merkezi" olarak adlandırılacaktır.

Bu tür benzer mekan ve yaşam paylaşım alanları, ister istemez ilişkilerin (olumlu ya da olumsuz) oluşmasında önemli rol oynamaktaydı. Yerel halktan olmayan az sayıda yabancıların bulunduğu yerlerde, o yere ait olmayan insanlar arasında birtakım paylaşımların olması

kaçınılmazdı. Avrupalıların birbirleriyle günlük hayata dair bilgi paylaşımları, sohbet etmeleri, benzer eğitim ve kültür seviyesine sahip, benzer zevklere sahip insanlar olarak hayata dair paylaşımlarda bulunmaları oldukça olağan olaylardır. Zira, yaşadığı topraklardan binlerce kilometre ötede, bambaşka sosyal ve kültürel normların olduğu bir ortamda tek başına varolmak oldukça zor bir süreç olmalıdır.

Bu Avrupa'da bulunan dört bilimsel cazibe merkezi ve İstanbul'a ek olarak, Musul ve İzmir'in de çeşitli nedenlerden dolayı birer bilimsel kesişim merkezi olarak ortaya çıktıklarını görmekteyiz. Bu iki merkezin ortak yanları, ikisinde de bazı zaman dilimlerinde farklı Avrupa ülkelerinden gelen, ancak azımsanmayacak sayılarda bulunan bilim, ticaret ve siyaset insanlarının biraraya gelmiş olmalarıdır. Diğer pekçok şehir örneğinde Avrupalı insanlar ya tek başlarına ya da sadece kendi ülkelerinden gelen küçük ekiplerle çalışmaktaydılar.

2.1) Musul

Günümüzde Kuzey Irak'ta bulunan Musul kenti, tarihte özellikle Yakınoğu Arkeolojisinin ortaya çıkmasında çok önemli rol oynamış figürlerin yollarının kesiştiği bir şehir olarak öne çıkmaktadır. Yakınoğu arkeolojisinin en önemli ve öncül isimleri, arkeolojik araştırmalarına Musul'da diplomatik görevler yürütürken başlamışlardır. Yakınoğu Arkeolojisi'nin babaları sayılabilecek Fransız Emile Botta ve İngiliz Austen Henry Layard Musul'a atanmış diplomatlardı. 19. yüzyılda Musul'unun ticari ve siyasi önemi, Yakınoğu Arkeolojisi'nin ortaya çıkması ve gelişmesi açısından önemli yer tutmuştur. 19. yüzyılın son çeyreğinde, Alman hükümetinin Bağdat demiryolu inşaatı ihalesini almasıyla birlikte Musul'da bir de Alman konsolosluğu açılmıştır.

19. yüzyılın ilk yarısında Musul'da birtakım Avrupa ülkelerinin konsoloslukları ya da fahri konsoloslukları bulunmaktaydı. Ticari anlamda Bağdat daha önemli bir merkezdi, ve özellikle Hindistan'da İngiliz firmalarının çıkarlarını korumakla görevli diplomat ve işadamlarının yolu sıklıkla Bağdat'tan geçmekteydi. Ancak arkeolojik araştırmalar açısından 19. yüzyılın ilk yarısında Musul'un çok daha önemli bir rol oynadığını görmekteyiz. Bu dönemde Fransız konsolosluğunda Paul Emile Botta çalışmaktaydı. İngiliz fahri konsolosluğunu yerel Nestoryen Hristiyan bir aile olan Rassam ailesi yürütmekteydi. Musul'dan yolu geçen hemen herkes birbiriyle mutlaka bir şekilde karşılaşılıyor, daha sonraki hayatlarında da olumlu ya da olumsuz bir şekilde ilişkilerini sürdürüyorlardı. Musul'da Osmanlı hükümetini paşalık ünvanını taşıyan bir yönetici temsil ediyor, ve bölgenin tüm siyasi, iktisadi ve sosyal işleri paşalık kurumuyla yönetiliyordu. Şehrin boyutu küçük, sunduğu imkanlar sınırlıydı. 19. yüzyılda Musul'da yaşayan ve çalışan diplomat/arkeologların yazışmalarından anladığımız kadarıyla, iklimi son derece çekilmez, yerel ilişkileri oldukça karışık, hatta zaman zaman tehlikeli bir yerdi. Fakat bütün bu olumsuzlukların belki de arkeoloji tarihinde önemli gelişmelerin ortaya çıkmasına sebep olduğu da düşünülebilir. Musul'da hayat çok çetrefilli olduğundan, burada yaşayan ya da yolu buradan geçen Avrupalı'lar birbirlerine muhtaç

olabiliyorlardı. Bu nedenle ister istemez aralarındaki ilişkileri ve bilgi akışını sürekli kılmaya çalışmaktaydılar.

1842’de Layard ve Botta Musul’da tanışmışlardır (Larsen 1996: 3). Bu karşılaşma gerçekleştiğinde Layard henüz 25 yaşında, Botta ise 40 yaşındaydı. Botta ve Layard’ın ilişkileri uzun seneler boyunca sürmüş, iki biliminsanı bulgularını ve düşüncelerini birbirleriyle mektuplaşarak paylaşmışlardır. İkilinin kendi aralarında geliştirdikleri bu olumlu ilişkinin bilimsel yenilikçilik açısından etkisi büyük olmuştur. Bu nedenle Musul’da gerçekleşen bu ilk karşılaşmanın, ilişkinin temellerinin atılması ve nasıl ilerlediği konusunda belirleyici olması açısından önemli olduğu görülmüştür. Austen Henry Layard’ın yolu Musul’da bir başka Fransız gezgin ve araştırmacı olan Charles Texier’le de kesişmiştir (Larsen 1996: 45).

19. yüzyılın ikinci yarısında, Botta ve Layard’ın yolundan giden diğer İngiliz ve Fransız araştırmacı ve hafirlerin de birbirleriyle yakın ilişki içinde olduklarını görmekteyiz. Bu ilişkiler her zaman Botta ve Layard’ın arasında kurulan bilimsel bağ kadar olumlu sonuçlar ortaya çıkartmamıştır. İngiliz ve Fransızların bu dönemde kuzey Mezopotamya’dan çıkan Asur eserlerini ülkelerinin müzelerine katabilmek için ciddi bir rekabet içinde oldukları unutulmamalıdır.

Musul, Avrupalı araştırmacıların, Osmanlı bürokratlarıyla da yakın ilişki içinde oldukları bir merkez olarak önümüze çıkmaktadır. Bu ilişkiler, Paul Emile Botta ve Muhammed Keritlioğlu Paşa örneğinde olduğu gibi olumsuz, ya da Austen Henry Layard ve Kamil Paşa örneğinde olduğu gibi olumlu çıktılar ortaya koyabilmektedirler. Hatta, bu ilişkiler Layard’dan sonra Musul’da kazıları yöneten Hürmüz Rassam ve Hilmi Paşa arasındaki ilişki örneğinde olduğu gibi arkeolojinin saha metodolojisi konusunda ilginç gelişmelere yol açan şekilde de gelişebilmektedir.

Austen Henry Layard’ın seyahatnamesinde, 1850’lerde Musul’da görev yapmakta olan Kamil Paşa, daha evvel Berlin’de büyükelçilik yapmış, Avrupa görgüsü bilgisi olan bir bürokrat olarak anlatılmaktadır (Layard 1853: 77-78). Layard Kamil Paşa ile hangi dilde anlaştıkları hakkında bilgi vermemektedir, ancak Berlin’de büyükelçilik yapmış bir Osmanlı yöneticisinin çok iyi derecede Fransızca bildiği, hatta belki başka Avrupa dillerine de hakim olduğu düşünülebilir. Layard, Kamil Paşa ile daha önce İstanbul ve Belgrad’da görev yaparken karşılaştıklarını da belirtmektedir. Bu da, o dönemde görev yapan diğer paşalar gibi Kamil Paşa’nın da Osmanlı topraklarında ve dışında, hareket halinde bir hayat sürdürdüğünü görmekteyiz. Layard’ın anlatısından Kamil Paşa gibi üst düzey bürokratların yürütülen arkeolojik çalışmaların mahiyetini ve önemini anladıkları anlaşılmaktadır.

Bu tür ilişkilerin belki de en ilginç, ve bilimsel açıdan en verimli sonuçlar doğurana, Hürmüz Rassam ve Hilmi Paşa arasında yaşanan etkileşimdir (Tanyeri-Erdemir 2009). Musul civarında hummalı bir şekilde kazı çalışması yürüten Avrupalıların aktivitelerini inceleyen Hilmi Paşa, kendisi de Osmanlı Hükümeti adına, Koyuncuk (Nineve) höyüğünde kendi kazılarını yapmaya

karar vermişti. Hilmi Paşa'nın yürüttüğü kazılar o dönemde Musul'da yaşayan bir misyoner olan Lobdell tarafından da gözlemlenmişti (Lobdell 1854). Burada Hilmi Paşa ve Hürmüz Rassam arasındaki ilişkinin aslında iki taraflı olumsuz duygular üzerine kurulduğunu da belirtmekte fayda vardır. Rassam'ın 1897'de yayınlanan seyahatname ve anı kitabında Hilmi Paşa'dan ve yaptığı çalışmalardan olumsuz bir şekilde bahsedilmektedir. Hilmi Paşa'nın da bölgede çalışan Avrupalı araştırmacılara karşı olumsuz bir tutum sergilediği görülmektedir. Hilmi Paşa'nın bu olumsuz tutumu ve işleri Avrupalı meslektaşları için zorlaştırıyor gibi görünmesinin arkasında belki de bu tür kazıları kendisinin, Osmanlı İmparatorluğu için yönetip, bu eserleri Osmanlı İmparatorluğu adına ortaya çıkartmayı istiyor olmasının payı vardır. Ancak Rassam'ın ve Lobdell'in yazdıkları incelendiğinde, Hilmi Paşa'nın arazi tekniği olarak Avrupalı araştırmacıların yaptıklarına benzer teknikler uyguladığı, kopyalama yoluyla bilimsel bir çalışma yapmaya öykündüğü görülmektedir.

2.2) İzmir

Tarih boyunca önemli bir ticaret merkezi olan İzmir'in, 19. yüzyıl süresince artan bir öneminin olduğu görülmektedir. Bellibaşlı ülkelerin İzmir'de konsolosluklar açtıkları ve öncelikle ticari olmakla beraber, bu konsoloslukların çeşitli ilişkiler ağlarının da kesiştikleri birer merkez haline geldikleri gözlenmektedir. İzmir'deki konsolosluklarda çalışan personel de, İstanbul'daki elçiliklerde çalışanlar gibi, arkeolojik kazıların koordinasyonu ve yürütülmesinde aktif rol oynamışlardır. Batı Anadolu'da çeşitli kazılarda çalışan arkeologlar İzmir'de düzen kurup, sene boyunca burada yaşamakta ve kazı yaptıkları yerleşimlere buradan gitmekteydiler.

Batı Anadolu'da yoğun ve büyük ölçekli kazıların ortaya çıkışı İzmir-Aydın demiryolu inşaatının, 1856 yılında bir İngiliz firmasına verilmesiyle başlamaktadır. İnşaatçı çalışan mühendislerden birisi olan J.T. Wood 1863'te Efes'te kazılara başlamıştı. Wood bir taraftan inşaat mühendisi olarak işini yürütmekte, bir taraftan da kazı çalışmalarına devam etmekteydi.

19. yüzyılın son çeyreğinde İzmir'de yaşayan ve çeşitli yerlerde kazı yapan çok sayıda, farklı ülkelerden gelen arkeolog bulunmaktaydı. Bunlar Otto Benndorf, Carl Humann, Alexander Conze, Theodor Wiegand, R. Heberdey gibi isimlerin yolları, yaptıkları kazı ve araştırmalar nedeniyle İzmir'de kesişmişti. Klasik arkeolojinin bu önemli isimlerinin gerek bilimsel gerek kişisel anlamda birbirleriyle olumlu ilişkiler kurduklarını, bu ilişkilerin uzun soluklu bilimsel paylaşım süreçlerine dönüştüğünü görmekteyiz.

3. Araştırmacılar ve Bilimsel Ortak Paydalar

Arkeoloji ve müzecilik bilimlerinin yapıları gereği farklı kültürler, farklı ülkeler ve farklı altyapılardan gelen insanları biraraya getirme potansiyeli olduğu bilindiğinden, projemiz bu etkileşimin hangi türlerinin en başarılı, uzun soluklu bilimsel iletişim süreçlerine dönüştüğünü araştırmayı hedeflemekteydi. Çalışmayı planladığımız dönem 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlangıcı olarak düşünülse de, aslında çıkan sonuçların 21. yüzyılın küresel etkileşimli bilim dünyası ağısından önem arzedeceği öngörülmekteydi.

Bilimsel etkileşimin en verimli örneklerinin, eğitim seviyesi ağısından birbirine yakın araştırmacılar arasında görüldüğu gözlemlenmiştir. Bu ağıdan biliminsanlarının kullandıkları “ortak bir bilim dili”nin olması, iki tarafın birbiriyle olan ilişkisini verimli kılmakta, bu tür ilişkilerin sonuçlarının uzun soluklu, sağlam temeller üzerine kurulu bilimsel paylaşımlar olduğu görülmüştür.

3.1) Ortak Bilimsel Dil ve Eğitim Seviyesi

İkili akademik ilişkilerin verimli ve sürekli olmasındaki en önemli faktörün biliminsanlarının lisan bilgileri, bilimsel yeterlilik seviyeleri ve kişisel özellikleri olduğu görülmektedir.

19. yüzyılın arkeolojik kazı ve araştırmaları, genellikle tek ya da az sayıda Avrupalı biliminsanı tarafından yönetilen, çok kalabalık kazıcı ekipler tarafından gerçekleştirilmekteydi. Kazı işlemini yapan ekipler yerel halktan seçilmekteydi, çoğunlukla yerel köylülerden oluşan çok sayıda insandan oluşan ekiplerdi. Hafriyatı yapan ekibin organizasyonu bile başlıbaşına çok dikkatli yönetilmesi gereken bir süreçti. Yerel halk içindeki huzursuzluklar ve çatışmalar her an kazıya yansiyabilir, ve olumsuz etkileri görülebilirdi. Avrupalı arkeologlar bu olayları daha iyi anlayabilmek ve gerektiğinde çözümlenebilmek için mutlaka bir tercümanla birlikte çalışırlardı. Bazı araştırmacılar çok iyi seviyede Türkçe biliyorlardı, ancak yine de dile hakim olmak, olası problemleri çözmekte yeterli olamayabiliyordu. Arazide çalışan hafriyatı yapan ekiple, Avrupalı hafirin iletişiminin minimal olduğu görülmektedir. Bu tür ilişkilerden bilimsel etkileşimlerin nadiren ortaya çıktığı görülmektedir.

Bu tür ilişkilerin, bilimsel bir etkileşime dönüştüğu en ilginç örnek Austen Henry Layard ve Hürmüz Rassam arasında yaşanmış olanıdır. Başlangıcından itibaren son derece olumlu gelişen bu ilişkiyi tetikleyen faktör, Layard ve Rassam’ın çok iyi anlaşmalarıdır. Hürmüz Rassam, yengesi Matilda Rassam’ın çabalarıyla çok iyi derecede İngilizce konuşmaktaydı. Layard’ın genç Rassam’ı kendisine asistan olarak seçmesindeki en önemli faktörün, Rassam’ın İngilizceye olan hakimiyeti olmalıdır. Layard ve Rassam’ın ilişkisi, Layard’ın 1845’te Musul’da göreve başlamasından hemen sonra başlamış, ve Layard’ın ölümüne kadar devam etmiştir. Layard’ın Musul’da bulunduğu müddetçe sıklıkla yazıştığı bir diğer yerel insan da, yine kendisi gibi İngiliz vatandaşı olan ancak Hürmüz Rassam’ın abisiyle evlenerek

Musul'a yerleşen bir misyoner kızı olan Matilda Rassam'dır. Bu ilişkilerle ilgili bulgular, Londra British Library'nin arşivlerinde saklanan Layard belgelerinde bulunmaktadır. Matilda Rassam'ın Layard'a yazdığı mektupların içerikleri son derece ilginçtir. İngiliz hükümeti adına, Layard'ın başkandlığında yürütülen çalışmalar, Layard'ın Musul dışında olduğu zamanlarda da durmaksızın devam etmekteydi. Matilda Rassam'ın mektuplarının bir kısmı, Layard'a onun yokluğunda yapılan çalışmalarını detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Kazılarda çıkan buluntular, höyüğün hangi kısımlarında neler bulunduğu betimlenmektedir. Bu yazışmalardan anladığımız üzere, Layard'ın Musul'da olmadığı zamanlarda kazı sürecinde Matilda Rassam da aktif rol oynamaktadır. Bu arkeoloji bilim tarihi açısından oldukça önemli bir bulgudur, zira bu kadar erken bir dönemde arazide aktif rol oynayan kadın bir hafirin olması ilginçtir. Hem Matilda hem Christian Rassam zaman zaman kazıların aktif yönetimini üstlenmişler, ancak Layard'la aralarında olan ilişki yakın ve dostça bir ilişki olmakla birlikte, Matilda ve Christian Rassam için verimli bir bilimsel iletişim sürecine dönüşmemiştir. Matilda Rassam'ın mektuplarından bu kadının arazi teknikleri ve çıkan malzemenin yorumlanması açısından yetkin bir kişi olduğu görülmektedir. Ancak, kendisini bilimsel olarak yetkin görüp görmediği, ya da başkaları tarafından onun arazideki etkin varlığının nasıl yorumlandığını bilmemekteyiz. Christian ve Matilda Rassam'ın bilimsel bir çalışma yapsalar bile, birer bilim insanı olarak kabul görmediklerini söyleyebiliriz.

Rassam ailesinin başka bir ferdi olan Hürmüz Rassam ve Austen Henry Layard'ın ilişkisi ise çok farklı bir yönde gelişmiştir. Bu ilişki, bir Avrupalı araştırmacı ve yerel halktan bir insan arasında gelişen, hareketliliğin doğurduğu bilim etkileşimi açısından son derece önemli olduğu düşünülen, olumlu bir örnektir. Layard ve Hürmüz Rassam'ın ilişkisi 1845'te başlamış, Layard'ın Hürmüz'ü kazılarını yönetmek, yerel halkla olan ilişkileri düzenlemekle görevlendirmesiyle yoğunlaşmıştır. Hürmüz Rassam genç yaşında Henry Layard'ın asistanlığı görevini üstlenmiş, bu iki insanın arasındaki bilimsel ve kişisel ilişki hayatları boyunca devam etmiştir. Layard, Hürmüz Rassam'ın Oxford'da eğitim alması için gerekli bağlantıları kurmuş, Rassam da 1848'de Oxford'da üniversite hayatına başlamıştır (Tanyeri-Erdemir yayın sürecinde; Reade 1993).

Rassam'ın yazışmalarından Oxford'da başarılı ve uyumlu bir öğrencilik hayatı yaşadığını görmekteyiz. Ancak eğitim hayatını, çok kıymet verdiği Austen Henry Layard'ın isteği üzerine yarım bırakarak, isteksiz bir şekilde Musul'a dönmek zorunda kalmıştır. Layard, 1849'da Nineve ve Nimrud'da yürüteceği kazılarda Hürmüz Rassam'la birlikte çalışmak istemekteydi. Rassam hem yerel kuralları biliyordu, hem de bu tür bir arazi çalışmasının gerektirdiği eğitim ve yeteneğe sahipti. Layard ve Rassam arasında asistan-patron olarak başlayan ilişki, Rassam'ın Oxford'da eğitim almasından ve kazıları tek başına yönetmeye başlamasından sonra bir meslektaş ilişkisine dönüşmüştür. Öyle ki, 1877 yılında İngiliz hükümeti yakınoğuda kazıları yeniden başlatmak istediğinde, bu işi gerçekleştirmek için Rassam görevlendirilmiştir. Bu aslında çok önemli, ancak başka örneği olmayan bir durumdur. Hayatına bir Osmanlı vatandaşı olarak başlayan Hürmüz Rassam, Musul'da çalışmak üzere

görevlendirildiğinde, İngiltere’de yaşayan, bir İngiliz kadınla evlenip yuva kurmuş, Anglikan kilisesine geçmiş bir bireydi. Ancak çoğu İngilizin gözünde o hala güvenilmesi zor bir ortadoğulu olarak görülmekteydi. Bu negatif öngörülere rağmen, 1877 yılında İngiliz hükümeti adına kazı yapmak için görevlendirilmesi önemli bir gelişmedir. Rassam ve Layard, ikisinin de ölümüne kadar çok yakın bir ilişki içinde olmuşlardır.

En verimli bilimsel ilişkiler, eş eğitim düzeyine sahip, benzer kurumsal ve bilimsel kimliklerdeki insanlar arasında gerçekleşenlerdir. Bu araştırmada başarılı örnekler olarak karşımıza çıkan tüm Osmanlı vatandaşları çok iyi derecede bir ya da birden çok Avrupa lisanına hakimdiler. Hemen tüm Osmanlı entellektüelleri çok iyi derecede Fransızca biliyorlardı, bunun yanısıra çoğu ikinci hatta üçüncü bir Avrupa dilinde (Almanca ya da İngilizce) yazışabilmekteydiler. Bilimsel yeterlilikleri nedeniyle Avrupalı meslektaşlarıyla eşit seviyede, onlarla fikir alış-verişinde bulunabilecek kapasitede yetişmiş birer biliminsanlarıydılar.

Biliminsanlarının kişisel özellikleri üzerine detaylı bir çalışma yapmak bu projenin amaçları içinde değildi. Ancak olumlu bir kişilik yapısının verimli bilimsel ilişkilerin oluşturulmasında önem arzettiği yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkan sonuçlardan birisidir. En olumlu özelliklerden birisi biliminsanlarının bilgi paylaşabilme özellikleridir. Birbiriyle fikir paylaşımı içine girebilen biliminsanları arasında, ikisi açısından da çok önemli gelişmeler olduğu gözlemlenmiştir.

Bu ilişkilere en güzel örneklerden birisi İngiliz Austen Henry Layard ve Fransız Paul Emile Botta arasında gerçekleşen iletişimdir. 1840’lardan itibaren iki biliminsanı sürekli mektuplaşmışlardır. British Library ve British Museum Middle East Archive’de bulunan belgelerde bu ilişkinin detayları açıkça görülebilmektedir. Mektuplardan anlaşıldığı üzere, Asuroloji’nin henüz bir bilim olarak ortaya çıkmasından çok evvel, hatta daha Asur İmparatorluğu’nun kalıntıları hakkında ellerinde çok kısıtlı bilgi varken bile, bu bilgileri birbirleriyle paylaşmaktan çekinmemekteydiler. Brian Fagan ve Morgens Trolle Larsen’in çalışmalarında Fransa ve İngiltere arasında, Asur kalıntılarını ele geçirmek ve ülkelerine göndermek adına ciddi bir yarış ve rekabet olduğundan bahsedilmektedir (Fagan 2007; Larsen 1996). Bu önerme doğrudur, zaten Layard’ın kazı yapmaya başlamasının başlıca sebebi de Paul Emile Botta’nın 1840’larda günyüzüne çıkartıp, Paris’e gönderdiği eserlerdir. Layard’ın 1854’te arkeolojiyi bırakıp, diplomasi ve siyasete yönelmesinin ardından bu rekabet ortamı çok daha fazla kızışmıştır. Ancak, Layard çalışmalarına başlarken ve ilk dönem kazılarını yaparken, o dönemde Paris’te bulunan Botta ile uzun yazışmalar yapmış, hatta bu mektupların bazılarında çizim ve planları da Fransız meslektaşıyla paylaşmıştır. Londra’da British Library Manuscript Room’da bulunan bu yazışmalarda arazi teknikleri, bulunan heykellerdeki imgelerin anlamlandırılması, bulunan yazıtların çözümlenmesine dair notlar bulunmaktadır.

Avusturyalı arkeolog Otto Benndorff ve Alman meslektaşı Carl Humann arasındaki ilişki de buna benzer bir yapıdadır. Bu iki biliminsanı Anadolu'da çalıştıkları süre boyunca aktif bir şekilde mektuplaşmışlar, mektuplarında birbirleriyle çeşitli sosyal ve bilimsel bilgiler paylaşmışlardır.

Benzer ilişkiler Osmanlı arkeologları ve Avrupalı meslektaşları arasında da yaşanmaktaydı. Osman Hamdi Bey'in Müze-i Humayun çerçevesinde kurduğu altyapı, bu tür ilişkileri yürütebilecek biliminsanlarının yetiştirildiği bir ortam yaratmıştır. Bu dönemde Avrupalı arkeologlar ve Müze-i Humayun çalışanları arasındaki yoğun yazışmaların bürokratik bir yükümlülük olduğu unutulmamalıdır. Elbette ki Osmanlı İmparatorluğu'nun görevlendirdiği uzmanlar, yabancı kazıları denetlemek ve bu kazılar esnasında çıkartılan eserlerin dönemin hukuki kurallarına göre paylaşılması için görevlendirilmişlerdi. Bu nedenle Avrupalı meslektaşlarıyla olan yazışmaların varlığı tek başına etkin bir paylaşım süreci yaşandığına işaret edemez. Ancak, mektupların içeriklerine baktığımızda, iki taraflı bir bilimsel paylaşım süreci yaşandığını görmekteyiz.

Osman Hamdi Bey'in eğitimi ve kişilik özellikleri olumlu gelişen bilimsel paylaşım süreçlerinde önemli rol oynamıştır. Tam bir Avrupalı sanatçı/akademisyen olarak yetişen Osman Hamdi Bey, Avrupalı meslektaşlarıyla çok verimli ilişki ve iletişim ağları kurabilmiştir. Osman Hamdi Bey, yakın arkadaşı Salomon Reinach'ın tanımıyla "Osmanlıların en Parisien'i ve Parisien'lerin en Osmanlısı"ydı (Reinach 1910: 407). İki kültür, iki dünya arasında yetişmiş bir birey olarak hayatı boyunca bazı sorunlar yaşadığı, hiçbir zaman kendisini bir tarafa tam olarak ait hissetmediği önerilmektedir (Eldem 2004).

19. yüzyılın sonunda Osmanlı topraklarında çalışan tüm araştırmacılarla aktif bir şekilde yazıştıkları görülmektedir. Yazışmaların yanı sıra bu biliminsanlarının İstanbul'dan yolları geçtiğinde, ya da Osman Hamdi Bey Avrupa merkezlerini ziyaret ettiğinde karşılaştıkları, sosyal paylaşımın yanı sıra bilgi alışverişinde de buldukları görülmektedir.

Osman Hamdi Bey'in yakın arkadaşlık kurduğu kişilerden birisi Theodor Wiegand'dır. Bu dostluğun bilimsel bir boyutu da bulunmaktadır. Theodor Wiegand'ın, Berlin'de bulunan Deutsches Archaologisches Institut'un arşivlerinde bulunan yazışma koleksiyonda yürütülen araştırmalarda, Osman Hamdi Bey'in kardeşi olan, yine Müze-i Hümayun'un çalışanlarından, Halil Edhem Bey'le çok yoğun bir şekilde yazıştıkları görülmüştür. Bu yazışmalar 1897'de başlamakta ve 1935'e kadar devam etmektedir. İki biliminsanının birbirleriyle fikirlerini paylaştıkları, birbirlerinden bilgi aldıkları görülmektedir. Bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılıp yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu unutulmamalıdır. Elbette bu geçiş süresince kurumsal ve hukuki pekçok değişim de yaşanmıştır. Halil Edhem Bey'in Cumhuriyet'in kurulmasından sonra İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde çalışmaya devam ettiğini görmekteyiz. Köklü değişimlerin yaşandığı bu dönemde, özellikle Avrupalı araştırmacılar için bu tür sağlam kişisel bağların, araştırmalarını devam ettirebilmelerinde önemli bir etken olduğu görülmektedir. Müze-i Hümayun, İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne

dönüşse bile, burada kurulmuş olan altyapının ve bu altyapının temeltaşlarını oluşturan insanların görevlerine devam ettikleri unutulmamalıdır. Siyasi ve kurumsal değişimlere rağmen bireyler arası kurulmuş olan sağlam ilişkilerin, bilimsel araştırmalarda sürekliliğin sağlanması açısından öneminin büyük olduğu görülmektedir.

Müze-i Humayun'un elemanlarından Bedri Bey'in özellikle Mezopotamya'da yapılan kazılardan sorumlu olduğunu görmekteyiz. Berlin, Vorderasiatisches Museum'un içinde bulunan Deutsche Orientalische Gesellschaft'ın arşivlerinde Bedri Bey'in, 1900-1928 tarihleri arasında Mezopotamya'da kazı yapan pekçok Alman hafirle yaptığı yazışmalar bulunmaktadır. Bu yazışmalar içinde özellikle Koldewey ile yaptıkları yazışmalar ilgi çekicidir. Bedri Bey'in 1890 yılında Zincirli'de, Koldewey'in kazı ekibiyle çektiği bir fotoğrafı bulunmaktadır (Wartke 2008:50, Abb.1). Bu da bize aslında ilişkinin elimizdeki yazışmalardan en az 10 yıl daha eskiye dayandığını göstermektedir.

Koldewey'in Mezopotamya arkeolojisinin temel arazi metodlarının geliştirilmesinde en önde gelen biliminsanlarından birisi olduğu söylenebilir. Babil gibi son derece karmaşık katmanlaşmaya sahip bir sit alanında, Koldewey, sistematik, yoğun şekilde kayıt altına alınan, bulguların yerlerinin itinayla kaydedildiği, detaylı mimari çizimlerin hazırlandığı bir kazı sistemiyle çalışmalarını yürütmekteydi (van Ess 2008; Wartke 2008). Bu açıdan Koldewey'in Bedri Bey'le olan ilişkisi, arazi çalışmalarının metodolojisinin geliştirilmesi açısından da önem arzemiş olabilir. İkisinin arasındaki yazışmalardan Bedri Bey'in hemen her sezon kazı çalışmalarını denetlemeye gittiğini görmekteyiz.

Olumsuz kişilik yapısının ikili ilişkilerin oluşturulmasının önünde engel teşkil ettiği de gözlemlenmiştir. Bunun en ilginç örneği, batı Anadolu'da çalışmalarını sürdüren Heinrich Schliemann ve Müze-i Humayun çalışanları arasında yaşanmıştır. Proje araştırmaları süresince British Library'de Layard Arşivleri içinde bulunan yazışmalar bu konuda aydınlatıcı olmuştur. Schliemann'ın Layard'a yazdığı bir seri mektupta, Osmanlı Devleti'nin uygulamaya koyduğu Asar-ı Atika Nizamnamesi nedeniyle oldukça rahatsız olmanın yanısıra, kazısını denetlemekle görevlendirilen müze görevlisine karşı oldukça olumsuz duygular beslediğini anlamaktayız. Buna benzer bir örnek de Traill'in makalesinde görülmektedir. Amin Bey isimli Türk denetleyiciden olumsuz duygularla bahsettiği görülmektedir (Traill 1988:228). Schliemann'ın 1873 sezonunda kazdığı düşünülen Priam Hazinesi'ni kendisine saklaması, o dönemde antik eserlere yönelik hukuku açık bir şekilde ihlal etmesi de bilim üretimi ve paylaşımı açısından olumsuz kişilik özellikleri olarak öne çıkmaktadır (Traill 1983). Schliemann'ın bulguları konusunda son derece kışkıracı bir tutum sergilediği görülmektedir. Schliemann'ın aynı dönemde Hisarlık civarında arkeolojik çalışmalar yapmakta olan Frank Calvert'le olan ilişkisinin olumsuz bir şekilde geliştiği, hatta Calvert'in yaptığı bazı keşiflerin Schliemann tarafından sahiplenildiği de düşünülmektedir.

3.2) Kurumsal Kimlikler

Etkili ve sürdürülebilir akademik ilişkilerin kurulmasında kurumsal kimlikler ve kurumsal altyapı desteğinin önemli etkisi olduğu görülmektedir. Bu kurumlar farklı şekillerde ve farklı boyutlarda olabilir. Araştırma süresince ortaya çıkan en önemli kurumlar, müzeler ve araştırma merkezleri olmuştur. Bunların yanı sıra, ticari ve siyasi süreçleri yöneten elçilik ve konsoloslukların da etkilerinin olduğu görülmektedir. Bunlarla birlikte, kurumsal destek almaksızın yürütülen araştırmaların, uzun soluklu etkileşim süreçlerine dönüşmediği gözlenmektedir.

Aşağıda belirlenen başlıklar altında araştırma enstitüleri ve müzelerin kurumsal rollerinden bahsedilmektedir. Ancak kurumsallığın daha kapsamlı bir olgu olduğu unutulmamalıdır. Bu araştırmada öne çıkan bulgulardan birisi, devletlerin ve devlet kurumlarının, uluslararası bilimsel ilişkilerin oluşturulması ve sürdürülmesinde etkin rol oynadıkları olmuştur.

Bu bulgu öncelikle devlet kurumları tarafından desteklenen yabancı kazılar incelendiğinde ortaya çıkmıştır. 18. yüzyılın sonu, 19 yüzyılın başında elit bir uğraşı olarak eski eser koleksiyonerliği yapan aristokratların hareketliliklerinin arkeoloji biliminin düşünsel ve metodolojik gelişimine çok büyük bir katkısı olduğu görülmemektedir. Ancak devlet desteği ve görevlendirmesiyle başlayan araştırmaların çok daha hızlı bir şekilde bilimsel kriterlerin ortaya çıkmasında rol oynadığı görülmektedir. Bunda belki de kazıları destekleyen kurumların gerektirdiği kayıt tutma ve detaylı rapor hazırlama zorunluluklarının rol oynadığı düşünülebilir.

Gözardı edilmemesi gereken ikinci bir kurumsal süreç de, kazılardan çıkan arkeolojik eserleri yurtdışına veren Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleşen bürokratik ilerlemelerdir. Aslında 19. yüzyılın başından itibaren Osmanlı hükümeti topraklarında kazı yapılabilmesi ve bu kazılardan çıkarılacak eserlerin başka bir ülkeye götürülmesi için merkezi otoriteden izin alınması zorunluluğu bulunmaktaydı. Ancak 19. yüzyılın ortalarından itibaren bu çok daha sıkı kontrol edilmeye başlanmış, 1874'te yayınlanan ilk Asar-ı Atika nizamnamesiyle birlikte tam olarak hukuki temellere oturtulmuş, bunu takip eden nizamnamelerle yenilenmişti. Bu sürecin, Avrupalı biliminsanları ve Osmanlı vatandaşı meslektaşları arasındaki bilimsel ilişkilerde son derece olumlu sonuçlar doğurduğunu görmekteyiz. Kazıları denetlemekle görevlendirilen kazı komiserlerinin Müze-i Hümayun'un çatısı altında eğitim görmeleri, bu insanların düzenli şekilde yabancı kazılara katılmaları bir taraftan onların arkeolojik kazı sistem ve yöntemleri hakkında bilgilenmelerini sağlarken, öte yandan onları da Avrupalı meslektaşlarıyla eş seviyede kabul edilecek bir bilimsel seviyeye çıkartmıştır. Birbiriyle benzer kurumsal ve bilimsel seviyelerde bulunan insanlar arasındaki bilimsel iletişimin son derece sağlıklı, verimli, yaratıcı sonuçlar doğuran ilişkilere dönüştüğü görülmektedir.

3.2)1. Araştırma Enstitüleri

Arkeolojik araştırmalar yapmak için Osmanlı İmparatorluğu'na gelen araştırmacılara destek sağlamak, onların yaşadıkları tecrübeyi olumlu kılmak, kazı, araştırma ve daha sonra eserlerin başka ölkelere götürölme süreçlerini takip etmek ve hızlandırmak amaçlı birtakım kurumlar ortaya çıkmıştır. Bu tür kurumlar, daha sonra erken Cumhuriyet Dönemi'nde de varlıklarını sürdürmüşler, ancak vizyon ve misyonlarında değişiklikler olmuştur.

Alman Arkeoloji Enstitüsü bu tür araştırma enstitülerinin en köklülerinden birisidir. Yine İstanbul'da bulunan, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü de Anadolu'da arkeolojik araştırmaların yürütölmesinde önemli rol oynamıştır. Bu iki enstitüden daha sonra açılan Amerikan Araştırma Enstitüsü (ARIT)'in İstanbul ve Ankara'da şubeleri bulunmaktadır. İngiliz Arkeoloji Enstitüsü de Ankara'nın önemli araştırma merkezlerindedir.

Bu tür enstitüler günümüzde de farklı ölkelerden gelen araştırmacılar arasında bilimsel ilişkilerin kurulmasında etkin rol oynamaktadırlar. Gerek kütüphaneleri, gerek sundukları burs ve çalışma imkanları, gerek sundukları seminer ve bilimsel sunumlarla aktif ve yoğun bir bilimsel iletişim ve ilişki ağı oluşmasını sağlamaktadırlar.

3.2)2. Müzeler

19. yüzyılın ilk yarısında yürütölen kazılar, bu kazıları yöneten biliminsanlarının iletişim ve etkileşim ağlarını, 19. yüzyılın ikinci yarısında aynı işleri yapan meslektaşlarıyla karşılaştırdığımızda bu özellik daha da belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. 19. yüzyılın son çeyreğinde İstanbul'da bilimsel araştırma merkezlerinin kurulması, Müze-i Humayun'un aktif çalışan bir kurum haline gelmesi, biliminsanları arasındaki ilişkileri güçlendirmiş ve uzun soluklu bir şekil almalarını sağlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu açısından, bilimsel iletişim ve etkileşimlerin oluşturulmasında Müze-i Hümayun'un sunduğu kurumsal altyapının çok önemli etkisi olduğu görölmektedir. Osman Hamdi Bey'in yönetimi döneminde Müze-i Hümayun'un adeta bir okul gibi işlev gördüğü, çalışan personelin gerek müzecilik, gerek antik çağ tarihi, gerek sanat tarihi üzerine bilgili ve eğitilmiş oldukları görölmektedir. Özellikle arkeoloji ve müzeciliğin tüm dünyada daha yeni yeni bilimsel eğitim süreçlerine dahil olduğu bu dönemde Müze-i Humayun'un çatısı altında çalışan personelin eğitim seviyeleri son derece etkileyicidir.

Osman Hamdi Bey'in Müze-i Hümayun'daki eğitim sürecine en önemli katkılarından birisi halen çok iyi bir koleksiyonu barındırmakta olan İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'ni kurmuş olmasıdır. Dünya üzerindeki benzerleri gibi, bu kitap koleksiyonu müzedeki koleksiyonun anlamlandırılmasında, sınıflandırılmasında ve analitik olarak çalışılmasında önemli rol oynamaktadır. Bu kütüphanede bulunan eserlerin büyük bir özen ve özveriyle toplandığı anlaşılmaktadır. Kütüphane emektarı bir görevliyle yaptığımız görüşmede bu kitap koleksiyonunun oluşturulmasında Osman Hamdi Bey'in gösterdiği emek ve özen hakkında

bilgi alınmıştır. Osman Hamdi Bey, o dönemde İstanbul'da yaşamakta olan varlıklı ailelerin kütüphanelerini ölümlerinden sonra Müze-i Hümayun'a bağışlamalarını rica etmiş ve bu şekilde koleksiyonun ciddi bir kısmını oluşturabilmiştir. Kütüphane için ayrılan kısıtlı ödeneğin o dönemin temel eserlerinin satın alınmasında ve çeşitli dergilere abonelikler yapılmasında kullanıldığı belirtilmiştir. O dönemde bile bilimdeki güncel gelişmeleri takip etmenin, bu gelişmelerin birer parçası olabilmenin önemini kavrayan Osman Hamdi Bey'in vizyonu, Avrupalı meslektaşlarıyla eş seviyede çalışmalarda bulunabilecek bir müze personel ekibinin yetişmesinde önemli bir etken olmuştur. Müze-i Hümayun'un personelinin eğitim seviyesi, onların Avrupalı biliminsanlarıyla birer meslektaş olarak iletişim içinde olmalarının en önemli nedenidir

Müze-i Hümayun'un özenle toplanan arkeolojik eser koleksiyonları da burasını bir cazibe merkezi haline getirmektedir. Kurulduğu günden günümüze kadar, İstanbul Arkeoloji Müzesi bu kurumsal özelliğini devam ettirmiştir. 19. yüzyılın sonundan günümüze değin İstanbul Arkeoloji Müzesi, çeşitli konularda araştırma yapan uzmanları çeken bir kurum olagelmıştır. İstanbul'da bulunan Alman Arkeoloji Enstitüsü, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, Amerikan Araştırmaları Merkezi (ARIT) gibi diğer kurumların varlığı da bu özelliği arttıran bir durum yaratmıştır.

Benzer gelişmeler elbette Avrupa'da ele alınan diğer merkezler için de geçerlidir. 19. yüzyılda Osmanlı kontrolü altında bulunan Balkanlar, Mezopotamya ve Anadolu'dan çeşitli Avrupa ülkelerinde bulunan müzelere götürülen arkeolojik eserler, o müzeleri birer cazibe merkezi yapmanın yanı sıra, önemli birer araştırma merkezi haline de getirmişlerdir. Bu müzeler, eserlerin yanısıra bu eserlerin kazılması esnasında toplanan bilgilerin de korunduğu birer kurum haline gelmişlerdir. Çoğu hafir kazı notlarını, kazı defterlerini, envanter dosyalarını, çizim ve planlarını bu müzelere vermişlerdir. Sergilenen ve envantere alınarak müze depolarında yer almaya başlayan eserler de, arkeolojik araştırmalar yapan biliminsanlarının bu müzelere gelerek çeşitli konularda araştırma yapmalarına yol açmışlardır. Bellibaşlı çoğu Avrupa müzesi, bu eser ve bilgi koleksiyonlarının yanısıra, topladıkları malzemeyi anlamlandırmak amaçlı kapsamlı birer kütüphane de oluşturmuşlardır.

3.2)3. Kurumsal Desteğin Olmadığı Örnekler

Kurumsal desteğin olmadığı durumlarda araştırmacının özellikleri, araştırmanın kalitesi, yürütüldüğü süre, kapsamı ve boyutu ne olursa olsun, ilişkilerin uzun soluklu bir bilimsel paylaşım sürecine dönüşmediğini görmekteyiz. Bu tür çalışmaların özellikle 19. Yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen, henüz arkeolojinin de bilimsel temellerinin oluşmadığı dönemde daha yoğun bir şekilde görüldüğünü anlamaktayız.

Osmanlı topraklarından bir Avrupa müzesine giden en meşhur eser koleksiyonu belki de Lord Elgin'in 18. yüzyılın sonu-19. yüzyılın başında Atina'dan İngiltere'ye götürdüğü, Akropolis'te

Parthenon'u süsleyen heykel grubudur. Bu süreci yürüten Lord Elgin hiçbir şekilde bir arkeolog olarak düşünülmemelidir. Ayrıca bu işi diplomatik görevinin bir parçası olarak yapmadığı da bilinmektedir, bu nedenle yaptığı işin kurumsal bir boyutu bulunmamaktadır. Lord Elgin, Aydınlanma Çağı'nın ortaya çıkardığı koleksiyoner geleneğin bir örneğidir. Kendi maddi imkanlarıyla ve belki de çığırdan çıkan bir dize olay sonucunda "Elgin Mermerleri" olarak bilinen koleksiyonu ait oldukları binadan söküp, İngiltere'ye götürmüştür. Bu süreç hem Elgin hem de çevresindekiler için son derece sancılı gerçekleşmiş, ve sonuçta Elgin'in tüm aile servetini ve itibarını yitirmesiyle sonuçlanmıştır. Parthenon'dan sökülerek İngiltere'ye getirilen heykeller, araştırmacılar için çekim alanı oluşturmuşlardır. 19. yüzyıldan itibaren bu heykellerin etrafında önemli küratörlük ve müzecilik tartışmaları yaşanmıştır. Ancak heykellerin sökülmesi ve İngiltere'ye getirmesi süreci herhangi bir bilimsel ortaklığa, bilimsel paylaşım sürecine dönüşmemiştir.

19. yüzyılın ilk yarısında batı Anadolu'da kapsamlı bir gezi yapmış, yaptığı geziler esnasında Antik Likya uygarlığını ortaya çıkartmış olan Charles Fellows'un bilimsel iletişim ağı son derece sınırlı kalmıştır. Fellows'un Osmanlı topraklarında iletişim içinde olduğu kişilerin çoğu gezileri esnasında kırsal kesimde karşısına çıkan köylü ve kasabalı insanlardır. Az sayıda da olsa Osmanlı paşalarıyla karşılaştığı olmuştur. Ancak bu durumlarda bile aralarında bilimin ilerlemesine bir katkısı olacak herhangi bir ilişki ya da iletişim süreci ortaya çıkmamıştır. Bu durumun iki nedenden ötürü olduğu gözlenmektedir: birincisi, Fellows arkeoloji biliminin henüz yeni yeni şekillendiği bir dönemde etkin olmuş gezgin-araştırmacılarından birisidir. 19. yüzyılın ilk yarısında henüz onun kendisi gibi insanlarla etkileşim içinde olabileceği kurumsal altyapı Anadolu'da bulunmamaktadır. Bunun yanısıra, etkileşim içinde olduğu insanlar da onunla aynı ilgi alanına sahip olan insanlar değildirler. Ancak Fellows Londra'ya döndükten sonra kendisinin çok farklı bir sürecin içinde bulacaktır. Likya'da kazdığı, ve Londra'da British Museum'da sergilenmek üzere gönderdiği, başta Nereidler Anıtı olmak üzere Likya eserlerinden oluşan zengin koleksiyon, British Museum'da bilimsel çıkış açacak bir etki yaratacaktır (Jenkins 1992). British Museum'un kurumsal yapısı içinde, Fellows çeşitli uzmanlarla fikir ayrılığına düşmüştür. Bu fikir ayrılığı nedeniyle ortaya çıkan hararetli tartışma ortamı, British Museum'da yapısal bir değişikliğe yol açmıştır.

Kurumsal desteğin olmadığı, ve bunun olumsuz çıktılarının görüldüğü bir örnek de Heinrich Schliemann'dır (Traill 1983, Traill 1984, Traill 1988). Kendi servetiyle kazı yapan Schliemann'ın arkeoloji tarihi açısından çok önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir (Runnels 1997). Ancak, kişilik yapısındaki olumsuz özellikler nedeniyle onun diğer meslektaşlarıyla olumlu ve verimli bilimsel paylaşım ilişkilerine giremediğinden önceki sayfalarda bahsedilmiştir. Schliemann'ın çalışmalarının özerk ve kişisel bir alanda yürütüldüğü de unutulmamalıdır. Ondan önce gelen ya da onunla aynı dönemde Osmanlı topraklarında kazı çalışması yapan hafirlerin büyük bir çoğunluğu kurumsal devlet desteği almaktaydı. Bu nedenle yaptıkları işlerin çıktıları kendi devletlerinin mensupları ya da kurumları tarafından kontrol edilmekteydi. Örneğin, Paul Emile Botta'nın Fransız hükümetine karşı bir

sorumluluğu vardı. Bu nedenle çok erken dönemde bile detaylı notlar tuttuğunu, bu notları Louvre’da ve Societe Asiatique’de bulunan meslektaşlarıyla paylaşmakta olduğunu biliyoruz. Benzer bir şekilde, Austen Henry Layard ve Charles Newton gibi İngiliz hafirlerin çalışmaları da öncelikle İstanbul’daki İngiliz büyükelçiliği nezdinde değerlendirilmekte, daha sonra British Museum’un yönetim kurulu tarafından denetlenmekteydi. Schliemann’la aynı dönemde kazı yapan Alman ve Avusturyalı meslektaşları da yine kendi devlet görevlileri ve bağlı oldukları müzelerle bilimsel verilerini paylaşmak durumundaydılar. Bu kurumsal denetim sisteminin aslında bilimsel paylaşım davranışını da olumlu bir şekilde etkilediğini önermek mümkündür.

Heinrich Schliemann örneğindeki olumsuzlukların bir kısmını belki de Schliemann’ın kazılarını kurumsal bir altyapı ve kurumsal yükümlülükler olmaksızın yürütmesine bağlayabiliriz. Schliemann Truva’daki çalışmalarının tüm masraflarını kendi bütçesinden karşılamaktaydı. Çalıştığı dönemde tabii olduğu Osmanlı eski eserler hukuku çerçevesinde kazıdan çıkardığı eserlerin bir kısmı kendisine ait olarak kabul edilmekteydi. Schliemann’ın yerinde kurumsal bir yapıyı temsil eden bir Avrupalı araştırmacı olsaydı, eserlerin çalmanın getireceği hukuki sorumluluktan sadece kendisi değil, tüm ülkesinin ve kurumunun da etkileneceğini düşünebilirdi. Bu tür bir davranışın daha sonra ülkesinin benzer çalışmalar yapmak için gereken izinlerin alınmasında zorluk yaşayacağını öngörebilir, ya da bağlı olduğu kurumun kendisiyle birdaha çalışmayacağını, bunun kendi ülkesinde de hukuki yükümlülükleri olabileceğini öngörebilirdi. Örneğin, Austen Henry Layard, Nineveh’de kazdığı, kendi payına düşen heykellerin bir kısmını kuzeni Lady Guest için İngiltere’ye getirmiştir (Russell 1997). Bu anıtsal Asur heykellerinin kazılmasında ve taşınmasında harcanan paralar ayrı bir gider listesine not edilmiş, British Museum adına yapılan kazıların bütçesinden tamamen ayrı tutulmuştur. Bu durumda bile Layard İngiltere’ye döndükten sonra British Museum’un yönetim kurulu tarafından denetlenmiş, Lady Guest için İngiltere’ye getirdiği heykeller hakkında detaylı bir rapor sunmak durumunda kalmıştır. Bu da bize kurumsal kontrol mekanizmalarının bireylerin davranışlarını nasıl etkileyebileceğini göstermektedir. Bu kurumsal kontrol mekanizması, kazı yapan bireylerin bilimsel ve finansal kayıtlarını düzenli bir şekilde tutmalarını da sağlamaktaydı. Çoğu durumda bu bilimsel kayıtlar kazı yapan araştırmacının bağlı olduğu kurumun malı olduklarından, daha sonra bu kayıtları incelemek isteyen araştırmacılar için de yapılan çalışmaları ulaşılabilir ve dolayısıyla paylaşılabilir kılmaktaydılar. Schliemann tekbaşına çalışan bir birey olduğundan bu tür yükümlülükler ve sorumluluklar altında değildi. Bu nedenle de Truva’da bulduğu hazineyi yetkililere haber vermeksizin Osmanlı toprakları dışına kaçırmak konusunda daha cesur davranmış olabilir. Kurumsal bir sisteme dahil meslektaşları bu tür kaçakçılık olaylarını başarıyla gerçekleştirse bile kendi ülkelerindeki kurumlarda çeşitli sorunlarla karşılaşabileceklerini öngörmekteydiler.

British Library Manuscript Archives’de incelenen belgelerde Schliemann’ın Osmanlı otoriteleriyle ilgili problemleri olduğunda o dönemde İstanbul’da İngiliz büyükelçisi olarak

bulunan Austen Henry Layard'a mektup yazarak yardım istediği görülmüştür. Layard'a yazdığı mektuplarda kendi kazısını denetlemekle görevlendirilen uzman hakkında şikayetlerde bulunmaktadır. Bu mektupların ilginç bir yönü de Schliemann'ın kendisini, kazdığı eserlerin bilimsel değerini herşeyin üstünde tutan bir insan olarak anlatmasıdır. Ancak anlaşılan bir başka nokta da bu eserleri sergileyecek bir müze aramakta olduğudur. Layard'a eğer Osmanlı topraklarına çıkarabilirse eserleri "Kensington'da bulunan müze"de sergilemek istediğini anlatmaktadır. Bu mektuplarda anlatılan eserler daha çok seramik buluntulardan oluşan bir koleksiyondur. İçinde, Priam Hazinesinde olan, altın gibi kıymetli metallere yapılmış eserlerden bahsedilmemektedir. Bu yazışmanın bize gösterdiği önemli bir nokta da kurumsal bir altyapının olmamasının Schliemann açasından da birtakım olumsuzluklar yaratmış olduğudur.

Bu anlattığımız örneklerde de görüldüğü gibi, kurumsal altyapının olmadığı durumlarda bireylerin meslektaşlarıyla uzun soluklu ve verimli ilşkiler kurmalarının daha zor olduğu görülmektedir.

4. Siyasal Ortam ve İlişkiler

Ülkeler arası ilşkileri belirleyen siyasi ortamın bilimsel üretim açasından belirleyici bir rol oynadığı düşünölmekteydi. Proje süresince yürütölen araştırmalar da bunu doğrulamayı nitelikte sonuçlar ortaya koymuştur. Ülkelerarası siyaset, 17. yüzyıldan itibaren arkeoloji biliminin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Arkeoloji biliminin kurumsal temeller üzerine oturmasında uluslararası siyasetin hazırladığı altyapının önemli olduğu görölmektedir. Kişisel koleksiyonerlik geleneği çerçevesinde yapılan kazı ve eser toplama süreçlerinin arkeoloji biliminin oluşmasında katkısı olmakla beraber, kalıcı ve uzun soluklu kazı ilşlemlerinin başlamasında diplomatik misyonların önemi büyüktür. Bu diplomatik misyonlarla başlayan sürekli ve uzun soluklu devlet temelli ilgi, uzun vadede hem diplomatik misyonları gönderen Avrupa ülkesinde, hem de Osmanlı'da arkeolojinin kurumsallaşmasında önemli yer tutmaktadır.

Genel olarak kişisel ilgi ile beslenen koleksiyoner yaklaşım, eserin ele geçirilmesi ve koleksiyona katılmasından sonra eserin çıktığı coğrafya ve bağlama karşı duyulan ilgi ve merakın devam etmediği bir sistemdi. Koleksiyonerlik ve buradaki eserlerin arkasındaki bilgiye ulaşma arzusu, Aydınlanma döneminin önemli geleneklerindendi. Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde soylu ve zenginlerin sahip oldukları Nadireler Kabineleri'nde birarya getirilen çeşitli ve karmaşık koleksiyonların tanzimi müzeciliğin gelişmesinde önemli yer tutmuştur. Bu Nadireler Kabineleri'nde bulunan antik eserler de antik çağa yönelik ilginin artmasında önemli rol oynamıştır. Bu bakımdan kişisel koleksiyonerlik geleneğinin elbette genel olarak arkeoloji kavramının gelişmesine bir faydası dokunmuştur. Ancak arkeolojinin bilimsel anlamda, teorik ve metodolojik gelişmesi açasından 19. yüzyılda gelişmeye başlayan, çeşitli

devletler ve bu devletlerin siyasi-sosyal kurumlarıyla bağlantılı araştırma geleneğinin katkısının çok daha önemli olduğu görülmektedir. Yürüttüğümüz bu araştırmada ortaya çıkan bulgular da bu tezi destekler niteliktedir.

Ülkelerarası rekabet, Mısır arkeolojisinin ortaya çıkmasında önemli bir faktör olmuştur. 18. yüzyılın sonu-19. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu'nun kuzey Afrika'da güç kaybettiği dönemde İngiliz ve Fransız orduları Mısır'ı ele geçirmek için savaşıyorlardı. Bu savaşın çıktıklarından birisi iki ülkede de Mısır tarihi ve kültürü üzerine ilgi ve merakın artması oldu. Bölgeyi kontrol etmek isteyen birlikler bir yandan da eski eserleri kaydetmekte ve toplamaktaydılar. Bu uluslararası kriz sonucunda Louvre ve British Museum'da geniş ve kapsamlı birer Mısır eserleri koleksiyonu bulunmaktadır. Bu savaş esnasında ele geçen en önemli eser belki de Mısır hiyerogliflerinin okunmasında kilit olarak kullanılan Rosetta Taşı'dır. Napoleon'un orduları tarafından bulunan bu eser, daha sonra İngilizler tarafından savaş ganimeti olarak British Museum'a getirilmiştir. Mısır hiyerogliflerini, Louvre'da küratör olarak görev yapmakta olan Champollion çözmeyi başarmıştır.

19. yüzyılda Musul'un arkeolojik araştırmaların merkezi haline gelmesinin de ardında siyasi faktörler yatmaktaydı. Fransız ve İngilizler'in bölgeye diplomatlarını göndermeleri de, Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda bölgedeki siyasi konumunu incelemek ve değerlendirmek amaçlıdır. 19. yüzyılın sonunda Almanya tarafından üstlenilen Bağdat demiryolu projesi de Musul'un arkeolojik önemini devam ettirmiştir.

19. yüzyılda öne çıkan bir diğer bilimsel cazibe merkezi olan İzmir'in arkeoloji açısından önem kazanması da siyasi bağlamla ilişkilidir. İzmir ve çevresinde gerçekleştirilen arkeolojik çalışmaların o dönemde aktif bir şekilde yürütülen demiryolu inşaatı süreciyle de ilişkisi olduğunu görmekteyiz. Uluslararası, büyük bütçeli bu projede çalışmaya gelen çeşitli uzmanların, yaptıkları işin yanısıra çevredeki antik eser ve yerleşkelerle ilgilenmeleri, batı Anadolu'da klasik arkeolojinin bilimsel temellerini oluşturmuştur.

Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nun batılılaşma sürecine girmesiyle birlikte Avrupa'nın belli başlı merkezleriyle olan ilişkiler yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda Paris ve Viyana'nın 19. Yüzyılın başında önemli yer tuttuğu görülmektedir. Bu merkezlere eğitim almak ve batıyı daha iyi anlamak üzere Osmanlı vatandaşlarının gönderilmeye başlamasının akademik çıktılarını pek çok bilim dalına yansımaktadır, ve arkeoloji ve müzecilik bilimlerinin gelişmesinde de çok önemli rol oynadığı görülmektedir. Yine Tanzimat Dönemi'nde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'yla yakınlaşması, arkeolojik çalışmaları hızlandırmıştır.

Paris'e gönderilen Osmanlı gençlerinin aldığı eğitim ve Paris merkez olarak Avrupa merkezlerinde yaptıkları incelemelerin Osmanlı'da derin ve uzun soluklu etkileri olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme ve batılılaşma süreçlerinde önemli aktörler olan bu gençler, tıp, hukuk gibi farklı alanlarda eğitim görmek üzere Avrupa'ya gönderilmekteydiler. Ancak aldıkları eğitimin içeriği her ne olursa olsun, genel bir Avrupa

kültürü çerçevesinde Avrupa'daki çeşitli kültür kurumlarıyla etkileşime geçtiklerini görmekteyiz.

Almanya'nın 19. Yüzyıl sonunda yayılcı bir güç olarak Avrupa'da güçlenmekteydi, bunun bir sonucu olarak Osmanlı İmparatorluğu'yla kurduğu siyasi ve ticari ilişkiler de artmaktaydı (Ortaylı 2008; Reyhan 2005). Bu siyasi ilişkilerin en önemli çıktılarından birisi Bağdat Demiryolu Projesi'dir (Ortaylı 2008: 125-168). Bu proje çerçevesinde, bölgedeki arkeolojik araştırmaların da ivme kazandıkları görülmektedir (Crüsemann 2008; Matthes 2008; Pohl 2011).

Almanya'yla erken cumhuriyet döneminde kurulan olumlu siyasi ve ekonomik ilişkiler arkeoloji eğitimi alanında da kendisini göstermektedir. Bu dönemde farklı alanlarda burs verilen pekçok Türk gencinin Almanya'ya gönderildiği, bunların özellikle arkeoloji alanında etkin olanlarının Berlin'de eğitim aldıkları görülmektedir (Şarman 2005).

Türkiye'de arkeolojinin gelişmesinde II. Dünya Savaşı'na giden süreçte Avrupa'da yaşanan insan hakları ihlallerinin bir rolü olduğu da görülmektedir. 1930'lu yıllarda İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi bünyesine çok sayıda Avrupa'lı biliminsanı öğretim görevlisi olarak alınmışlardır. Bu biliminsanlarının pekçoğu özellikle orta Avrupa'da, Almanya'da can güvenliği kalmayan Yahudi bireylerdir. Arkeoloji, Sümeroloji, Hititoloji ve Asuroloji departmanlarının açılmasında bu bireyler çok önemli rol oynamışlardır. II. Dünya Savaşı öncesi yaşanan bu süreç da bize bilimsel etkileşim ve iletişimin, her zaman olumlu süreçler sonucunda ortaya çıkmamakta olduğunu göstermektedir. Bazen insanlığın yaşadığı büyük acılara yol açan süreçlerin de bilimin ilerlemesinde olumlu katkı yaptıkları görülmektedir.

5. Sonuçlar

Proje araştırmaları kapsamında 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolü altındaki topraklarda arkeolojik araştırma yapmak amacıyla bulunan biliminsanlarının deneyimleri, ve arkeoloji ve müzecilik alanlarında etkin olmuş Osmanlı ve Türk biliminsanlarının hayatları kapsamlı olarak incelenmiştir. Bu araştırmanın birincil hedefi arkeoloji bilimi çerçevesinde bilimsel hareketliliğin incelenmesi, bu hareketliliğin iki taraflı verimli, üretken, yenilikçi ve kalıcı paylaşım süreçlerine yol açıp amadığının ortaya çıkartılmasıdır. Ortaya çıkartılan örnekler incelenerek ne tür ilişki, etkileşim, iletişim ve hareketlilik süreçlerinin bilimsel üretkenlik, kalıcılık ve yenilikçilik açısından en verimli sonuçları ortaya ıkarttıklarının belirlenmesi hedeflenmekteydi.

Analitik bir değerlendirme açısından, bu sonuçlar mikro, orta ve makro ölçekli belirleyiciler olarak sınıflandırılmıştır. Bu farklı ölçeklerdeki analizlerin bir önem sırası yoktur. Verimli ve uzun soluklu bilimsel ilişkilerin kurulmasında bütün bu değişkenlerin, farklı biçimlerde ve boyutlarda rol oynadıkları görülmektedir.

5.1) Mikro lekli Belirleyiciler

En küçük ölçekte, ortak, uzun soluklu, verimli, yenilikçi bilimsel işbirliklerinin ortaya çıkmasında araştırmacıların kişilik ve kimlikleri, eğitim seviyeleri, kurumsal kimliklerinin belirleyici olduğu görülmektedir. Sonuçta, araştırmacı, araştırmanın gidişatını belirleyen en önemli faktördür.

Bu proje kapsamında özellikle bilimsel hareketliliği yüksek olan bireylerin araştırmaları incelenmiştir. Arkeoloji biliminin kendi yapısından gelen hareketlilik ihtiyacının, ikili ilişkilerin oluşmasında rol oynayıp oynamadığı sorusu irdelenmiştir. Incelediğimiz bulgular, hareketliliğin çok önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Ancak bu tür ilişkilerin verimliliğini belirleyen tek değişken değildir. En verimli ve uzun soluklu bilimsel etkileşimlerin, birbirleriyle eş seviyede, belli uzmanlık ve ortak paylaşım alanları olan bireyler arasında olduğu görülmektedir. Bu ilişkilerin kurulmasında bireylerin eğitim seviyesi önemli bir faktördür. Bu Avrupalı araştırmacılar açısından yerel dillere hakimiyet, bölgedeki yerel durum ve değişimlere hakim olabilmek gibi özellikleri içerir. Osmanlı ve Türk araştırmacılar açısından Avrupa lisanlarına hakimiyet ve belli konularda yeterli uzmanlık seviyesine sahip olmak olarak ortaya çıkmaktadır.

Araştırmacılar arasında verimli ve uzun soluklu paylaşım süreçlerinin ortaya çıkmasında sosyal paylaşımların rolünün çok önemli olduğu görülmektedir. Bu belki de bilimsel paylaşımın ancak bir güven ilişkisi içinde gerçekleşebilmesi nedeniyle ortaya çıkan bir bulgudur. Güven ilişkilerinin kurulabilmesindeyse biliminsanlarının olumlu kişilik özelliklerinin çok önemli rol oynadığı görülmektedir.

Araştırmacıların kurumsal kişiliklerinin de bu süreçlerin verimli olabilmesinde etkisi bulunmaktadır. Pekçok uzun soluklu ilişkinin kurulmasında kurumsal kimliklerin etkin rolü olmuştur. Örneğin, Müze-i Hümayun çalışanları ve Avrupalı hafirler arasında kurulan ilişkilerin temelinde, müze görevlilerinin görev tanımları içinde olan, yabancı kazıları denetleme işlemi bulunmaktadır. Bu ilişkilerin bir kısmı görev nedeniyle başlayıp, çok daha verimli ve etkin paylaşım süreçlerine dönüşmüşlerdir.

5.2) Orta Ölçekli Belirleyiciler

Kurumsal altyapının varlığı arkeoloji ve müzecilik bilimlerinde uzun soluklu, verimli bilimsel ilişkilerin ortaya çıkmasında, ve bu ilişkilerden iki taraflı olumlu sonuçlar doğmasında çok önemli rol oynamaktadır. Araştırmamız esnasında incelediğimiz örneklere bakıldığında, özellikle arkeolojinin bilimsel temellerinin henüz atılmadığı 19. yüzyılın ilk çeyreğinde yürütülen çalışmaların verimli bilimsel iletişim ortamlarına dönüşmediğini görmekteyiz. Bu dönemde eski eserleri toplamak amacıyla yürütülen çalışmalarda, yerel halk ve otoritelerle olan ilişkiler daha yüzeysel ve kısa süreli olmaktadır. Kurumsal yükümlülük ve zorunlulukların bürokratik altyapıları bu dönemde henüz tam olarak oturmamıştır. Bunun yanısıra, arkeolojinin bilimsel kuralları da henüz belirlenmemiştir. Bu nedenlerle, erken dönemde Osmanlı topraklarına gelerek bu topraklardan kişisel çabalarıyla eser toplayarak götüren araştırmacıların, bilimsel gelişme ve paylaşım süreçlerinde pek rol oynamadıklarını görmekteyiz.

Zaman içinde arkeolojinin bilimsel gelişimi olgunlaştıkça ve bu süreçte devlet desteğiyle gerçekleşen araştırmaların sayısı arttıkça bu durumun değiştiği görülmektedir. 19. Yüzyılın ikinci çeyreğinde çalışan araştırmacıların bir kısmı devlet desteği olan, kurumsal görevlendirmeler çerçevesinde araştırmalarını yürütmüşlerdir. Fransız bir diplomat olarak Musul'a atanan, ve görevinin bir parçası olarak Koyuncuk (Nineve) ve Khorsabad'da kazılar yapan Paul Emile Botta bu araştırmacılara bir örnek olarak gösterilebilir. Botta'nın hem Fransız hükümetine, hem Osmanlı yöneticilerine karşı çeşitli sorumlulukları bulunmaktaydı. Kazdığı malzemeye ilgili bulgu ve bilgilerin kayıtlarının tutulması, bu malzemenin akademik bir çerçeve içinde anlamlandırılması gerekmekeydi. Bu açıdan Botta'nın çalışmaları arkeoloji biliminin gelişimine olumlu katkıda bulunmuşlardır. Öte yandan, kazılarını sürdürebilmek için Osmanlı kurum ve vatandaşlarıyla sürekli bir ilişki ve iletişim halinde olması gerekmiştir. Henüz çok erken dönemde kurulan bu ilişkilerin Musul'da Osmanlı bürokratlarının arkeolojik kazılara ilgi göstermeleri, hatta kendi kazılarını başlatma girişiminde bulunmalarıyla sonuçlandığını görmekteyiz. Bu açıdan, Botta gibi kurumsal görevi ve desteği olan bireylerin bilimsel gelişim ve iletişimde olumlu sonuçlar doğuracak ilişki ağları kurmakta öncü olduklarını görmekteyiz. Pekçok alanda Botta'yı örnek alan Austen Henry Layard'ın çalışmaları da bu tür ilerlemelerin gerçekleşmesine yol açmıştır.

Arkeolojinin bilimselleşmesi, bu süreçte özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nda gitgide artan eski eserlerle ilgili farkındalık, ve buna bağlı olarak gelişen eski eserlere ilgili nizamnameler ve

hukuki düzenlemelerin artmasına bağı olarak, Osmanlı vatandaşları ve Avrupalı araştırmacılar arasında, belki öncelikle mecburiyetten doğan, ama daha sonra çok verimli bilimsel paylaşım süreçlerine doğru ilerleyen örnekler bulunduğunu görmekteyiz. Bunun erken örnekleri 19. Yüzyılın ikinci çeyreğinde görülmeye başlanmıştır. Ancak bu çalışmada karşımıza çıkan en etkileyici örnekler, 19. yüzyılın son çeyreğinde Alman hafirler ve Müze-i Hümayun'un görevlendirdiği kazı gözlemcileri arasında gelişen ilişkilerdir.

Projeye başlarken cevaplamayı umduğumuz sorulardan birisi, olumlu ve verimli bilimsel ilişkilerin kurulmasında cazibe merkezlerinin rolü olup olmadığıydı. Bu araştırmaya başlarken dört Avrupa merkezi (Londra, Paris, Berlin, Viyana) ve İstanbul'un bu tür ilişki odaklarının oluşması için gerekli altyapıyı sundukları öngörülmekteydi. Araştırmanın sonucunda bu öngörünün doğru olduğu ortaya çıkmıştır. Bu merkezlerin neden önemli oldukları sorusunun yanıtı da kurumsallaşma süreçleriyle ilgilidir.

Paris, Londra, Berlin, Viyana ve İstanbul'un ortak özellikleri bulunmaktadır. Bu özelliklerin bir kısmı, uluslararası siyaset ve ticarete oynadıkları önemli roldür. Bu şehirler 19. yüzyılda imparatorluk başkentleridir, ve bu açıdan siyasi, kültürel, iktisadi ve bilimsel gelişmelerin yoğun olarak yaşandığı merkezler olmaları doğaldır. Bu altyapı, bu merkezlerde arkeoloji ve müzecilik bilimlerini geliştirmesini sağlayacak kurumsal altyapıların da oluşmasında önemli etken olmuştur.

Bu beş bilimsel cazibe merkezinin yanısıra, Osmanlı topraklarında bulunan iki kesişim merkezinin (Musul ve İzmir) de bu açıdan önemli rol oynadığı yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkan bir bulgu olmuştur. Musul ve İzmir ölçek olarak diğer beş merkezden çok daha küçük olmakla beraber bazı kişisel ve kurumsal ilişkilerin oldukça yoğun yaşanmasından dolayı önem kazanmışlardır.

5.3) Makro Ölçekli Belirleyiciler

Bilimsel iletişim ve etkileşimde uluslararası hatta küresel diyebileceğimiz makro ölçekli belirleyicilerin de rol oynadıkları görülmektedir. Bu çerçevede, ülkelerin kendi içlerinde yaşadıkları rejim değişiklikleri, reformlar; uluslararası bağlamda savaşlar ya da ülkelerarası yakınlaşmalar; bunlarla birlikte gelişen ticari ve kültürel ilişkiler, bilimsel iletişim ve paylaşım süreçlerinde belirleyici olabilmektedirler. Diğer mikro ve orta ölçekli belirleyicilerin aynı olduğu durumlarda, siyasi ortamın bilimsel ilişkileri belirleyici olduğu görülmektedir.

Makro ölçekli belirleyicilerin çok geniş bir çerçevede düşünülmesi gerektiği de ortaya çıkan sonuçlardan birisidir. 1800-1950 yılları için hazırladığımız kronolojik tablo bu genel hatların belirlenmesi açısından aydınlatıcıdır. Bazı dönemlerde, bazı ülkelere gelen uzmanların Osmanlı İmparatorluğu'nda çok yoğun çalıştıklarını, bazı dönemlerde de araştırmacıların bu bölgede çalışma yürütmedikleri görülmektedir. Bu genel çerçevede hem araştırmacıları gönderen ülkeler dahilinde yaşanan olaylar, hem de bu ülkelerin Osmanlı İmparatorluğu'yla kurdukları ilişkilerin belirleyici olduğu görülmektedir. Ancak tek başına belli başlı siyasi

olayların, bilimsel araştırmalar açısından, çok keskin hatlı sonuçlar ortaya çıkardığını önermenin yanlış olacağı düşünölmektedir. Genel siyasi ereve belirleyici ve bazen kısıtlayıcı olsa da, uzun soluklu kurumsal ilişkilerin, kısa sürelili etkisi olan siyasi olaylardan bağımsız olarak varlıklarını sürdüröbilecekleri görölmektedir. Bu açıdan, makro ölçekli gelişmelerin genel çerçevenin belirlenmesi açısından etken oldukları, ancak diğer orta ölçekli değişkenlerle birlikte ele alınmaları gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bir başka açıdan da, diğer mikro ve orta ölçekli belirleyicilerin aynı olduğu durumlarda, makro ölçekli uluslararası etkenlerin ıktıları belirleyebildiği unutulmamalıdır.

Kaynakça

ADLER, F., *Das Mausoleum zu Halikarnass*, Wilhelm Ernst und Sohn, Berlin, (1900).

AKIN, N., Osman Hamdi Bey, Asar-ı Atika Nizamnamesi ve Dönemin Koruma Anlayışı Üzerine, Osman Hamdi Bey ve Dönemi Sempozyumu 17-18 Aralık 1992, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, (1993). Pp: 233-240.

AKURGAL, E., Osman Hamdi'den Günümüze Değın Eski Eserler Sorunumuz, 1. Osman Hamdi Bey Kongresi: Bildiriler (2-5 Ekim 1990), ed: Rona Z., İstanbul, (1992).

AKURGAL, E., *Bir Arkeoloğın Anıları Türkiye Cumhuriyeti Kültür Tarihinden Birkaç Yaprak*, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, (1999).

ALKIM, B., Prof.Dr. Th. Bossert, 11.11.1889-5.2.1961, *Anadolu araştırmaları*, 2, XI-XIII; XIX-XXXI, (1965).

ALLEN, S. H., Finding the Walls of Troy: Frank Calvert, Excavator, *American Journal of Archaeology*, 99, 3, 379-407, (1995).

AL-MAQDISSI, M., *Max von Oppenheim zwischen Erfolg und Misserfolg – Aus unbekanntem Dokumenten*, Die geretteten Götter aus dem Palast vom Tell Halaf, Schnell und Steiner GmbH, Regensburg, (2011). Pp: 175-179.

ALTEKAMP, S., *Germanita. Archäologische Kolonialfantasien*, Das Grosse Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860-1940), ed: Trümpler C., DuMont, Köln, (2008). Pp: 580-585.

ALTHOFF, J., *Ein Meister des Verwirklichens der Archäologie Theodor Wiegand*, Peter Behrens, Theodor Wiegand und die Villa in Dahlem, ed: Rheidt K., Lutz B.A., Philipp von Zabern GmbH, Mainz am Rhein, (2004). Pp: 135-159.

ANDERSON, J., The Political Power of Connoisseurship in Nineteenth-Century Europe: Wilhelm von Bode versus Giovanni Morelli, *Jahrbuch der Berliner Museen*, Vol: 38, Gebr. Mann, Berlin, (1996). Pp: 107-119.

ANDRAE, W., *Babylon. Die versunkene Weltstadt und ihr Ausgräber Robert Koldewey*, W. de Gruyter, Berlin, (1952).

ARCHIMBAUD, N., *Louvre: portrait of a museum / conceived and photographed by Nicholas d'Archimbaud*, Stewart, Tabori & Chang, New York, (1998).

ARENTZEN, W., Frank Calvert, Henry Austen Layard and Heinrich Schliemann, *Anatolian Studies*, 51, 169-185, (2001).

ARIK, R.O., *L'Histoire et des Musées Turcs*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, (1953).

- ARIK, R.O., *Türk Müzeciliğine Bir Bakış*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, (1953).
- ARNDT, K., Konstellationen: Bode, Tschudi, Friedländer, Winkler die Altniederländische Malerei in den Berliner Sammlungen, Jahrbuch der Berliner Museen, Vol: 38, Gebr. Mann, Berlin, (1996). Pp: 57-71.
- ARSEBÜK, G., *Dünden Bugüne Arkeoloji*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, (1983). Pp: 66-75.
- ARTUN, A., *Müze ve Modernlik, Tarih Sahneleri-Sanat Müzeleri 1*, İletişim Yayınları, İstanbul, (2006).
- Asar-ı Atika Nizamnamesi, Asır Matbaası, İstanbul, 1322/1874.
- Asar-ı Atika Nizamnamesi, Mahmud Bey Matbaası, Der Saadet, 1327/1909.
- ATASOY, S., *Türkiye’de Müzecilik*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, (1983). Pp: 1459-1474.
- AZİZ BEY, *1927 Senesi Efesos Hafriyatı*, İstanbul, (1927).
- AZİZ BEY, *Efesos-Ayasuluğ Rehberi*, İzmir, (1927).
- BABINGER, F., *Die Osmanischen Statthalter von Damaskus*, Aus fünf Jahrtausenden morgenländischer Kultur, Festschrift Max Freiherrn von Oppenheim zum 70. Geburtstage gewidmet von Freunden und Mitarbeitern, Berlin, (1933). Pp: 1-8
- BAKER, M., *Bode and Museum Display: the Arrangement of the Kaiser-Friedrich-Museum and the South Kensington Response*, Jahrbuch der Berliner Museen, Vol: 38, Gebr. Mann, Berlin, (1996). Pp: 143-153.
- BAKIRER, Ö., *Travellers in the Ottoman Empire and Topkapı Palace*, Archaeology, Antropology and Heritage in the Balkans and Anatolia: The Life and Times of F.W. Hasluck, 1878-1920, ed: Shankland D., Vol: 2, İsis Press, İstanbul, (2004).
- BARAN, T., Mondros Mütarekesi Gereğince Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılan Alman ve Avusturya Vatandaşlarının Durumu. *Bellekten*, 67, 248, (2003).
- BAŞGELEN, N., *Nemrut Dağı: Keşfi, Kazıları, Anıtları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul (2003).
- BAŞGELEN, N. (ed.) *1892 Lykia Günlüğü*, Ernst Krickl, Suna ve İnan Kıraç Vakfı, İstanbul, (2005).
- BATSCHMANN, O., *Der Holbein-Streit: Eine Krise der Kunstgeschichte*, Jahrbuch der Berliner Museen, Vol: 38, Gebr. Mann, Berlin, (1996). Pp: 87-100.
- BATUR, A., *Arkeoloji Müzeleri Binaları*, İstanbul Ansiklopedisi, Vol: 1, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, (1993). Pp: 310-311.
- BATUR, A., *19.yy. Uluslar Arası Sanayi Sergileri ve Osmanlı Sergi Yapıları*, 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi/ Bildiriler, Vol: 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, (1995). Pp: 299-311.

- BAYRAM, S., "Phil. Dr. Hamit Zübeyr Koşay'ın Hayatı" Phil. Dr. Hamit Zübeyr Koşay'ın Hatırasına Armağan. *Türk Kültürü Araştırmaları*, 24, 2, 3-29, (1986).
- BENNDORF, O., Niemann, G., *Reisen in Lykien und Karien*, Carl Gerold's Son, Wien, (1884).
- BENNDORF, O., Niemann, G., *Das Heroon von Gjolbaschi-Trysa*, Adolf Holzhausen, Wien, (1889).
- BENNETT, R., *Koldewey – der Ausgräber Babylons*, London, (1995).
- BENNETT, D., Comte Choiseul Gouffier, *Antike Welt*, 2, 103-106, (2004)
- BERTRAM, M., *Vom Museum Vaterländischer Alterthümer im Schloss Monbijou zur Sammlung der Nordischen Alterthümer im Neuen Museum. Die Ära Ledebur 1829 bis 1873*, Das Berliner Museum für Vor- und Frühgeschichte, Festschrift zum 175-jährigen Bestehen, (2005). Pp: 31-79.
- BERTRAM, M., *Wilhelm Unverzagt und das Staatliche Museum für Vor- und Frühgeschichte*, Das Berliner Museum für Vor- und Frühgeschichte, Festschrift zum 175-jährigen Bestehen, (2005). Pp: 162-192.
- BERTRAM, M., *Das Berliner Museum für Vor- und Frühgeschichte und die brandenburgische Bodendenkmalpflege von den Anfängen bis 1945*, Das Berliner Museum für Vor- und Frühgeschichte, Festschrift zum 175-jährigen Bestehen, (2005). Pp: 355-368.
- BIGGS, R.D., The Conquest of Assyria: Excavations in an Antique Land, 1840-1860, *Journal of Near Eastern Studies*, 59, 2, 126, (2000).
- BITTEL, K., The German Perspective and the German Archaeological Institute, *American Journal of Archaeology*, 84, 3, 271-277, (1980).
- BITTEL, K., Güterbock, H.G., *Neue Untersuchungen in der hethitischen Hauptstadt*, Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse Nr.1. (1935).
- BITTEL, K., Naumann, R., *Neue Untersuchungen hethitischer Architektur*, Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse Nr. 1. (1938).
- BITTEL, K. et al., *Architektur, Topographie, Landeskunde und Siedlungsgeschichte. Boğazköy-Hattusa. Ergebnisse der Ausgrabungen*, Verlag Philipp von Zabern GmbH, Mainz/Rhein, (1952).
- BITTEL, K. et al., *Beiträge zur Geschichte des Deutschen Archäologischen Instituts von 1929 bis 1979*, Vol. 1, Verlag Philipp von Zabern GmbH, Mainz/Rhein, (1979).
- BLOEDOW, E.F., Heinrich Schliemann and Frank Calvert in the Troad: 1868-1873, *Boreas*, 21/22, 5-40, (1998/99).
- BOHRER, F.N., *Layard and Botta: Archaeology, Imperialism and Aesthetics*, Historiography in the Cuneiform World, Proceedings of the XLV. Rencontre Assyriologique Internationale, ed: Abusch T. et al., CDL Press, Maryland, (2001). Pp: 55-63.
- BOSWORTH, E., The Land of Palestine in the Late Ottoman Period as Mirrored in Western Guide Books, *Bulletin*, 13, 1, 36-44, (1986).

- BOTTA, M.P.E., Flandin, M.E., *Monument de Ninive*, Imprimerie Nationale, Paris, (1849).
- BÖHL, F.M., *Vier Antiken aus den Assyriologischen Sammlungen in Leiden und Groningen*, Aus fünf Jahrtausenden morgenländischer Kultur, Festschrift Max Freiherrn von Oppenheim zum 70. Geburtstag gewidmet von Freunden und Mitarbeitern, Berlin, (1933). P: 9.
- BÖHME, S., *„In tiefster Ehrfurcht und unwandelbarer Treue verharre ich“ - Max von Oppenheim, ein Tatmensch wilhelminischer Prägung, und Wilhelm II*, Die geretteten Götter aus dem Palast vom Tell Halaf, Schnell und Steiner GmbH, Regensburg, (2011). Pp: 169-174.
- BRECCIA, E., *Le Musee Greco-Romain 1925-1931*, Officine Dell’Istituto Italiano D’Arti Grafiche Bergamo, Bergamo, (1932).
- BRISCH, K., *Wilhelm von Bode und Sein Verhältnis zur Islamischen und Ostasiatischen Kunst*, Jahrbuch der Berliner Museen, Vol: 38, Gebr. Mann, Berlin, (1996). Pp: 33-48.
- BROWN, D.A., *Bode and Berenson: Berlin and Boston*, Jahrbuch der Berliner Museen, Vol: 38, (1996). Pp: 101-106.
- BÜTTNER, N., *Tourismus. Auf den Spuren der Archäologie in die interessantesten Länder der Welt*, Das Grosse Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860-1940), ed: Trümpler C., DuMont, Köln, (2008). Pp: 587-595.
- CARMAN, J., *Valuing Ancient Things: Archaeology and Law*, Leicester University Press, London, (1996).
- CAYGILL, M., Cherry, J., *A.W. Franks, Nineteenth-Century Collecting and the British Museum*, British Museum Press, Londra, (1997).
- CEZAR, M., *Sanatta Batı’ya Açılış ve Osman Hamdi*, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, İstanbul, (1995).
- CHALLIS, D., *From the Harpy Tomb to the Wonders of Ephesus British Archaeologists in the Ottoman Empire 1840-1880*, Duckworth, Londra, (2008).
- CHANDLER, R., *Travels in Asia Minor and Greece; An Account of a Tour made at the Expense of the Society of Dilettanti*, Vol: 1, Londra, (1817).
- CHEVALIER, N., *Die französische Archäologie zwischen 1860 und 1940*, Das Grosse Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860-1940), ed: Trümpler C., DuMont, Köln, (2008). Pp: 317-323.
- CHOLIDIS, N., *„Schippe heil!“ - Die Mitglieder der ersten Grabungskampagne (1911-1913)*, Die geretteten Götter aus dem Palast vom Tell Halaf, Schnell und Steiner GmbH, Regensburg, (2011). Pp: 127-154.
- COBET, J., *Theodor Wiegand – Das Osmanische Reich und die Berliner Museen*, Das Grosse Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860-1940), ed: Trümpler C., DuMont, Köln, (2008). Pp: 347-353.

- COOK, B.F., *Sir Charles Newton, KCB (1816-1894), Sculptors and Sculpture of Caria and the Dodecanese*, ed: Jenkins I, Waywell G.B., British Museum Press, Londra (1997). Pp: 10-23.
- CROW, J., *Gertrude Bell - Fotografin und Archäologin, Das Grosse Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860-1940)*, ed: Trümpler C., DuMont, Köln, (2008). Pp: 597-607.
- CRÜSEMANN, N., *Vorgeschichte und Entstehungsjahre (1899-1918) der Vorderasiatischen Abteilung der Berliner Museen vor fach- und kulturpolitischen Hintergründen*, Jahrbuch der Berliner Museen, Vol: 42, Gebr. Mann, Berlin, (2000). Ek.
- CRÜSEMANN, N., *Das große Puzzle. Von Ziegelbruchstücken aus Babylon zum Berliner Ishtar-Tor*, Das Grosse Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860-1940), ed: Trümpler C., DuMont, Köln, (2008). Pp: 337-345.
- CRÜSEMANN, N., *Max von Oppenheim und die Berliner Museen - Ein schwieriges Verhältnis*, Die geretteten Götter aus dem Palast vom Tell Halaf, Schnell und Steiner GmbH, Regensburg, (2011). Pp: 231-235.
- CUMMING, D., *Royalty and the Royal Geographical Society*, *The Geographical Journal*, 143, 2, 171-178, (1977).
- CURTIS, J.E., *The Excavations and Discoveries at Balawat*, The Balawat Gates of Ashurnasirpal II, ed: Curtis J.E., Tallis N., The British Museum Press, (2008). Pp: 7-22.
- ÇAMBEL, H.S., "Açış Nutku" İkinci Türk Tarih Kongresi-İstanbul 20-25 Eylül 1937, Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler, *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, IX, 2, 1, (1943).
- ÇAMBEL, H., Özyar, A., *Karatepe - Aslantaş. Azatiwataya. Die Bildwerke*, Philipp von Zabern GmbH, Mainz/Rhein, (2003).
- ÇIĞ, M., Atatürk and the Beginnings of Cuneiform Studies in Turkey, *Journal of Cuneiform Studies*, 40, 2, 211-216, (1988).
- ÇIĞ, M. Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye'de Arkeoloji, *Erdem*, Aydın Sayılı Özel Sayısı II, 9, 26, 621-627, (1996).
- D. L., *The New Museum Buildings in Berlin*, *The Burlington Magazine for Connoisseurs*, 57, 331, 201-202, (1930).
- DAVIS, E.J., *Anatolica; The Journal of a Visit to Some of the Ancient Ruined Cities Caria Phrygia, Lycia, and Pisidia*, Grant & Co, London, (1874).
- DIAZ-ANDREU, M., *A World History of Nineteenth-Century Archaeology: Nationalism, Colonialism, and the Past*, Oxford University Press, Oxford (2007).
- DIETRICH, A., *Deutschsein in Istanbul. Nationalisierung und Orientierung in der deutschsprachigen Community von 1843 bis 1956*, Leske & Budrich, Opladen, (1998).
- DOLUNAY, N., *İstanbul Arkeoloji Müzeleri*, İstanbul, (1973).

- DÖRPFELD, W., *Die Neuen Ausgrabungen in Troja*, Athen, (1893).
- DÖRPFELD, W., *Die Ausgrabungen in Troja 1894*, Athen, (1894).
- DÖRPFELD, W., *Truva Hafriyatı*, Devlet Basımevi, İstanbul, (1937).
- DÖRRBECKER, D.W., *Archäologie und Politik? Politische Archäologie am Beispiel Theodor Wiegand, Hephaistos*, 7/8, 191-200, (1985/6).
- DÜLFFER, J., *Deutsche Weltpolitik zwischen machtpolitischer Eroberung und kultureller Durchdringung, 1860-1945*, Die geretteten Götter aus dem Palast vom Tell Halaf, Schnell und Steiner GmbH, Regensburg, (2011). Pp: 61-65.
- DÜNDAR, C., Sevinç, F., *İlk Türk Hititoloğunun Yaşam Öyküsü*, Tüba Yayınları, Ankara, (2004).
- DYCK, A.R., Schliemann on the Excavation of Troy: Three Unpublished Letters, *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 31, 323-337, (1990).
- E. A.P., A Century of Exploration at Nineveh, *The Geographical Journal*, 74, 4, 406-407, (1929).
- EARL of RONALDSHAY, Miss Jebb, Markham, C., Colonel Massy, Exploration at Asiatic Turkey, 1896 to 1903: Discussion, *The Geographical Journal*, 26, 3, 303-307, (1905).
- EASTON, D.F., Schliemann's discovery of "Priam's Treasure": two enigmas, *Antiquity*, 55, 179-183, (1981).
- EASTON, D.F., The Schliemann Papers, *The Annual of the British School at Athens*, 77, 93-110, (1982).
- EASTON, D.F., *Schliemann's Excavations at Troia: 1870-1873*, (2002).
- EBCİOĞLU, İ., *Türkiye'den Batı Ülkelerine Götürülen Arkeolojik Eserler*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Vol: 3 , İletişim Yayınları, İstanbul. (1983). Pp: 76-84.
- EDHEM, H., *Das Osmanische Antikenmuseum in Konstantinopel*, Leipzig, (1909).
- EDHEM, H., Müzeler, I. Türk Tarih Kongresi, Müzakereler-Münakaşalar, İstanbul, (1932). Pp: 532-566.
- EISLER, C., *Bode's Burden – Berlin's Museum as an Imperial Institution*, Jahrbuch der Berliner Museen, Vol: 38, Gebr. Mann, Berlin, (1996). Pp: 23-32.
- ELDEM, E., *An Ottoman Archaeologist Caught Between Two Worlds: Osman Hamdi Bey (1842-1910)*, Archaeology, Anthropology and Heritage in the Balkans and Anatolia: The Life and Times of F.W. Hasluck, 1878-1920, ed: Shankland D., Isis Press, İstanbul, (2004). Pp: 121-149.
- ELDEM, E., *Quelques Lettres d'Osman Hamdi Bey à son père lors de son séjour en Irak, 1869-1870*, Anatolia Moderna-Yeni Anadolu, (1990). Pp: 1-19.
- ELDEM, E., Osman Hamdi Bey'in Bağdat Vilayetindeki Görevi Sırasında Babası Edhem Paşaya Mektupları, 1. Osman Hamdi Bey Kongresi: Bildiriler (2-5 Ekim 1990), ed: Rona Z., İstanbul, (1992). Pp: 65-98.

ENDERLEIN, V., Meinecke, M., *Graben-Forschen-Präsentieren. Probleme der Darstellung Vergangener Kulturen am Beispiel der Mschatta-Fassade*, Jahrbuch der Berliner Museen, Vol: 34, Gebr. Mann, Berlin, (1992). Pp: 137-172.

ENDERLEIN, V., *Die Erwerbung der Palastfassade von Mschatta. Ein kaiserliches Geschenk*, Das Grosse Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860-1940), ed: Trümpler C., DuMont, Köln, (2008). Pp: 411-419.

EPIKMAN, R., *Osman Hamdi (1842-1910)*, MEBY, İstanbul, (1967).

ERALP, N., 1908-1923 Döneminde Türkiye Askeri Müzesinin Batılı Anlamda Kuruluşu ve Kültür Hayatındaki Yeri, Onikinci Askeri Tarih Semineri, Ankara, (1985). Pp: 285-324.

ERALP, N., *Askeri Müze*, Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Vol: 6, İletişim Yayınları, İstanbul, (1985). Pp: 1604-1606.

ESİN, U., *Heinrich Schliemann: Kazı Raporları ve Mektuplarından Seçme Parçalarla*, Güzel Sanat Matbaası, İstanbul, (1991).

ESİN, U., 19. Yüzyıl Sonlarında Heinrich Schliemann'ın Troya Kazıları ve Osmanlılarla İlişkileri, Osman Hamdi Bey ve Dönemi Sempozyumu 17-18 Aralık 1992, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, (1993). Pp: 179-192.

ESİN, U., *Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Atatürk Düşüncesinde Ulusal Kimliğin Oluşturulma Sürecinde Arkeolojinin Yeri: Dünü, Bugünü. Türkiye Cumhuriyeti ve Arkeoloji: Siyasi Yönlendirmeler-Çelişkiler ve Gelişim Süreci*, Bilanço 1923-1998. Türkiye Cumhuriyetinin 75 Yılına Toplu Bakış Uluslar arası Toplu kongresi, Vol: 1, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, (1999).

EYİCE, S., *Arkeoloji Müzesi ve Kuruluşu*, Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Vol: 6, İletişim Yayınları, İstanbul, (1985). P: 1590.

EYİCE, S., İstanbul Arkeoloji Müzelerinin İlk müdürlerinden Dr. Ph. Anton Dethier Hakkında Notlar, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı*, 9, 42-52, (1960).

FAGAN, B., *Return to Babylon: Travelers, Archaeologists, and Monuments in Mesopotamia*, University Press of Colorado, Boulder, (2007).

FEER, H.L., *Les Ruines de Ninive et Description Des Palais Détruits des Bords du Tigre*, Société des Écoles du Dimanche, Paris, (1864).

FELLOWS, C., *A Journal Written During an Excursion in Asia Minor*, Murray, Londra, (1839).

FELLOWS, C., *An Account of Discoveries in Lycia, Being a Journal Kept During A Second Excursion in Asia Minor*, Murray, Londra, (1841).

FELLOWS, C., *Travels and Researches in Asia Minor, More Particularly in the Province of Lycia*, Murray, Londra, (1852).

FINLEY, M. I., *Schliemann's Troy - One Hundred Years After*, Oxford University Press, Londra, (1974).

- FITTSCHEN, K., Pergamon, Herbst 1878 - Habbo G. Lolling zum Gedächtnis. *IstMitt*, 54, (2004).
- FUHRMANN, M., Visions of Germany in Turkey: Legitimizing German Imperialist Penetration of the Ottoman Empire, paper presented at St. Antony's College, Oxford, (2002).
- GAEHTGENS, T. W., The Berlin Museums after Reunification, *The Burlington Magazine*, 136, 1090, 14-20, (1994).
- GERÇEK, F., *Türk Müzeciliği*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, (1999).
- GERING, A., *Ein Leben für den Orient - Zur Person des I. Architekten Felix Langenegger (1876-1947)*, Die geretteten Götter aus dem Palast vom Tell Halaf, Schnell und Steiner GmbH, Regensburg, (2011). Pp: 117-125.
- GERMANER, S., Osmanlı İmparatorluğu'nun Uluslar arası Sergilere Katılımı ve Kültürel Sonuçları, *Tarih ve Toplum*, 16, 95, 289-296, (1991).
- GOLDSMID, F.J., Obituary: The Right Honourable Sir Henry Austen Layard , G.C.B., *The Geographical Journal*, 4, 4, 370-373, (1894).
- GOOLD, E., *Catalogue Explicatif, Historique, et Scientifique d'un certain nombre d'objets contenus dans le Musée Imperial de Constantinople, fondé en 1869 sous le Grand Vezirat de Son Altesse d'Ali Pacha*, Imprimerie A.Zellich, İstanbul, (1871).
- GRAN-AYMERICH, E., *Napoleon III. und die Archäologie*, Das Grosse Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860-1940), ed: Trümpler C., DuMont, Köln, (2008). Pp: 383-389.
- GROHN, H. W., Maison, K. E., Report on the Return of Works of Art from the Soviet Union to Germany, *The Burlington Magazine*, 101, 671, 56-62, (1959).
- GÜÇLÜ, Y., Turkey's Relations with Germany From the Conclusion of the Montreux straits Convention up to the Outbreak of the Second World War. *Bellesten*, 66, 245, (2002).
- GÜTERBOCK, H. G., *Ankara Bedesteninde Bulunan Eti Müzesi Büyük Salonunun Kılavuzu*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, (1946).
- GÜTERBOCK, H., Kurt Bittel (5 July 1907 - 30 January 1991), *Proceedings of the American Philosophical Society*, 136, 4, 579-583, (1992).
- GUTHRIE, W.K.C., Archaeological Travel in Anatolia, *Greece&Rome*, 2, 6, 129-138, (1933).
- HALİL E., Müzeler, I. Türk Tarih Kongresi, (1932). Pp: 532-566.
- HAMILAKIS, Y., Stories from Exile: Fragments from the Cultural Biography of the Parthenon (or "Elgin") Marbles, *World Archaeology*, 31, 2, 303-320, (1999).
- HAMILTON, W.J., Extracts from Notes Made on a Journey in Asia Minor in 1836, *Journal of the Royal Geographical Society of London*, 7, 34-61, (1837).

HAMILTON, W.J., Observations on the Position of Tavium, *Journal of the Royal Geographical Society of London*, 7, 74-81, (1837).

HAMILTON, W.J., Notes on a Journey in Asia Minor, in 1837, *Journal of the Royal Geographical Society of London*, 8, 137-157, (1838).

HAMILTON, W. J., Adress to the Royal Geographical Society of London, *Journal of the Royal Geographical Society of London*, 13, xli-cv, (1843).

HAMILTON, W.J., Researches in Asia Minor, Pontus, and Armenia; With Some Account of Their Antiquities and Geology, *Journal of the Royal Geographical Society of London*, 13, 148-156, (1843).

HARPER, R. F., Henry, C. R., A Memoir of Henry C. Rawlinson, *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 15, 1, 62-64, (1898).

HAUSER, S.R., "In Dankbarkeit und alter Freundschaft" - Max von Oppenheim, Ernst Herzfeld und der Tell Halaf, Die geretteten Götter aus dem Palast vom Tell Halaf, Schnell und Steiner GmbH, Regensburg, (2011). Pp: 45-52.

HEIGL, P., *Schotter für die Wüste. Die Bagdadbahn und ihre deutschen Bauingenieure*, Peter Heigl, Amberg, (2004).

HEILMEYER, W., Heres, H., *Die Antike im Alten Museum*, Jahrbuch der Berliner Museen, Vol: 34, Gebr. Mann, Berlin, (1992). Pp: 7-33.

HEIMSOTH, A., *Die Bagdadbahn und die Archäologie. Wirtschaftliche und wissenschaftliche Planungen im Osmanischen Reich*, Das Grosse Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860-1940), ed: Trümpler C., DuMont, Köln, (2008). Pp: 355-370.

HEITMANN, R., "Grabung: wie gestern, ohne wesentlich Neues" - die Grabungstagebücher vom Tell Halaf 5.8.1911-25.12.1913, Die geretteten Götter aus dem Palast vom Tell Halaf, Schnell und Steiner GmbH, Regensburg, (2011). Pp: 109-116.

HINDLE, E., Carl Linnaeus as a Traveller, *The Geographical Journal*, 123, 4, 510-512, (1957).

HIRSCHFELD, G., Notes of Travel in Paphlagonia and Galatia, *The Journal of Hellenistic Studies*, 4, 274-280, (1883).

HİSAR, A.Ş., Bizde Müzeciliğin Başlangıçları, *Ülkü-Halk evleri dergisi*, 2, 8, (1933).

HOFMANN, W., *Bode und Schlosser*, Jahrbuch der Berliner Museen, Vol: 38, Gebr. Mann, Berlin, (1996). Pp: 177-182.

HOFFMANN, A., *Die Studiensammlungen*, Das Berliner Museum für Vor- und Frühgeschichte, Festschrift zum 175-jährigen Bestehen, (2005). Pp: 397-414.

HOGARTH, D. G., *Excavations at Ephesus, The Archaic Artemisia*, London, (1908).

HUMANN, C., *Magnesia am Maeander. Bericht über die Ergebnisse der Ausgrabungen der Jahre 1891-1893*, Reimer, Berlin, (1904).

HUMANN, C., *Der Pergamon Altar; entdeckt, beschrieben und gezeichnet von Carl Humann*, Ardey, Dortmund, (1959).

HUNT, P., Smith, A. H., Lord Elgin and His Collection, *The Journal of Hellenic Studies*, 36, 163-372 (1916).

HURWITZ, S.J., Layard of Nineveh, *The American Historical Review*, 74, 2, 615-616, (1968).

IŞIKSAL, T., Tarih Eserlerimizin Yağma Edilmesine ve Kazılmasına Ait Örnekler, *Belgelerde Türk Tarihi Dergisi*, 4 Ocak 1968, 27-31, (1968).

İĞDEMİR, U., *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, (1973). P:22.

İNCESU, G., Zwischen Außenseiterdasein und Mitgestaltung: Deutsche Professoren in der Türkei 1933-1945, *Transeo Review*, 1, (2009).

İPLİKÇİOĞLU, B., Avusturyalıların Anadolu'daki Arkeoloji-Tarih Araştırmaları ve Otto Benndorf, 1892 Lykia Günlüğü, ed: Başgelen N., Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, (2005). Pp: 15-22.

JENKINS, I., *Archaeologists & Aesthetes in the Sculpture Galleries of the British Museum 1800-1939*, British Museum Press, Londra, (1992).

JESSEN, H. B., "Stattlich und gediegen" *Die Häuser des Deutschen Archäologischen Instituts in Berlin*, Peter Behrens, Theodor Wiegand und die Villa in Dahlem, ed: Rheidt K., Lutz B.A., Philipp von Zabern GmbH, Mainz am Rhein, (2004). Pp: 171-177.

JOUBIN, A., *Monuments Funéraires: Catalogue Sommaire*, Mihran Imprimeur, Constantinople, (1893).

JUNKER, K., *Das Archäologische Institut des Deutschen Reiches zwischen Forschung und Politik. Die Jahre 1929 bis 1945*, Verlag Philipp von Zabern GmbH, Mainz/Rhein, (1997).

KAMMEL, F. M., "Neuorganisation Unserer Museen" Oder Vom Prüfstein am dem sich die Geister Scheiden, *Jahrbuch der Berliner Museen*, Vol: 34, Gebr. Mann, Berlin, (1992). Pp: 121-136.

KAMMEL, F. M., *Kreuzgang, Krypta und Altare*, *Jahrbuch der Berliner Museen*, Vol: 38, Gebr. Mann, Berlin, (1996). Pp: 155-175.

KARACA, A., *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeoloji Bilinci (1837-1909)*, Ciépo XIV. Sempozyumu Bildirileri, 18-22 Eylül 2000, Çeşme, Türk Tarih Kurumu, Ankara, (2004). Pp: 381-399.

KARADUMAN, H., *Eski Eser Yasalarında Özel Müzeler, Koleksiyonculuk Ticaret ve Müzayedeler*, Kuruluşunun 150. Yılında Türk Müzeciliği Sempozyumu III Bildirileri (24-26 Eylül 1996-İstanbul), Ankara, (1997). Pp: 4-15.

KARADUMAN, H., Eski Eser Kaçakçılığı, 1998 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları, Ankara, (1999). Pp: 5-58.

KARADUMAN, H., Belgelerle İlk Türk Asar-ı Atika Nizamnamesi, *Belgeler*, 25, 29'dan ayrışım, 73-92, (2004).

KARIG, J. S., Kischkewitz, H., *Ein Ungebautes Ägyptisches Museum für Berlin*, Jahrbuch der Berliner Museen, Vol: 34, Gebr. Mann, Berlin, (1992). Pp: 83-103.

KASTNER, V., *Visionen und Realitäten: Theodor Wiegand, Hermann Winnefeld und der Neubau des Pergamonmuseums*, Peter Behrens, Theodor Wiegand und die Villa in Dahlem, ed: Rheidt K., Lutz B.A., Philipp von Zabern GmbH, Mainz am Rhein, (2004). Pp: 109-133.

KASTNER, U., *Carl Humann und die Entdeckung des Pergamonaltars. Vom Privatunternehmen zum Staatsauftrag*, Das Grosse Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860-1940), ed: Trümpler C., DuMont, Köln, (2008). Pp: 325-335.

KAUFFMANN, G., *Wilhelm Bode, das Florentiner Institut und der Deutsche Verein für Kunstwissenschaft*, Jahrbuch der Berliner Museen, Vol: 38, Gebr. Mann, Berlin, (1996). Pp: 15-22.

KENNEL, S.A.H., Schliemann and his Papers: A Tale from the Gennadeion Archives, *Hesperia*, 76, 785-817, (2007).

KING, R., Address to the Ethnological Society of London Delivered at the Anniversary, 25th May 1844, *Journal of the Ethnological Society of London (1848-1856)*, 2, 9-42, (1850).

KNOX, T., *Sir John Soane's Museum*, Merrell, Londra, (2008).

KOCABAŞ, R., Müzecilik Hareketi ve İlk Müze Okulunun Açılışı, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 21, 74-78, (1969).

KOHL, P.L., Nationalism and Archaeology: On the Constructions of Nations and Reconstructions of the Remote Past, *Annual Review of Anthropology*, 27, 223-246, (1998).

KOLDEWAY, R., *Das wieder erstehende Babylon*, Leipzig, (1925).

KORRES, G., Neues zum Mausoleum Heinrich Schliemanns in Athen, *Boreas*, 7, 317-325, (1984).

KÖRTE, G., KÖRTE, A., *Gordion. Ergebnisse der Ausgrabung im Jahre 1900*. Jahrbuch des Kaiserlich Deutschen Archäologischen Instituts, Georg Reimer, Berlin, (1904).

KÖRTE, A., *Anatolische Skizzen*, BiblioBazaar, LLC, (2009).

KRAHN, V., *Wilhelm Von Bode und die Italienische Skulptur Forschen - Sammeln - Präsentieren*, Jahrbuch der Berliner Museen, Vol: 34, Gebr. Mann, Berlin, (1992). Pp: 106-119.

KRAUSS, R., *Die Berliner Kunstammer und die Nationalantiquitäten zur Zeit von Jean Henry*, Das Berliner Museum für Vor- und Frühgeschichte, Festschrift zum 175-jährigen Bestehen, (2005). Pp: 1-30.

KRÖGER, M., *Archäologen im Krieg: Bell, Lawrence, Musil, Oppenheim, Frobenius*, Das Grosse Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860-1940), ed: Trümpler C., DuMont, Köln, (2008). Pp: 449-461.

KRÖGER, M., *“Alles dieses bitte vertraulich” - Max von Oppenheim und Walter Rössler, Die geretteten Götter aus dem Palast vom Tell Halaf*, Schnell und Steiner GmbH, Regensburg, (2011). Pp: 163-168.

KUBASECK, C., Seufert, G. (ed.), *Deutsche Wissenschaftler im türkischen Exil: Die Wissenschaftsmigration in die Türkei 1933-1945*, Ergon, Würzburg, (2008).

KULTZEN, R., *Otto Mündler Als Freund und Förderer des Jungen Bode*, Jahrbuch der Berliner Museen, Vol: 38, Gebr. Mann, Berlin, (1996). Pp: 49-55.

KUNDAKÇI, G. E., 19. yy.da Anadolu Arkeolojisine ve Eskiçağ Tarihine Genel Yaklaşım, XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, (1999). Pp: 1083-1094.

KURZ, O., The Present State of the Berlin Museums, *The Burlington Magazine*, 98, 640, 235-238, (1956).

KURAT, Y.T., Henry Layard'ın İstanbul Büyükelçiliği 1877 - 1880, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Ankara, (1968).

KÜNZEL, F., *Quellen zur Museums- und Kunstgeschichte*, Jahrbuch der Berliner Museen, Vol: 34, Gebr. Mann, Berlin, (1992). Pp: 195-208.

KYRIELEIS, H., *Schliemann in Griechenland*, Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz, 25. Jahrgang 1978, Mainz, (1982). Pp: 74-91.

KYRIELEIS, H., *Das Deutsche Archäologische Institut im Wiegandhaus*, Peter Behrens, Theodor Wiegand und die Villa in Dahlem, ed: Rheidt K., Lutz B.A., Philipp von Zabern GmbH, Mainz am Rhein, (2004). Pp: 179-185.

LANDAU, D., The New Museum Buildings in Berlin, *The Burlington Magazine for Connoisseurs*, 57, 331, 201-202, (1930).

LANDSBERG, H., Frahnert S., *Die Oppenheim-Sammlung am Museum für Naturkunde Berlin*, Die geretteten Götter aus dem Palast vom Tell Halaf, Schnell und Steiner GmbH, Regensburg, (2011). Pp: 215-222.

LANDSBERGER, B., Über den Wert künftiger Ausgrabungen in der Türkei. *Belleten*, 3, 10, (1939).

LANGE, K., *Ethnographie und Archäologie - Die Arbeiter am Tell Halaf*, Die geretteten Götter aus dem Palast vom Tell Halaf, Schnell und Steiner GmbH, Regensburg, (2011). Pp: 155-162.

LARSEN, M.T., *The Conquest of Assyria: Excavations in an antique land 1840-1860*, Routledge, London, New York, (1996).

LASCARIDES, A.C., *The Search for Troy (1553-1874)*, Indiana University, (1977).

LAYARD, A.H., *Discoveries in the Ruins of Nineveh And Babylon; with Travels in Armenia, Kurdistan and the Desert: Being the Result of a Second Expedition Undertaken for the Trustees of the British Museum*, Murray, Londra, (1853).

- LEHMANN-HAUPT, C. F., Materialien zur Kultur und zur Herkunft der Chalder, vornemlich aus den Ausgrabungen auf Toprakkalah bei Van, *Abhandlungen der Königl. Gesellschaft der Wissenschaften zur Göttingen, Philologisch-historische Klasse*, 9, 3, (1907).
- LEHMANN-HAUPT, C.F., *Armenien einst und jetzt*, Vol: I, Berlin, Leipzig, (1910).
- LEHMANN-HAUPT, C.F., *Armenien einst und jetzt*, Vol: II/1, Berlin, Leipzig, (1926).
- LEHMANN-HAUPT, C.F., *Armenien einst und jetzt*, Vol: II/2, Berlin, Leipzig, (1931).
- LEHMANN, C.F., *Armenien und Nordmesopotamien in Altertum und Gegenwart*, Berlin, (1937).
- LEHRER, M., Turner, D., The Making of an Homeric Archaeologist: Schliemann's Diary of 1868, *The Annual of the British School at Athens*, 84, 221-268, (1989).
- LEWERENTZ, A., *Rudolf Virchow und die Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte: Einfluss auf den Aufbau prähistorischer Sammlungen im Berliner Völkerkundemuseum bis 1902*, Das Berliner Museum für Vor- und Frühgeschichte, Festschrift zum 175-jährigen Bestehen, (2005). Pp: 103-121.
- LEWIS, B., *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford University Press, Oxford, (1968).
- LOBDELL, H., Letter From H. Lobdell, M.D., Missionary at Mosul, Respecting Some Recent Discoveries at Koyunjik, *Journal of the American Oriental Society*, 4, 472-480, (1854).
- LÖHLEIN, W., *Mit Zepher und Spaten. Kaiser Wilhelm II. und die Archäologie*, Das Grosse Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860-1940), ed: Trümpler C., DuMont, Köln, (2008). Pp: 391-397.
- LUTZ, B. A., *Haus Wiegand*, Peter Behrens, Theodor Wiegand und die Villa in Dahlem, ed: Rheidt K., Lutz B.A., Philipp von Zabern GmbH, Mainz am Rhein, (2004). Pp: 15-55.
- LUTZ, B. A., *Vom Wohnhaus zum Institutsgebäude*, Peter Behrens, Theodor Wiegand und die Villa in Dahlem, ed: Rheidt K., Lutz B.A., Philipp von Zabern GmbH, Mainz am Rhein, (2004). Pp: 161-169.
- MACLEAN, G., *Doğu'ya Yolculuğun Yükselişi: Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiliz Konukları (1580-1720)*, Yapı Kredi Kültür Yayınları, İstanbul, (2006).
- MADRAN, B., Halkın Sarayları: Müzeler, *İstanbul Üç Aylık Dergi*, 27, 93-96, (1998).
- MADRAN, B., Önal, Ş., *Yerellikten Küreselliğe Uzanan Çizgide Tarihin Çok paylaşımlı Vitrinleri: Müzeler ve Sunumları*, Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, (2000). Pp: 170-186.
- MADRAN, E., Osmanlı Devleti'nde Eski Eser ve Onarım Üzerine Gözlemler, *Bellekten*, 195, 503-546, (1986).
- MADRAN, E., *19. Yüzyıl Gezi Yapıtlarında Batı Anadolu Arkeolojisi*, Anadolu (Anatolia), Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara, (1989). Pp: 227-237.

- MADRAN, E., *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşbirliği, Ankara, (2002).
- MAISCHBERGER, M., *Von Konstantinopel nach Berlin: Theodor Wiegands Sammlung antiker Kunst in der Dahlemer Villa*, Peter Behrens, Theodor Wiegand und die Villa in Dahlem, ed: Rheidt K., Lutz B.A., Philipp von Zabern GmbH, Mainz am Rhein, (2004). Pp: 57-81.
- MAISCHBERGER, M., *Verzeichnis der antiken, byzantinischen und osmanischen Kunstwerke im Haus Wiegand (Standorte 2004)*, Peter Behrens, Theodor Wiegand und die Villa in Dahlem, ed: Rheidt K., Lutz B.A., Philipp von Zabern GmbH, Mainz am Rhein, (2004). Pp: 186-187.
- MANSEL, A.M., Osman Hamdi Bey, *Belleten*, 24, 94, 292, (1960)
- MANSEL, A.M., *Halil Edhem ve İstanbul Müzeleri*, Halil Edhem Hatıra Kitabı, Vol: 2, Ankara, (1948). P: 20.
- MARCHAND, S.L., *Down from Olympus. Archaeology and Philhellenism in Germany 1750-1970*, Princeton, (1996).
- MARKHAM, C.R., The Fifty Years' Work of the Royal Geographical Society, *Journal of the Royal Geographical Society of London*, 50, 1-255, (1880).
- MATTHES, O., *Deutsche Ausgraber im Vorderen Orient*, Das Grosse Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860-1940), ed: Trümpler C., DuMont, Köln, (2008). Pp: 227-238.
- MATTHES, O., *Deutsche Archäologie- und Orientbegeisterung im 19. Jahrhundert*, Die geretteten Götter aus dem Palast vom Tell Halaf, Schnell und Steiner GmbH, Regensburg, (2011). Pp: 81-86.
- MENDEL, G., *Musée Imperiaux Ottomans: Catalogue des Sculptures grecques, romaines et byzantines du Musée de Brousse*, Imprimerie P.D.Sakllarios, Atina, (1908).
- MENDEL, G., *Les Monuments Seldjoukides en Asie Mineure*, Paris, (1908).
- MENDEL, G., *Les Nouvelles Salles du Musée de Constantinople*, Paris, (1909).
- MENDEL, G., *L'Exposition des Arts Musulmans à Munich*, Paris, (1910).
- MENDEL, G., *Catalogue des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines*, Constantinople, (1912).
- MENGHIN, W., *Vom Zweiten Kaiserreich in die Weimarer Republik: Die Ära Schuchhardt*, Das Berliner Museum für Vor- und Frühgeschichte, Festschrift zum 175-jährigen Bestehen, (2005). Pp: 122-161.
- METZGER, H., *La Correspondance passive d'Osman Hamdi Bey*, Institut de France, Paris, (1990).
- MEYER, E. (ed.), Heinrich Schliemanns Briefwechsel, Vol: 1, Berlin, (1953).
- MEYER, E. (ed.), Heinrich Schliemanns Briefwechsel, Vol: 2, Berlin, (1958).
- MICHAELIS, R., *Der "Überfluß des Museums": Abgaben aus Beständen der Berliner Gemäldegalerie 1837 bis 1860*, Jahrbuch der Berliner Museen, Vol: 34, Gebr. Mann, Berlin, (1992). Pp: 65-81.

MILLER, E., *That Noble Cabinet A History of the British Museum*, Ohio University Press, Atina, Ohio, (1974).

MOHL, M.J., *Lettres de M. Botta sur ses Découvertes à Khorsabad Près de Ninive*, Imprimerie Royale, Paris, (1845).

MOORHEAD, S., *Leonard Woolley, Thomas E. Lawrence und die Vermessung der Wildnis von Zin*, Das Grosse Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860-1940), ed: Trümpler C., DuMont, Köln, (2008). Pp: 421-429.

MORÇÖL, Ç., *Cumhuriyetin İlk Otuz Yılında, Arşiv Belgelerinde, Ankara'da Yapılan Arkeolojik Kazı Çalışmaları*, Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2006 Yıllığı, Ankara. (2007). Pp: 459-498.

MORTON, P. A., National and Colonial: the Musée des Colonies at the Colonial Exposition, Paris, 1931, *The Art Bulletin*, 80, 2, 357-377, (1998).

MOUKHTAR, O. S., *Guide, Constantinople*, (1920).

MUMCU, A., Eski Eserler Hukuku ve Türkiye, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 55-67, (1969).

MUNDT, B., *125 Jahre Kunstgewerbemuseum. Konzepte, Bauten und Menschen für Eine Sammlung (1867-1939)*, Jahrbuch der Berliner Museen, Vol: 34, Gebr. Mann, Berlin, (1992). Pp: 173-184.

Musées Impériaux Ottomans, Catalogue Explicatif, Historique et Scientifique d'un certain nombre d'objets contenus dans le Musée Imperial de Constantinople fondé en 1869 sous le Grand Vesirat de Son Altesse A'Ali Pasha, Constantinople, (1871).

Musées Impériaux Ottomans, Catalogue des Poteries Byzantines et Anatoliennes de Musée de Constantinople, Constantinople, (1910).

Musée Impériaux Ottomans, Guide: Sculpture Grecques, Romaines, Byzantines, ed: la Grande Librairie Mondiale, Constantinople, (1921).

MÜLLER, H., *Die Sammlungskonzeption des Museums für Deutsche Volkskunde von der Gründung 1889 bis zum Ersten Weltkrieg*, Jahrbuch der Berliner Museen, Vol: 34, Gebr. Mann, Berlin, (1992). Pp: 185-194.

MÜLLER, K., *Ein Arbeitstag auf Tell Halaf*, Die geretteten Götter aus dem Palast vom Tell Halaf, Schnell und Steiner GmbH, Regensburg, (2011). Pp: 103-108.

NAGER, W., Strommenger, E., *Die Vorderasiatische Sammlung im Museum für Vor- und Frühgeschichte Berlin bis 1992*, Das Berliner Museum für Vor- und Frühgeschichte, Festschrift zum 175-jährigen Bestehen, (2005). Pp: 296-342.

NAĞIŞ, M., İskender Lahdi ve Hikayesi, *Aktüel Arkeoloji*, 1, 7-17, (2007).

NEWTON, C.T., *A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus, & Branchidæ*, Day&So, Londra, (1862).

NEWTON, C.T., *Travels and Discoveries in the Levant*, Londra, (1865).

NICOLAI, B., *Der "kommende Mann unserer Baukunst" Peter Behrens und die Begründung der Moderne im späten Kaiserreich*, Peter Behrens, Theodor Wiegand und die Villa in Dahlem, ed: Rheidt K., Lutz B.A., Philipp von Zabern GmbH, Mainz am Rhein, (2004). Pp: 83-107.

NIEMANN, G., *Das Nereiden-Monument in Xanthos: Versuch einer Wiederherstellung*, Hölzel, Wien, (1921).

NOVAK, M., *"Der Grundriß rechts oben entwickelt sich anders." - Die Ausgrabungen von 1911-13, 1927, 1929 und 1939*, Die geretteten Götter aus dem Palast vom Tell Halaf, Schnell und Steiner GmbH, Regensburg, (2011). Pp: 97-102.

OATES, J., *Austen Henry Layard - Der Beginn der britischen Archäologie im Vorderen Orient*, Das Grosse Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860-1940), ed: Trümpler C., DuMont, Köln, (2008). Pp: 307-315.

OBERHAUS, S., *Jenseits der Gelehrsamkeit - Max von Oppenheim im Diplomatischen Dienst. Vordenker der deutschen Orientpolitik?*, Die geretteten Götter aus dem Palast vom Tell Halaf, Schnell und Steiner GmbH, Regensburg, (2011). Pp: 74-78.

OGAN, A., *Asar-ı Atika Nizamnamesi ve 1874'den İtibaren Yapılan Hafriyat*, Burhaneddin Matbaası, (1938).

OGAN, A., "Th. Makridi'nin Hatırasına", *Belleteri*, 5, 163-169, (1941).

OGAN, A., "Türk Müzeciliğinin Yüzüncü Yıldönümü", *TTOK Belleteri*, 61, (1947).

OPPENHEIM, M.F., *Der Tell Halaf*, Leipzig, (1931).

OPPENHEIM, M.F., *Tell Halaf - Museum*, Berlin, (1934).

OPPENHEIM, M.F., *Tell Halaf*, Vol:3, Walter de Gruyter&Co., Berlin, (1955).

OPPENHEIM, M.F., *Tell Halaf*, Vol:4, Walter de Gruyter&Co., Berlin, (1962).

OPPENHEIM, M., *Mein treuer Freund und Diener Tannus Malouf*, Die geretteten Götter aus dem Palast vom Tell Halaf, Schnell und Steiner GmbH, Regensburg, (2011). Pp: 87-94.

OPPERT, J., *Expedition Scientifique en Mésopotamie Exécutée par ordre du Gouvernement de 1851-1854*, Paris, (1873).

ORTAYLI, İ., *Tanzimat'ta Vilayetlerde Eski Eser Taraması*, Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Vol: 6, İstanbul: İletişim Yayınları, (1985). Pp: 1599-1600.

ORTAYLI, İ., *Osman Hamdi'nin Önündeki Gelenek*, 1. Osman Hamdi Bey Kongresi: Bildiriler (2-5 Ekim 1990), ed: Rona Z., İstanbul, (1992). Pp: 123-131.

ORTAYLI, İ., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Timaş Yayınları, İstanbul, (2008).

- ORTAYLI, İ., *Tarihimiz ve Biz*, Timaş Yayınları, İstanbul, (2008).
- ÖNDER, M., Anadolu'da Eski Eser Kaçakçılığı ve Kültür Soygunu, *Erdem*, 17, 481-494, (1990).
- ÖZ, T., Ahmet Fethi Paşa ve Müzeler, *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, 1-6, (1948).
- ÖZDEMİR, A., "Hayali Geçmiş": Arkeoloji ve Milliyetçilik 1923-1945 Türkiye Deneyimi, Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne için?, ed: Erdur O., Duru G., Ege Yayınları, İstanbul, (2003). Pp: 7-26.
- ÖZDOĞAN, M., *Ideology and Archaeology in Turkey*, Archaeology Under Fire Nationalism, Politics and Heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East, ed: Meskeel L., Routledge, Londra, New York (1998). Pp: 111-123.
- ÖZDOĞAN, M., *Türkiye Cumhuriyeti ve Arkeoloji: Siyasi Yönlendirmeler-Çelişkiler ve Gelişim Süreci*, Bilanço 1923-1998 Uluslar arası Kongre I içinde, ed: Rona Z., Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, (1999). Pp: 193-204.
- ÖZDOĞAN, M., *Heritage and Nationalism in the Balkans and Anatolia or Changing Patterns, What has Happened since Hasluck?*, Archaeology, Antropology and Heritage in the Balkans and Anatolia: The Life and Times of F.W. Hasluck, 1878-1920, ed: Shankland D., İsis Press, İstanbul, (2004). Pp: 389-405.
- ÖZDOĞAN, M., Günümüz Sorunlarına Geçmişte Çözüm Aramak. Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji, *ARREDAMENTO Mimarlık*, Aralık 2005, 87-91, (2005).
- ÖZDOĞAN, M., *Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji*, Türk Arkeolojisinin Sorunları ve Koruma Politikaları, Vol: 2, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, (2006).
- ÖZGÜÇ, T., *Atatürk ve Arkeoloji*, Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri, Seminere Sunulan Bildiriler, Türk Tarih Kurumu, Ankara, (1975). P: 111.
- ÖZGÜNEL, C., Cumhuriyet Dönemi Türk Arkeolojisi, *Belleten*, 50, 198, 895-913, (1986).
- ÖZTÜRK, F., *Türk Eğitim Düşüncesi Tarihinde "Müze" Kavramının Düşünsel Temelleri Satı Bey ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu Örneği*, Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, (2000). Pp: 187-200.
- PAKSOY, G., Bazı Belgeler Işığında Osmanlı Devleti'nin Kültür Mirası Politikası Üzerine Düşünceler, Osman Hamdi Bey ve Dönemi Sempozyumu 17-18 Aralık 1992, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, (1993). Pp: 201-221.
- PASİNLİ, A., Osman Hamdi Bey'in Müzecilik Yönü ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri, 1. Osman Hamdi Bey Kongresi: Bildiriler (2-5 Ekim 1990), ed: Rona Z., İstanbul, (1992). Pp: 147-152.
- PETERSEN, E., von Luschan, F., *Reisen in Lykien, Milyas und Kibyrtis*, Viyana, (1889).
- PETERSEN, L., *Die Orientreise des deutschen Kaisers 1898 und die Ausgrabungen in Baalbek, Das Grosse Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860-1940)*, ed: Trümpler C., DuMont, Köln, (2008). Pp: 399-409.

- PLACE, V., *Ninive et L'Assyrie*, Imprimerie Impériale, Paris, (1863).
- PLATZ-HORSTER, G., *Eduard Gerhard und das Etruskische Cabinet im Alten Museum*, Jahrbuch der Berliner Museen, Vol: 34, Gebr. Mann, Berlin, (1992). Pp: 35-52.
- POHL, M., *Die Baghdadbahn - Finanzierung einer technischen Glanzleistung*, Die geretteten Götter aus dem Palast vom Tell Halaf, Schnell und Steiner GmbH, Regensburg, (2011). Pp: 67-71.
- POTEN, B., Moltke, Helmuth Graf von, *Allgemeine Deutsche Biographie*, ed: Historischen Kommission der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Vol: 52, (1906). Pp: 447-458.
- PULHAN, G., *Türkiye Cumhuriyeti Geçmişini Arıyor: Cumhuriyet'in Arkeoloji Seferberliği*, Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne için?, ed: Erdur O., Duru G., Ege Yayınları, İstanbul, (2003). Pp: 139-148.
- RADT, W., Carl Humann und Osman Hamdi Bey - zwei Gründerväter der Archäologie in der Türkei, *Istanbuler Mitteilungen*, 53, 491-507, (2003).
- RADT, W., Das Wohnhaus von Carl Humann in İzmir im Jahre 1892 (Nachtrag zu dem Aufsatz "Carl Humann und Osman Hamdi Bey" *IstMitt* 53, 2003, 505), *Istanbuler Mitteilungen*, 58, 425-429, (2008).
- RAMSAY, W.M., Studies in Asia Minor, *The Journal of Hellenistic Studies*, 3, 1-68, (1882).
- RASSAM, H., *Asshur and the Land of Nimrod Being an Account of the Discoveries Made in the Ancient Ruins of Nineveh, Asshur, Sepharvaim, Calah, Babylon, Borsippa, Cuthah, and Van. Including A Narrative of Different Journeys in Mesopotamia, Assyria, Asia Minor, and Koordistan*, Curts and Jennings, Cincinnati; Eaton and Mains, New York, (1897).
- RAVE, P. O., *Berliner Museen Einst und Jetzt*, Jahrbuch der Berliner Museen, Vol: 4, Gebr. Mann, Berlin, (1962). Pp: 187-218.
- RAWLINSON, H.C., Notes on a Journey from Tabriz, Through Persian Kurdistan, to the Ruins of Takhti-Soleiman, and from Thence by Zenjan and Tarom, to Gilan, in October and November, 1838; With a Memoir on the Site of the Atropatenian Ecbatana, *Journal of the Royal Geographical Society of London*, 10, 1-64, (1840).
- RAWLINSON, H.C., Adress to the Royal Geographical Society, *Journal of the Royal Geographical Society of London*, 42, cxlviii-ccxxxiv, (1872).
- READE, J. Hormuzd Rassam and His Discoveries, *Iraq*, 55, 39-62 (1993).
- RECKE, M., Kiraç, S., Kiraç, İ., *In Loco Murtana, Ubi Olim Perge Sita Fuit: Der Beginn Archäologischer Forschungen in Pamphylien Und Die Kleinasien-Expedition Gustav Hirschfelds 1874 = Pamphylia'daki Arkeolojik Araştırmaların Başlangıcı Ve Gustav Hirschfeld'in 1874 Yılı Küçük Asya Araştırma Gezisi*, Suna-İnan Kiraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, (2007).
- REICH, C., *Die Prussia-Sammlung im Museum für Vor-und Frühgeschichte*, Das Berliner Museum für Vor- und Frühgeschichte, Festschrift zum 175-jährigen Bestehen, (2005). Pp: 343-354.
- REINACH, S., *Catalogue du Musée Imperial d'Antiquités*, İstanbul, (1882).

- REINACH, S., *Conseils aux Voyageurs Archéologiques en Grèce et dans l'Orient Hellenique*, E.Leroux, Paris, (1886).
- REINACH, S., *Le Nécropole de Myrina*, Paris, (1887).
- REINACH, S., *Voyage Archéologique en Grèce et en Asie Mineure*, Paris, (1888).
- REINACH, S., *Repertoire de Reliefs Grecs et Romains*, Paris, (1909).
- REINACH, S., Hamdi Bey, *Revue Archaeologique*, 4, 15, 407-413, (1910).
- REYHAN, C., Türk-Alman İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı (1878-1914), *Bellekten*, 69, 254, (2005).
- RHEIDT, K., *Peter Behrens, Theodor Wiegand und die Villa in Dahlem*, Peter Behrens, Theodor Wiegand und die Villa in Dahlem, ed: Rheidt K., Lutz B.A., Philipp von Zabern GmbH, Mainz am Rhein, (2004). Pp: 5-13.
- RIPTEY, D., *The Sacred Grove: Essays on Museums*, Simon and Schuster, New York, (1969).
- ROBINSON, M., Calvert, Schliemann and Hanai Tepeh, *Berytus Archaeological Studies*, 47, 15-28, (2003).
- RÖLLIG, W., *In die Welt hinaus - Max Freiherr von Oppenheim (1860-1946)*, Die geretteten Götter aus dem Palast vom Tell Halaf, Schnell und Steiner GmbH, Regensburg, (2011). Pp: 23-34.
- RÖLLIG, W., *Das Orient-Forschungs-Institut und die Max Freiherr von Oppenheim-Stiftung*, Die geretteten Götter aus dem Palast vom Tell Halaf, Schnell und Steiner GmbH, Regensburg, (2011). Pp: 191-196.
- RUGE, W., Neuere Forschungen in Kleinasien. *Geographische Zeitschrift*, 3, 461-67, (1897).
- RUNNELS, C., D. Traill, Schliemann of Troy: Treasure and Deceit, *Journal of Field Archaeology*, 24, 125-30, (1997).
- RUSSELL, J.M., *From Nineveh to New York: The Strange Story of the Assyrian Reliefs in the Metropolitan Museum & the Hidden Masterpiece at Canford School*, Yale University Press, New Haven, London, (1997).
- RÜHL, F., Hirschfeld, Gustav. *Allgemeine Deutsche Biographie*, ed: Historische Kommission der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Vol: 50, (1905). Pp: 367-372.
- SAHERWALA, G., *Zur Geschichte der "Sammlung trojanischer Alterthümer"*, Das Berliner Museum für Vor- und Frühgeschichte, Festschrift zum 175-jährigen Bestehen, (2005). Pp: 288-295.
- SCHEDE, M., Schultz, H.S., *Ankara und Augustus*, Walter de Gruyter&Co., Berlin, (1937).
- SCHLIEMANN, H., *Ithaka, der Peloponnes und Troja*, Giesecke, Leipzig, (1869).

SCHLIEMANN, H., *The City and Country of The Trojans: The Results of Researches and Discoveries on the Site of Troy and Throughout the Troad içinde The Years 1871-72-73-78-79, Including an Autobiography of the Author*, Murray, London, (1880).

SCHLIEMANN, S. (ed.), *Heinrich Schliemann, Selbstbiographie bis zu seinem Tode vervollständigt*, F.A. Brockhaus, Wiesbaden, (1961).

SCHRADER, H., *Die Anordnung und Deutung des Pergamenischen Telephosfrieses*, Berlin, Die Archaischen Marmorbildwerke der Akropolis, Tafelband, ed: Schrader H., Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, (1939[1900]).

SCHROTT, R., *Deutsche und englische Archäologen in ihren Aussagen zur Politik*, Das Grosse Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860-1940), ed: Trümpler C., DuMont, Köln, (2008). Pp: 621-631.

SCHULTE, E. (ed.), *Chronik der Ausgrabung von Pergamon 1871-1886. Aus Berichten und Briefen des Humann-Kreises*, Ardey Verlag, Dortmund, (1963).

SCHWARTZ, P., *Notgemeinschaft. Zur Emigration deutscher Wissenschaftler nach 1933 in die Türkei*, Metropolis, Marburg, (1995).

SHAW, W., *Possessors and Possessed. Museums, Archaeology, and the Visualization of History in the Late Ottoman Empire*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, Londra, (2003).

SIEVERNICH, G., Budde, H., *Europa und der Orient, 800-1900*, Berliner Festspiele, Berlin, (1989).

SLATTER, E., *Xanthus Travels of Discovery in Turkey*, The Rubicon Press, Londra, (1994).

SOMMER, M., Gertrude Bell - Ungekrönte Königin des Orients, *Antike Welt*, 35, 3, 55-60, (2004).

ST. CLAIR, W., *Lord Elgin and the Marbles*, Oxford University Press, Londra, (1967).

SU, K., *Osman Hamdi Bey'e Kadar Türk Müzesi*, İstanbul, (1965).

ŞAPOLYO, E.B., *Müzeler Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, (1936).

ŞARMAN, K., *Türk Promethe'ler: Cumhuriyet'in Öğrencileri Avrupa'da (1925-1945)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, (2005).

ŞİNASİ, A., Bizde Müzeciliğin Başlangıçları, *ÜLKÜ Halk Evleri Mecmuası*, 2, 8, 132-137, (1933).

ŞİNASİ, A., Müzelerimiz ve Hamdi Bey, *ÜLKÜ Halk Evleri Mecmuası*, 3, 14-16, 111-115; 290-295, (1933).

ŞİŞMAN, A., *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, (2004).

TANYERİ-ERDEMİR, T., Archaeology as a Source of National Pride in the Early Years of the Turkish Republic, *Journal of Field Archaeology*, 31, 4, 381-393, (2006).

- TANYERİ-ERDEMİR, T., Going Native Through Archaeology: The Impact of British Explorers and Archaeologists in the Ottoman Empire in the 19th Century, *ISIMU*, 10, 69-78, (2009).
- TANYERİ-ERDEMİR, T., *Rückblick auf die Elfenbeinfunde vom Tell Halaf*, Die geretteten Götter aus dem Palast vom Tell Halaf, Schnell und Steiner GmbH, Regensburg, (2011). Pp: 371-376.
- TANYERİ-ERDEMİR, T., Ambiguous Identities between Two Worlds: Journeys of Hormuzd Rassam and Lady Charlotte's Assyrian Sculptures, *METU Journal of Faculty of Architecture*, (yayında).
- TEICHMANN, G., *Max Freiherr von Oppenheim - Archäologe, Diplomat, Freund des Orients*, Das Grosse Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860-1940), ed: Trümpler C., DuMont, Köln, (2008). Pp: 239-250.
- TEKELİ, S., Askeri Müze ve Geçirdiği Evrimler, II. Müzecilik Semineri Bildiriler (19-23 Eylül 1994 Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Harbiye-İstanbul), (1995). Pp: 25-27.
- TEMELKURAN, T., 1884 Eski Eserler Nizamnamesi ve Türkiye'den Dış Ülkelere Götürülen Eski Eserler, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 65, 36-40, (1973).
- TEXIER, C., *Description Géographique, Historique et Archéologique des Provinces et des Villes de la Chersonnése d'Asie*, Typographie de Firmin Didot Frères, Fils et C., Paris, (1862).
- TIMONI, A.P., *Panaghia-Capouli ou Maison de la Sainte Vierge pres d'Ephese*, Librairie Religieuse H. Oudin, Paris, Poitiers, (1896).
- TOROS, T., Osman Hamdi Bey ve Çevresi, *Tarih ve Toplum*, 14, 83, 280-284, (1990).
- TROMANS, N., *Introduction: British Orientalist Painting*, Doğu'nun Cazibesi Britanya Oryantalist Resmi, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul, (2008). Pp: 18-41
- TRAILL, D.A., Schliemann's "discovery" of Priam's Treasure, *Antiquity*, 57, 181-186, (1983).
- TRAILL, D.A., Further Evidence of Fraudulent Reporting in Schliemann's Archaeological Works, *Boreas*, 7, 295-316, (1984).
- TRAILL, D.A., Hisarlık, 31 May, 1873, and the Discovery of "Priam's Treasure", *Boreas*, 11, 227-234, (1988).
- TRÜMPLER, C., *Das Deutsch-Türkische Denkmalschutz-Kommando und die Luftbildarchäologie*, Das Grosse Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860-1940), ed: Trümpler C., DuMont, Köln, (2008). Pp: 475-483.
- TRÜMPLER, C., Die Thronende Göttin und die Tell Halaf-Reliefs, Das Grosse Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860-1940), ed: Trümpler C., DuMont, Köln, (2008). Pp: 485-493.
- TRÜMPLER, C., *Zu dem Kaiserbericht gehören eine Reihe von Photographien*, Die geretteten Götter aus dem Palast vom Tell Halaf, Schnell und Steiner GmbH, Regensburg, (2011). Pp: 205-214.

- TUBB, J.N., *Leonard Woolley und Thomas E. Lawrence in Karkemisch*, Das Grosse Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860-1940), ed: Trümpler C., DuMont, Köln, (2008). Pp: 251-261.
- TURNER, D., Schliemann's Diary: Greece and the Troad, 1868, *The Annual of the British School at Athens*, 102, 345-391, (2007).
- UNAT, F.R., Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri, *Tarih Kurumu Yayınları*, 7, 8, (1968).
- UNGER, E., *Kaiserlich Osmanische Museen - Katalog der Babylonischen und Assyrischen Sammlung*, Constantinopel, (1918).
- ÜNVER, S.A., *Halil Edhem Hakkında*, Halil Edhem Hatıra Kitabı, Vol: 2, Ankara, (1948). P: 52
- VANDIER, J., *Les Antiquites Egyptiennes Au Musée du Louvre*, Paris, (1948).
- VITRY, P., *Le Musée du Louvre; Guide Sommaire a Travers les Collections*, Paris, (1913).
- VOGTHERR, C.M., *Zwischen Norm und Kunstgeschichte*, Jahrbuch der Berliner Museen, Vol: 34, Gebr. Mann, Berlin, (1992). Pp: 53-64.
- WAETZOLDT, S., *Wilhelm von Bode und die innere Struktur der Preußischen Museen zu Berlin*, Jahrbuch der Berliner Museen, Vol: 38, Gebr. Mann, Berlin, (1996). Pp: 7-14.
- WALCHER, A. B., Geschnittene Steine des 16. Und 19. Jahrhunderts in der Antikensammlung des Kunsthistorischen Museums Wien, *Zeitschrift für Kunstgeschichte*, 59, 2, 162-182, (1996).
- WARREN, J., *Bode and the British*, Jahrbuch der Berliner Museen, Vol: 38, Gebr. Mann, Berlin, (1996). Pp: 121-142.
- WERTHEIMER, O., Recent Art Activities in Berlin, *Parnassus*, 1, 7, 32-36; 44, (1929).
- WHITTEMORE, T., Archaeology During the Republic in Turkey, *American Journal of Archaeology*, 47, 2, 164-170, (1943).
- WIEGAND, T., *Das Theater zu Priene*, Priene, (1898).
- WIEGAND, T., *Zweiter Bericht Über Die Ausgrabungen in Pergamon 1928-32 Das Asklepeion*, Walter de Gruyter, Berlin, (1932).
- WIEGAND, T., *Didyma*, Gebr. Mann, Berlin, (1941).
- WICKERT, L., *Beiträge zur Geschichte des Deutschen Archäologischen Instituts von 1879 bis 1929*, Philipp von Zabern GmbH., Mainz/Rhein, (1979).
- WILSON, D.M. (ed.), *The Collections of the British Museum*, British Museum Publications, Londra, (1989).
- WILSON, D.M., *The British Museum A History*, The British Museum Press, Londra, (2002).

WINSTONE, W., *Gertrude Bell und der Irak*, Das Grosse Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860-1940), ed: Trümpler C., DuMont, Köln, (2008). Pp: 513-527.

WOOD, J.T., *Discoveries at Ephesus, Including the Site and Remains of the Great Temple of Diana*, Longmans, Green and Co., Londra, (1877).

WULF, U., "Die erfreulichsten Spuren hatten hinterlassen die beiden Maler Kips und Koch ...". Das Pergamonpanorama der Jubiläumsausstellung 1886. *Istanbuler Mitteilungen*, 54, (2004).

YERASİMOS, S., Tanzimat'tan Günümüze Türkiye'de Kültürel Mirası Koruma Söylemi, *İstanbul Dergisi*, 54, 42-55, (2005).

YILDIRIM, R., Martal, A., Osmanlı Yönetiminin Arkeolojik Eserlere Bakış Açısı, XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, (1999). Pp: 1095-1102.

YÜCEL, E., *Türkiye'de Müzecilik*, İstanbul, (1999).

ZIMMER, J., *Bibliographie Wilhelm (Von) Bode*, Jahrbuch der Berliner Museen, Vol: 38, Gebr. Mann, Berlin, (1996). Pp: 183-249.

EK-2

1800-1950 Yılları Arasında Gerçekleşen
Kazı ve Araştırmalar Kronolojisi

**Türkiye ve Avrupa Arasında
Bilimsel Hareketlilik ve Etkileşim:
Osmanlı'dan Günümüze Arkeoloji ve Müzecilik**

Proje No: 107K512

Dr. Tuğba Tanyeri-Erdemir

Mayıs 2012
ANKARA

OSMANLI İMP.		İNGİLTERE	FRANSA	ALMANYA	AVUSTURYA
▪	▪ 1800	▪	▪	▪	▪
▪	▪ 1801	▪	▪	▪	▪
▪ Amiens Barışı'nın imzalanması	▪ 1802	▪	▪	▪	▪
▪	▪ 1803	▪	▪	▪	▪
▪	▪ 1804	▪	▪	▪	▪ J.von Hammer-Purgstall (g.)-Bursa
▪	▪ 1805	▪	▪	▪	▪
▪ Osmanlı-Rus Savaşı	▪ 1806	▪	▪	▪	▪
▪ Osmanlı-Rus Savaşı ▪ III. Selim'in tahttan indirilmesi, ▪ IV. Mustafa'nın tahta çıkması	▪ 1807	▪ C.Rich'in Bağdat'a gidişi	▪	▪	▪
▪ II. Mahmut'un tahta çıkması ▪ Sened-i İttifak'ın imzalanması ▪ Osmanlı-Rus Savaşı	▪ 1808	▪	▪	▪	▪
▪ Osmanlı-Rus Savaşı	▪ 1809	▪	▪	▪	▪
▪ Osmanlı-Rus Savaşı	▪ 1810	▪	▪	▪	▪
▪ Osmanlı-Rus Savaşı	▪ 1811	▪ C.Rich (g.)-Babil ▪ F.Beaufort (g.)-Likya	▪	▪	▪
▪ Osmanlı-Rus Savaşı sonunda ▪ Bükreş Antlaşması'nın imzalanması ▪ Napolyon'un Rus istilasına	▪ 1812	▪	▪	▪	▪

başlaması					
▪	▪ 1813	▪	▪	▪	▪
▪	▪ 1814	▪	▪	▪	▪
▪ Viyana Kongresi ve Antlaşması ▪ Miloş tarafından İkinci Sırp İsyanı'nın başlatılması	▪ 1815	▪ Lady H.Stanhope (g.)- Askhelon	▪	▪	▪
▪	▪ 1816	▪ "Elgin Mermerleri"nin British Museum koleksiyonlarına eklenmesi	▪	▪	▪
▪	▪ 1817	▪	▪ "Description de l'Egypte"nin yayınlanması	▪	▪
▪	▪ 1818	▪ R.K.Porter (g.)-Babil ve Nimrud	▪	▪	▪
▪	▪ 1819	▪	▪	▪	▪
▪ II. Mahmut'un İran'a savaş ilan etmesi	▪ 1820	▪ C.Rich (g.)-Nineveh	▪	▪	▪
▪ Yunan Ayaklanması ▪ Mora İsyanı	▪ 1821	▪ C.Rich'in vefat etmesi ve Mezopotamya eserlerinden oluşan koleksiyonunun British Museum tarafından satın alınması	▪	▪	▪
▪	▪ 1822	▪	▪ J-F.Champollion'un Mısır hiyerogliflerini çözmesi	▪	▪
▪ Erzurum Antlaşması'nın imzalanması	▪ 1823	▪	▪	▪	▪
▪ İzmir'de Fransızca gazete yayınlanmaya başlanması	▪ 1824	▪ Sir J.Gardner Wilkinson-Tell el-Amarna	▪	▪	▪
▪	▪ 1825	▪	▪	▪	▪

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Vaka-yı Hayriye ▪ Akkerman Antlaşması'nın imzalanması ▪ Osmanlı-Rus savaşı ▪ Sultan II. Mahmut'un en yakın danışmanlarıyla, yapacağı reformlar için son planları oluşturması ▪ Mukata'at Hazinesi'nin kurulması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1826 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sir J.Gardner Wilkinson-Tell el-Amarna 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Navarin Limanında Osmanlı ve Mısır ordularının yok edilmesi ▪ Osmanlı-Rus Savaşı ▪ Eski Kapıkulu Ordusunda Reform Yapılması ▪ Tıbhane Açılması ▪ Avrupa'ya öğrenci gönderilmeye başlanması ▪ Dikimhane-i Amire'nin kurulması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1827 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Schultz (g.)-Van Kalesi ve Çevresi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Osmanlı-Rus Savaşı ▪ Tımarlı ve başıbozuk gruplarının yeniden düzenlenmesi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1828 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J-F.Champollion (s.)-Mısır 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Osmanlı-Rus Savaşı ▪ Osmanlı filosunun Navarin'de felakete uğraması ▪ Edirne Antlaşması ▪ Modern giyim zorunlu hale getirilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1829 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Masarifât Nezareti'nin kurulması ▪ Baruthane-i Amire'nin kurulması ▪ Fransa'nın Cezayir'i işgal etmesi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1830 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ "Geographical Society of London"un kurulması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Osmanlı'da ilk nüfus sayımı ▪ Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması ▪ İlk Osmanlıca gazete olan Takvim-i Vekayi'nin yayınlanması ▪ I. Mısır Savaşı 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1831 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ I. Mısır Savaşı ▪ Cerrahhane'nin kurulması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1832 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪

<ul style="list-style-type: none"> ▪ I. Mısır Savaşı ▪ Mehmet Ali Paşa'nın Anadolu'yu işgali ▪ Kütahya Antlaşması ▪ Hünkar İskelesi Antlaşması ▪ Tercüme odasının kurulması ▪ Askerlik konusunda Prusyalı uzmanların Osmanlı İmparatorluğu'na gelmesi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1833 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Harp okulunun açılması ve öğrencilerin eğitim için yurtdışıma gönderilmeye başlanması ▪ Redif milis yasasının ilan edilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1834 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ C.Texier (g.)-Boğazköy ve Yazılıkaya 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Yönetici grup bürokrasisinin yeniden üç grup halinde düzenlenmesi ▪ İzmir'de bir Feshane kurulması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1835 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ W.Hamilton (g.)-Alacahöyük 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ C.Texier (g.)-Assos 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Reis'ül Küttaplık makamının Nezaret-i Hariciye'ye dönüştürülmesi ▪ Mukata'at Hazinesinin Maliye Nezareti'ne dönüştürülmesi ▪ Müzika-i Hümayun Mektebi'nin kurulması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1836 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ W.I.Hamilton (g.)-Boğazköy ve Alacahöyük 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1837 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ W.I.Hamilton (g.)-Eflatunpınar 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Balta Limanı Ticaret Anlaşması'nın imzalanması ▪ Divan teşkilatının kaldırılması ve yerine nazırlıkların kurulması ▪ Meclis-i Ahkam-ı Adliye'nin kurulması ▪ Maliye Bakanlığı'nın kurulması ▪ Meclis-i Ziraat ve Ticaret'in kurulması ▪ Bir dizi danışma meclisinin kurulması ▪ Yeşilköy'de Baruthane-i Amire kurulması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1838 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ C.Fellows (g.)-Likya 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Tüm savaşan birliklerin Mansure ordusuna bağlanması ▪ II. Mahmut'un, Asos kabartmalarını Fransa kralı Louis-Philip'e hediye etmesi 					
<ul style="list-style-type: none"> ▪ II. Mahmut'un vefat etmesi ▪ Osmanlı ordusunun Fırat'ı geçip Halep üzerine yürümesi ▪ Tanzimat Fermanı'nın yayınlanması ▪ Rüştîye Mektebinin açılması ▪ Mekteb-i İrfaniye'nin açılması ▪ Mekteb-i Şahane-i Tıbbiye'nin kurulması ▪ Nezaret-i Ticaret'in kurulması 	▪ 1839	▪ H.Layard'ın Mezopotamya'ya ilk ziyareti	▪ D. Raoul-Rochette-Assos	▪	▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ceza Kanununun Yayınlanması ▪ Londra Anlaşması'nın imzalanması ▪ Eski vergi sisteminin yeniden düzenlenmesi ▪ Yeni bir Emtia Gümrük İdaresi'nin kurulması ▪ İlk Osmanlı gazetesi olan Ceride-i Havadis'in çıkması ▪ İlk gerçek Osmanlı tiyatrosunun yapılması 	▪ 1840	▪	▪	▪	▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Boğazlar Anlaşması'nın kabul edilmesi ▪ Mehmet Ali Paşa'yı Mısır valisi olarak tanıyan ve valiliğin miras yoluyla ailesine geçmesini kabul eden bir fermanın yayınlanması ▪ Osmanlı posta hizmetinin kurulması 	▪ 1841	▪	▪	▪	▪ J.A.Schönbörn-Trysa
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Osmanlı'da ilk izinli yabancı kazıların başlaması 	▪ 1842	▪ C.Fellows tarafından Xanthos eserlerinin Londra'ya götürülmesi	<ul style="list-style-type: none"> ▪ C.Texier (g.) tarafından Artemis Mabedinin kabartmalı frizlerinin Fransa'ya götürülmesi ▪ P.E.Botta (h.)-Nineveh 	▪	▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ceza kanunnamesinin yayınlanması 	▪ 1843	▪	<ul style="list-style-type: none"> ▪ P.E.Botta (h.)-Khorsabad ▪ P.E.Botta (h.)-Kouyunjik 	▪ R.Lepsius (Prusya)-el-Amarna	▪

▪	▪ 1844	▪	▪ P.E.Botta (h.)-Khorsabad	▪ R.Lepsius-Tell el-Amarna	▪
▪ Bedelli askerliğin başlaması	▪ 1845	▪ H.Layard (h.)-Nimrud ▪ Falkener-Efes	▪ P.E.Botta (h.)-Khorsabad	▪ R.Lepsius-Tell el-Amarna	▪
▪ İrade-i Seniyye ▪ Eğitim meclisinin kurulması ▪ Ziraat meclisinin Nezaret-i Ziraat'a dönüştürülmesi ▪ Dar'ül Muallimin'in eğitime başlaması ▪ Osmanlı'da eski eser toplanmasının resmîyet kazanması ▪ Tophane-i Amire Müşiri Ahmet Fethi Paşa tarafından ilk müzeolojik sunumun yapılması (küçük bir eser koleksiyonunun daha önceki silah koleksiyonunun yerini alması)	▪ 1846	▪ İstanbul'daki İngiliz elçisi Lord Stratford Canning tarafından Sultan Abdülmecit'ten Mausoleum eserlerinin yerlerinden sökülmesi için izin alınması ▪ H.Layard (h.)-Nimrud	▪	▪	▪
▪ Fethi Ahmet Paşa'nın Aya İrini'de ilk müzeyi oluşturması ▪ Ziraat Mektebi'nin faaliyete geçmesi ▪ A. Dethier'in At Meydanı'nda çalışma yaparak Yılanlı Sütun'u meydana çıkarması	▪ 1847	▪ H.Layard (h.)-Nimrud ve Nineveh	▪ Atina'da Fransız Arkeoloji Enstitüsü'nün kurulması ▪ Louvre'da ilk Asur Müzesi'nin açılması ▪ P.E.Botta'nın Khorsabad kazısında bulduğu anıtsal Asur heykellerini Louvre Müzesi'ne getirmesi	▪	▪
▪ İlk Ebniye Nizamnamesinin çıkartılması ▪ Ceza Kanununun yayınlanması ▪ Muallime Mektebi'nin açılması	▪ 1848	▪ Nimrud eserlerinin British Museum'a gönderilmesi	▪	▪	▪
▪ Topkapı Sarayı'nda bulunan Darphane'nin padişahın özel hazinesi ile Hazine-i Hassa Nezareti adıyla birleştirilmesi	▪ 1849	▪ H.Layard'ın Mezopotamya'ya tekrar gitmesi ve H.Rassam'ın ona eşlik etmesi ▪ İngiliz jeolog W.K.Loftus-Babil ▪ H.Rassam (h.)-Nineveh	▪	▪	▪
▪ Ticaret Kanunu yayınlanması	▪ 1850	▪ H.Layard (h.)-Nineveh ▪ H.Layard (h.)-Babil	▪ F. de Saulcy-Kudüs	▪	▪

		<ul style="list-style-type: none"> ▪ W.K.Loftus (h.)-Uruk/Warka 			
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kanun-u Cedid yayınlanması ▪ Encümen-i Daniş'in kurulması ▪ Osmanlı İmparatorluğu'nun Londra sergisine katılması ▪ Şirket-i Hayriye adında bir Osmanlı vapur şirketinin kurulması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1851 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Rassam (h.)-Nineveh ▪ H.Layard'ın Mezopotamya'dan ayrılması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ V.Place (h.)-Khorsabad ▪ F.Fresnel, J.Oppert (s.)-Mesopotamya 		
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1852 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Rassam (h.)-Nineveh 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ V.Place (h.)-Khorsabad ▪ F.Fresnel, J.Oppert-Babil 		
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Evkaf Nizamnamesi'nin yayınlanması ▪ Kırım Harbinin başlaması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1853 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Rassam (h.)-Nineveh ▪ C.Newton, F.Calvert (g.)-Troad 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Victor Place (h.)-Khorsabad 		
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kırım Harbi ▪ Meclis-i Ali-i Tanzimat'ın kurulması ▪ Musul Valisi Hilmi Paşa (h.)-Nebi Yunus kazısı 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1854 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Rassam (h.)-Nineveh ▪ W.K.Loftus (h.)-Nineveh ▪ W.K.Loftus (h.)-Uruk/Warka ▪ H.C.Rawlinson, Babil ▪ J.G.Taylor (h.)-Ur ▪ C.T.Newton (h.)-Kalymnos, Apollo mabedi kazısı 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ V.Place (h.)-Khorsabad 		
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kırım Harbi ▪ Aşar Nizamnamesi ▪ Tevcih-i Cihat Nizamnamesi ve Kara Ticaret Kanununun yayınlanması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1855 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ C.T.Newton (h.)-Kalymnos, Apollo mabedi kazısı ▪ W.K.Loftus (h.)-Nineveh ▪ J.G.Taylor (h.)-Abu Shahrain ve Tell al-Lahm 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ V.Place (h.)-Khorsabad 		
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kırım Harbi ▪ Islahat Fermanı ▪ Paris Barış Ant. ▪ Nezaret-i Maarif-i Umumiye'nin kurulması ▪ Temel basın yasaının çıkartılması ▪ Paris'te Mekteb-i Osmani'nin açılması ▪ Sultanahmet meydanındaki obelisk ve yılanlı sütunun etrafının parmaklıkla çevrilmesi için irade yayınlanması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1856 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ C.Newton (h.)-Knidos ve Halikarnassos 			
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1857 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ C.Newton (h.)-Knidos ve Halikarnassos 			

		<ul style="list-style-type: none"> ▪ C.Newton (h.)-Didyma ▪ F.Calvert (h.)-Hanay Tepe, Çanakkale 			
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Arazi Kanunnamesi ▪ Ceza Kanunu'nun son şeklini alması ▪ Eyaletler Nizamnamesi'nin yayınlanması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1858 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ C.Newton (h.)-Knidos ve Halikarnassos ▪ C.Newton (h.)-Didyma 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Barth (g.)-Boğazköy ▪ H.Barth ve Mordtmann (h.)-Yazılıkaya 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Baytar mektebinin öğrenime geçmesi ▪ Osmanlı telgraf yönetmeliğinin çıkarılması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1859 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ C.Newton (h.)-Knidos ve Halikarnassos 			
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Orman Mektebi'nin faaliyete geçmesi ▪ Yabancı tütün yaprağı ithalinin yasaklanması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1860 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Napolyon III hükümeti tarafından "Phoenician Expedition"nın yollanması ▪ E.Renan (s.)-Byblos, Tyre, Sidon 		
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Usul-u Muhakeme-i Ticaret Nizamnamesi ▪ Beyoğlu Protokol'ünün imzalanması ▪ Madencilik'in ilk kez yasalaştırılması ▪ Resm-i Damga Nizamnamesi'nin çıkarılması ▪ Emtia Gümrük İdaresi'nin Rüsumat Emaneti olarak yeniden düzenlenmesi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1861 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.G.Taylor (h.)-Kurkh (Diyarbakır) 			
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Osmanlı'nın Londra'daki II. Uluslararası Sergi'ye katılması ▪ Nezaret-i Ticaret ve Sanayi'nin kurulması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1862 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Fransız Devleti adına G.Perrot, E.Guillaume ve J.Delbet (g.)-Boğazköy ve Gavurkale 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Schliemann (h.)-Beşik-Sivritepe, Çanakkale 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Deniz Ticareti Kanunu ▪ Dar'ül Fünun'un kurulması ▪ R.Koleji'nin açılması ▪ Yeni millet anayasasının padişah tarafından ilan edilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1863 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.T.Wood (h.)-Efes 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ V.H.Guérin-Judea (Judah) 		
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Yeni vilayet reform yasasının yayınlanması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1864 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.T.Wood (h.)-Efes 			
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Dolmabahçe Sarayı'na yeni bölümler eklenmesi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1865 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ İngilizler tarafından "Palestine Exploration Fund"un kurulması 			<ul style="list-style-type: none"> ▪ Viyana'da Avusturya Müzesi'nin açılması

		▪ J.T.Wood (h.)-Efes			
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Girit İsyanı'nın başlaması ▪ Nezaret-i Bahriye'nin kurulması ▪ Çırağan Sarayı'nda Hazine-i Hassa'nın kurulması ▪ Maarif-i Umumiye Nezareti'nin kurulması ▪ İzmir-Aydın demiryolu hattının bitirilmesi ▪ Yol reform komisyonu kurulması 	▪ 1866	▪ J.T.Wood (h.)-Efes	▪	▪	▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sultan Abdülaziz'in Avrupa gezisi ▪ Osmanlı'nın Paris Sergisi'ne katılması ▪ İlk Osmanlıca temsil veren tiyatronun kurulması ▪ Yol Nizamnamesi çıkarılması ▪ Vilayet Nizamnamesi ve Divan-ı Ahkam-ı Adliye Nizamnamesi'nin yayınlanması 	▪ 1867	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.T.Wood (h.)-Efes ▪ G.D.Curtis-Lidya Bintepeler 	▪	▪	▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Şura-yı Devlet'in ve Divan-ı Ahkam-ı Adliye'nin kurulması ▪ Fransız arkeolog A. Dumont'un, İmparatorluk müzesindeki eserlerin katalogunu yapmak üzere İstanbul'a gelmesi ve <i>Mecmua-i Asar-ı Atika</i> adı altında ilk katalogun hazırlanması 	▪ 1868	▪ J.T.Wood (h.)-Efes	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Fransız Arkeolog A.Dumont'un müzedeki eski eserlerin katalogunu yapmak üzere İstanbul'a gelmesi 	▪ C.Humann (h.)-Priene	▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ İlk Asar-ı Atika Nizamnamesi ve Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin yayınlanması ▪ Müzenin adının "Müze-i Hümayun" olarak değiştirilmesi. ▪ İngiliz Edward Goold'un Müze-i Hümayun müdürlüğüne atanması ▪ Osmanlı maden yasasının değiştirilmesi 	▪ 1869	▪ J.T.Wood (h.)-Efes	▪	▪	▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Adliye Nezareti'nin Kurulması ▪ Nezaret-i Nafia'nın kurulması ▪ Dar'ül Fünun-u Osmaniye'nin Açılması ▪ Vilayet İdare Yasası'nın kabulü 	▪ 1870	▪ J.T.Wood (h.)-Efes	<ul style="list-style-type: none"> ▪ V.H.Guérin-Samaria ve Ürdün vadisi ▪ C.S.Clermont-Ganneau-stele of Mesha 	▪ H.Schliemann (h.)-Truva (Hisarlık)	▪

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Dar'ül Muallimat'ın açılması ▪ Osman Hamdi Bey'in Fransa'dan İstanbul'a dönmesi 					
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sadrazam Ali Paşa'nın yerine Mahmut Nedim Paşa'nın geçmesi; ve Mahmut Nedim Paşa'nın müze müdürlüğü makamını ortadan kaldırması ▪ Girit'in bir vilayet haline getirilmesi ▪ Müzede Avusturyalı Terenzio'nun muhafızlığı ▪ Üniversitenin kapanması 	▪ 1871	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.T.Wood (h.)-Efes 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ C.S.Clermont-Ganneau-Gezer 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Schliemann (h.)-Truva 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Maarif Nazırı Ahmet Vefik Paşa'nın müzeyi yeniden açması ▪ Alman Anton Dethier'in Müze-i Hümayun müdürlüğüne atanması ▪ Çırağan Sarayı'nın yapımının bitmesi 	▪ 1872	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.T.Wood (h.)-Efes ▪ H.Rassam (h.)-Asur 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Schliemann (h.)-Truva 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Osmanlı'nın Viyana Sergisi'ne Katılması (Osman Hamdi Bey'in sergi komiseri olarak görevlendirilmesi) ▪ Dar'üş Şafaka'nın açılması ▪ Tütün yasağının çıkması 	▪ 1873	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.T.Wood (h.)-Efes ▪ H.Rassam (h.)-Asur ▪ G.Smith ve British Museum seferi-Nineveh ▪ A.Edwards (g.)-Mısır 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Fransız Okulu'nun Delos Adası'nda kazılara başlaması ▪ O.Rayet, A.Thomas (h.)-Didyma ▪ O.Rayet-Milet 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ A.Conze (h.)-Samothrace
<ul style="list-style-type: none"> ▪ İkinci Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin yayınlanması ▪ Dar'ül Fünun-u Sultani'nin Açılması 	▪ 1874	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.T.Wood (h.)-Efes ▪ H.Rassam (h.)-Asur ▪ G.Smith(h)-Nineveh ▪ G.Smith(h)-Nimrud 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Schliemann'ın Truva hazinesini bulması ve eserleri Yunanistan'a kaçırması (bu olaydan sonra 1874-77 yılları arasında Schliemann Mykenai kazısını yapmıştır) ▪ G.Hirschfeld (g.) Asia Minor 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Müzede bir okul açılması 	▪ 1875	<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Rassam (h.)-Asur 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ V.H.Guérin-Fenike 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ A.Conze, O.Benndorf (h.)-Samothrace
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ▪ V. Murat'ın, onun ardından da II. Abdülhamit'in tahta çıkması ▪ I. Meşrutiyet'in İlanı ▪ Softaların ayaklanması ▪ Çerkez Hasan Olayı 	▪ 1876	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Skene ve G.Smith (h.)-Kargamış ▪ H.Rassam (h.)-Koyuncuk ve Nimrud ▪ H.Rassam (h.)-Babil 			

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Birinci Balkan bunalımı ▪ Ticaret ve Ziraat Cemiyeti'nin kurulması ▪ Sabah gazetesinin çıkartılması ▪ Aya İrini'deki eserlerden oluşan çekirdek müzenin Çinili Köşk'e taşınması 					
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Osmanlı-Rus Savaşı ▪ Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Aya İrini Kilisesi'nin müze olmaktan çıkarılarak yeniden silah deposuna dönüştürülmesi ▪ I. Meclis-i Mebusan'ın oluşturulması ▪ Müze Komisyonu'nun Kurulması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1877 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ E. de Sarzec (h.)-Tello 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ C.Humann (h.)-Bergama 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Osmanlı-Rus Savaşı ve Edirne Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması ▪ Ayastefanos Antlaşması'nın imzalanması ▪ Osman Hamdi Bey'in Müze Komisyonu üyesi olması ▪ Mali reform komisyonunun kurulması ▪ Mekteb-i Hukuk-u Şahane'nin kurulması ▪ Tercüman-ı Hakikat gazetesinin kurulması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1878 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Rassam (h.)-Balawat ▪ H.Rassam (h.)-Nineveh ▪ H.Rassam (h.)-Nimrud ▪ H.Rassam (h.)-Assur ▪ P.Henderson-Kargamış ▪ F.Calvert (h.)-Hanay Tepe, Çanakkale 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ E. de Sarzec (h.)-Tello 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ C.Humann (h.)-Bergama ▪ H.Schliemann (h.)-Truva 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ II. Abdülhamit'in reform programı ▪ Yeni bir saray hizmetkarları kadrosunun kurulması ▪ Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun yayınlanması ▪ Divan-ı Muhasebat'ın kurulması ▪ Tahsil-i Emval Nizamnamesi'nin çıkartılması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1879 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Rassam (h.)-Nineveh ▪ H.Rassam (h.)-Nimrud ▪ H.Rassam (h.)-Babil ▪ H.Rassam (h.)-Van-Toprakkale ▪ C.Wilson (h.)-Zincirli ▪ P.Henderson-Kargamış ▪ F.Calvert (h.)-Hanay Tepe, Çanakkale 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ E. de Sarzec (h.)-Tello 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ C.Humann (h.)-Bergama ▪ H.Schliemann (h.)-Truva 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Müze müdürü A. Dethier'in vefatı ▪ Zaptiye Nezareti'nin kurulması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1880 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Rassam (h.)-Nineveh ▪ H.Rassam (h.)-Nimrud ▪ H.Rassam (h.)-Babil ▪ H.Rassam (h.)-Assur 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Fransa'nın Mısır'da "French Institute of Oriental Archaeology"i kurması ▪ E. de Sarzec (h.)-Tello 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ C.Humann (h.)-Bergama 	

		<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Rassam (h.)-Dailem ▪ H.Rassam (h.)-Tell ed-Der ▪ H.Rassam (h.)-Birs Nimrud ▪ C.Wilson (h.)-Zincirli ▪ P.Henderson-Kargamış 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ S.Reinach (h.)-Smyrna 		
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Düyün-u Umumiye'nin Kurulması ▪ II. Abdülhamit'in Muharrem Fermanı'nı yayınlaması ▪ Osman Hamdi Bey'in müze müdürü olması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1881 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Rassam (h.)-Abu Habba/Sippar ▪ H.Rassam (h.)-Tell İbrahim ▪ C.Wilson (h.)-Zincirli ▪ P.Henderson-Kargamış ▪ W.Ramsay, C.Wilson (h.)-Alacahöyük 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Louvre Müzesi'nde "Oriental Antiquities" bölümünün açılması ▪ E. de Sarzec (h.)-Tello ▪ S.Reinach (h.)-Kyme ▪ S.Reinach (h.)-Smyrna 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ C.Humann (h.)-Bergama ▪ Alman mühendis Sester tarafından Nemrut'un keşfi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ O.Benndorf (h.)-Xanthos, Trysa
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ticaret Mektebi'nin açılması ▪ İngilizler'in Mısır'ı işgal etmesi ▪ Salomon Reinach'ın Çinili Köşk'teki eserlerin ilk katalogunu yapması ▪ Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kurulması ve Osman Hamdi Bey'in bu mektebin müdürü olması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1882 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Rassam (h.)-Abu Habba/Sippar ▪ H.Rassam (h.)-Tell İbrahim ▪ A.Edwards tarafından "Egypt Exploration Society"nin kurulması ▪ C.Wilson (h.)-Zincirli 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ S.Reinach (h.)-Smyrna 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ C.Humann (h.)-Bergama ▪ C.Humann-Boğazköy ve Yazılıkaya ▪ W.Dörpfeld'in (h.) Olympia'dan gelerek Truva ve Tiryns'de H.Schliemann ile birlikte çalışmaya başlaması ▪ O.Puchstein (s.)-Nemrut ▪ R.Koldewey-Assos araştırmalarında Amerikalı mimarlara yardım etmesi ▪ G.Hirschfeld (g.)-Paphlagonia (and Phrygia and Galatia) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ O.Benndorf (h.)-Xanthos, Trysa
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sanayi-i Nefise Mektebi'nin açılması ▪ Osman Hamdi Bey tarafından Nemrut Dağı'nda ilk arkeolojik araştırmanın yapılması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1883 			<ul style="list-style-type: none"> ▪ C.Humann (h.)-Bergama ▪ C.Humann ve F.Luschan-Sakçagözü'nün (Antep) keşfi ▪ H.Schliemann (h.)-Truva ▪ R.Koldewey-Assos araştırmalarında Amerikalı mimarlara yardım etmesi ▪ O.Puchstein, C.Humann (s.)-Nemrut Dağı 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ F.von Luschan (h.)-Sencirli
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Üçüncü Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin yayınlanması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1884 			<ul style="list-style-type: none"> ▪ C.Humann (h.)-Bergama 	
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1885 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ W.R.Paton-Karya (Myndus) 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ C.Humann (h.)-Bergama 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Askere alınma düzeninin elden geçirilip genişletilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1886 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ "British School of Athens" in açılması 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ C.Humann (h.)-Bergama 	

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Osman Hamdi Bey'in Sayda antik kenti Krallar nekropolünde kazı yapmaya başlaması ▪ Maadin Nezareti'nin kurulması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1887 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ W.Budge (h.)-Babil ▪ W.M.Ramsay, D.G.Hogarth, H.A.Brown-Frigya ▪ D.G.Hogarth, H.A.Brown-Kilikya 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ R.Koldewey önderliğinde Alman bilim heyeti-al-Hiba ▪ C.Humann (h.)-Hierapolis envanter tanzimi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Osman Hamdi Bey (h.)-Sayda kazısı ▪ Sanayi-i Nefise Mektebi'nin ilk mezunlarını vermesi ▪ Ziraat Bankası'nın kurulması ▪ Demiryolu için Deutsche Bank ile antlaşma yapılması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1888 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ E. de Sarzec (h.)-Tello 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nippur'a ilk seferin düzenlenmesi ▪ C.Humann, W.Dörpfeld (h.)-Tralles ▪ C.Humann, F.Luschan (h.)-Zincirli 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Müze-i Hümayun Nizamnamesi'nin oluşturulması ve bu müzenin özerk bir devlet kurumu haline gelmesi ▪ Müze koleksiyonunda İslam eserleri bölümünün kurulması ▪ Osmanlı İmparatorluğu'nun Paris Sergisi'ne katılması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1889 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nippur'a ilk seferin düzenlenmesi ▪ H.Schliemann (h.)-Truva 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ermeni sorununun başlaması ▪ İstanbul Rıhtım ve Antrepoları Anonim Şirketi'nin kurulması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1890 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kudüs'te "École Biblique et Archéologique Française"nin açılması ▪ E.Chantre (h.)-Kültepe 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Schliemann (h.)-Truva 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Hamidiye süvari birliğinin kurulması ▪ İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin birinci kısmının açılması ▪ Osman Hamdi Bey'in Lagina Hekate Tapınağı kazısına başlaması ▪ Servet-i Fünun Dergisi'nin kurulması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1891 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ W.M.Flinders Petrie (h.)-Tell el-Amarna ▪ D.G.Hogarth, J.A.R.Munno-Doğu Anadolu (Kommagene ve Pontus) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ C.Humann (h.)-Magnesia ad Meandrum 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Heberdey, H.&A.Wilhelm (g.)-Kilikia
<ul style="list-style-type: none"> ▪ İttihat ve Terakki'nin kurulması ▪ Halkalı Ziraat Mektebi'nin kurulması ▪ Osman Hamdi Bey (h.)- Lagina Hekate ▪ Osman Hamdi Bey ve Th. Reinach'ın "Une Necropole Royale a Sidon" adlı eseri 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1892 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ W.M.Flinders Petrie (h.)-el-Amarna 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Fransızlar'ın, Fırat-Dicle nehirleri arasında Eski Tunç Çağı'na ait eserler bulması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ C.Humann (h.)-Magnesia ad Meandrum 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Heberdey, H.&A.Wilhelm (g.)-Kilikia ▪ Kalinka (g.)-Asia Minor

yayınlanması					
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Devlet yardımıyla İstanbul Müzeleri adına Mahmudiye (Sippara) kazılarının Fransız arkeolog Scheil ve müze uzmanlarından Bedri Bey tarafından yapılması ▪ Osmanlı İmparatorluğu'nun Chicago Sergisi'ne katılması ▪ Nezaret-i Orman ve Maadin ve Ziraat'in kurulması 	▪ 1893	<ul style="list-style-type: none"> ▪ W.R.Paton, J.L.Myres-Karya: Myndos Adası 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Scheil (h.)-Mahmudiye ▪ E.E.Chantre (h.)-Boğazköy, Alacahöyük ve Kültepe (Boğazköy'de ilk çivi yazısı metinlerinin bulunuşu) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ W.Dörpfeld (h.)-Truva ▪ H.V.Hilprecht'in İstanbul'da Nippur buluntuları üzerine çalışması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ E.Krickl (g.)-Likya günlüğü ▪ Kalinka (g.)-Asia Minor
<ul style="list-style-type: none"> ▪ İstanbul Arkeoloji Müzeleri adına Fransız J.E.Gautier tarafından Kadeş'te kazı yapılması ▪ Kitapçılar için yasa çıkartılması 	▪ 1894	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.A.R.Munro, H.M.Anthony, W.C.F.Anderson-Mysia ▪ D.G.Hogarth, W.Yorke-Doğu Anadolu ve Yukarı Fırat 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ E.Chantre (h.)-Boğazköy, Alacahöyük ve Kültepe ▪ M.Gautier (h.)-Kadeş 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ W.Dörpfeld (h.)-Truva 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Heberdey, Kalinka (g.)-Likya ▪ Hula, Szanto (g.)-Asia Minor
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Osmanlı'da monarşiye geri dönülmesi-1895 Fermanı ▪ Veteriner Okulu açılması 	▪ 1895	<ul style="list-style-type: none"> ▪ D.G.Hogarth, E. F. Benson, E.R.Bevan (h.)-Alexandria 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ M.Hausoulier (h.)-Didim Apollon Mabedi ▪ E. de Sarzec (h.)-Tello 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Th.Wiegand (h.)-Priene 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ O.Benndorf, C.Humann (h.)-Efes (Artemision) ▪ Heberdey, Kalinka (g.)-Likya
	▪ 1896		<ul style="list-style-type: none"> ▪ M.Hausoulier (h.)-Didim Apollon Mabedi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Schoene (h.)-Miletos ▪ Th.Wiegand (h.)-Priene 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ O.Benndorf (h.)-Efes
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Heyet-i Müşavere-i Maliye'nin kurulması 	▪ 1897	<ul style="list-style-type: none"> ▪ British Museum tarafından sponsorluk edilen bilim heyeti-Hala Sultan Tekke ▪ H. Rassam (h.)-Van Toprakkale ▪ D.G.Hogarth, J.G.C.Anderson-Likya 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Th.Wiegand (h.)-Priene 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ R.Heberdey (h.)-Efes
	▪ 1898	<ul style="list-style-type: none"> ▪ British Museum tarafından sponsorluk edilen bilim heyeti-Hala Sultan Tekke ▪ Macalister (h.)-Tell es-Safi ▪ Macalister (h.)-Tell Zakariya ▪ Macalister (h.)-Tell ej-Judeideh ▪ J.G.C.Anderson, J.W. Crowfoot-Frigya ve Galatya 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ E. de Sarzec (h.)-Tello 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Alman bilim heyeti-Alexandria ▪ "German Oriental Society"nin kurulması ▪ Th.Wiegand (h.)-Priene ▪ B.Schulz, O.Puchstein (s.)-Baalbek ▪ W.Belck, C.F.Lehmann-Haupt (h.)-Van 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Avusturya Arkeoloji Enstitüsü'nün kurulması ▪ R.Heberdey (h.)-Efes ▪ Heberdey, Kalinka (g.)-Likya

<ul style="list-style-type: none"> ▪ İttihad-i Osmani Cemiyeti'nin Kurulması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1899 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Macalister (h.)-Tell Cazir (İsrail) ▪ Macalister (h.)-Tell es-Safi ▪ Macalister (h.)-Tell Zakariya ▪ Macalister (h.)-Tell ej-Judeideh 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Alman bilim heyeti-Alexandria ▪ M.Oppenheim (h.)-Tell Halaf ▪ Th.Wiegand (h.)-Miletos ve Priene; ▪ R.Koldeway (h.)-Babil 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ O.Benndorf, R.Heberdey (h.)-Efes ▪ Heberdey, Wilberg (g.)-Termessos
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Dar'ül Fünun-u Şahane'nin Açılması. ▪ Müze-i Hümayun Uzmanı Makridi Bey'in Baalbek kazısına katılması ▪ Osmanlı'nın Paris Evrensel Sergisi'ne katılması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1900 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Macalister (h.)-Tell Cazir ▪ Macalister (h.)-Tell es-Safi ▪ Macalister (h.)-Tell Zakariya ▪ Macalister (h.)-Tell ej-Judeideh 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ E. de Sarzec (h.)-Tello 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Alman bilim heyeti-Alexandria ▪ Puchstein ve Schulz (h.)-Baalbek ▪ R.Koldeway (h.)-Babil ▪ W.Dörpfeld (h.)-Truva ▪ Th.Wiegand (h.)-Miletos ▪ A.G.Körte (h.)-Gordion 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ O.Benndorf, R.Heberdey (h.)-Efes
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Makridi Bey-Baalbek ▪ Makridi Bey'in, Osman Hamdi Bey tarafından Sidon'a gönderilmesi ▪ İzmir Maarif Müdürü Naili Bey'in Yortan kazısında gözetmenlik yapması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1901 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Macalister (h.)-Tell Cazir 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ P.Gaudin (h.)-Yortan 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Alman bilim heyeti-Alexandria ▪ Puchstein ve Schulz (h.)-Baalbek ▪ J.Boehlau (h.)-İzmir Larissa (daha sonra Alman-İsveç ortak kazısı olarak devam etmiştir) ▪ R.Koldeway (h.)-Babil ▪ R.Koldeway (h.)-Borsippa ve Fara ▪ W.Dörpfeld (h.)-Truva 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ E.Sellin (h.)-Tell Tanek
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Makridi Bey-Baalbek ▪ Makridi Bey'in Palmyra yüzey araştırmasına katılması ▪ Paris'te Osmanlı Liberalleri Kongresi'nin toplanması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1902 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Macalister (h.)-Tell Cazir ▪ Macalister (h.)-Gezer ▪ R.Jael (h.)-Kizykos (Belkıs) ▪ W.King (h.)-Nineveh 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Elhadra'da kazı yapmak üzere Fransızlar'a üç ay süre ile kazı izni verilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Alman uzmanlar-Palmyra yüzey araştırması ▪ Alman bilim heyeti-Alexandria ▪ Puchstein ve Schulz (h.)-Baalbek ▪ Delitzsch (h.)-Fara ve Ebul Hatab ▪ Messerschmidt (h.)-Assur kenti ▪ R.Koldeway (h.)-Babil ▪ R.Koldeway (h.)-Borsippa ve Fara ▪ W.Dörpfeld (h.)-Priene ▪ Boehlau (h.)-Larisa 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ E.Sellin (h.)-Tell Tanek ▪ Heberdey, Wilberg (g.)-Termessos ▪ Jüthner, Swoboda, Patsch, Knoll (s.)-Lykaonia, Isauria, Psydia ve Doğu Pamphylia
<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1903 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Macalister (h.)-Tell Cazir ▪ Macalister (h.)-Gezer ▪ W.King (h.)-Nineveh 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ G.Cros (h.)-Tello 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Puchstein ve Schulz (h.)-Baalbek ▪ Schumacher (h.)-Tell Mütesellim ▪ Schumacher (h.)-Megiddo ▪ W.Andrae (h.)-Assur 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ E.Sellin (h.)-Tell Tanek

				<ul style="list-style-type: none"> ▪ R.Koldewey (h.)-Babil ▪ R.Koldewey (h.)-Borsippa ve Fara ▪ W.Dörpfeld (h.)-Priene 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Mimar Ethem Bey (Osman Hamdi Bey'in oğlu)-Alabanda/Araphisar kazısı ▪ Bursa Müzesi'nin açılması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1904 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Macalister (h.)-Tell Cazir ▪ Hogarth (h.)-Efes/Ayasluk ▪ W.King (h.)-Nineveh ▪ F.W.Hasluck, A.G.Henderson (h.)-Kizikos 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ P.Gaudin, G.Mendel (h.)-Aphrodisias ▪ G.Cros (h.)-Tello 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Puchstein ve Schulz (h.)-Baalbek ▪ Herzag (h.)-Kos (İstanköy) ▪ Th.Wiegand (h.)-Didyma ▪ Schumacher (h.)-Megiddo ▪ W.Andrae (h.)-Assur ▪ R.Koldewey (h.)-Babil ▪ W.Dörpfeld (h.)-Priene 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Suriye topraklarında yeralan Rakka Kallinikon ören yerinde müze uzmanlarından Makridi Bey iki ay kazı yapmıştır. Daha sonra Haydar Sümerkan kazılara devam etmiştir. ▪ Berlin Üniversitesi profesörlerinden H.Winckler Anadolu'da gezi yapmak için hükümetten izin almıştır ve yanına müze temsilcisi olarak Makridi Bey verilmiştir 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1905 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Macalister (h.)-Tell Cazir ▪ W.King (h.)-Nineveh ▪ W.M.Flinders Petrie tarafından Mısır'da İngiliz Arkeoloji Okulu'nun açılması ▪ D.G.Hogarth (h.)-Efes 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ P.Gaudin, G.Mendel (h.)-Aphrodisias ▪ G.Cros (h.)-Tello 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Puchstein ve Schulz (h.)-Baalbek ▪ Th.Wiegand (h.)-Didyma ▪ Th.Wiegand (h.)-Labissa/Libissa ▪ Schumacher (h.)-Megiddo ▪ W.Andrae (h.)-Assur ▪ R.Koldewey (h.)-Babil ▪ Hugo Winckler, Theodore Makridi Bey-Boğazköy ▪ W. Dörpfeld (h.)-Priene 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Rodos Adası'ndaki Lindos ören yerinde Müze-i Hümayun adına Danimarka Üniversitesi'nden Dr. King tarafından kazı yapılması ve bulunan eserlerin İstanbul'daki müzeye getirilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1906 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Macalister (h.)-Tell Cazir ▪ R.M.Dawkins, F. W. Hasluck-Mysia 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ G.Cros (h.)-Tello 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Th.Wiegand (h.)-Didyma ▪ Th.Wiegand (h.)-Labissa/Libissa ▪ W.Andrae (h.)-Assur ▪ R.Koldewey (h.)-Babil ▪ W.Dörpfeld (h.)-Priene ▪ H.Winckler, Makridi (h.)-Alacahöyük ziyareti ▪ H.Winckler, Makridi (h.)-Boğazköy kazısı 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Keil (s.)-Lydia
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Dr. King (h.)-Lindos ▪ Makridi Bey (h.)-Notion ▪ Makridi Bey (h.)-Alacahöyük ▪ Makridi Bey'in Akalan kazısına katılması ▪ Osman Hamdi Bey'in, Sakçagözü kazısına katılması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1907 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Macalister (h.)-Tell Cazir ▪ Macalister (h.)-Gezer ▪ J.Garstang (h.)-Sakçagözü ▪ F.W.Hasluck-Marmara Adaları 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ G.Cros (h.)-Tello 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Th.Wiegand (h.)-Didyma ▪ M.Oppenheim (h.)-Tell Halaf (Resulayn) ▪ H.Winckler, O.Puchstein (h.)-Boğazköy ▪ M.J.Mülberg (h.)-Akalan ▪ L.Borchardt (h.)-el-Amarna 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ E.Sellin (h.)-Jericho (aralıklarla bu kazı 1911'e kadar sürmüştür)

				<ul style="list-style-type: none"> ▪ W.Andrae (h.)-Assur ▪ R.Koldewey (h.)-Babil ▪ W.Dörpfeld (h.)-Priene 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ II. Meşrutiyet'in ilanı ▪ Genç Türk Dönemi'nin başlaması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1908 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Macalister (h.)-Tell Cazir ▪ Macalister (h.)-Gezer ▪ D.G.Hogarth ve L.Woolley (h.)-Kargamış ▪ J.Garstang (h.)-Sakçagözü 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ G.Cros (h.)-Tello 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Th.Wiegand (h.)-Didyma ▪ H.Winckler (h.)-Boğazköy ▪ Th.Wiegand (h.)-Myus (Avşar kalesi) ▪ W.Andrae (h.)-Assur ▪ R.Koldewey (h.)-Babil ▪ W.Dörpfeld (h.)-Priene 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Keil (s.)-Lydia ▪ Kalinka, Zingerle (g.)-Lykia
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Karşı ihtilalin cereyan etmesi ▪ Paris'te Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası'nın kurulması ▪ Türk Derneği'nin kurulması ▪ İttihat ve Terakki'nin Selanik'te birinci kongresinin gerçekleşmesi ▪ Osman Hamdi Bey-Sakçagözü ▪ Makridi Bey (h.)-Alacahöyük ▪ Taşoz Adası'nın Limenas mevkiinde Makridi Bey tarafından iki ay kazı yapılması ▪ Sidamara lahdinin, Halil Edhem Bey tarafından gün ışığına çıkartılıp İstanbul'a gönderilmesi ▪ Konya Vilayetinde bulunan Anbararası'nda müze idaresi tarafından çalışılması ve bir lahit bulunması ▪ 31 Mart Olayı 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1909 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Macalister (h.)-Tell Cazir ▪ Macalister (h.)-Gezer ▪ J.Garstang (h.)-Sakçagözü ▪ D.G.Hogarth ve L.Woolley (h.)-Kargamış ▪ R.M. Dawkins-Kapadokya ▪ A.M.Woodward-Likya 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ G.Cros (h.)-Tello 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Th.Wiegand (h.)-Didyma ▪ H.Winckler (h.)-Boğazköy ▪ W.V.Diest (h.)-Nysa ▪ W.Andrae (h.)-Assur ▪ R.Koldewey (h.)-Babil ▪ W.Dörpfeld (h.)-Priene 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın kurulması ▪ Makridi Bey (h.)-Langaza kazısı ▪ Aya İrini'de "Eslia-i Askeriye Müzesi"nin kurulması ▪ Osman Hamdi Bey'in vefat etmesi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1910 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ D.G.Hogarth ve L.Woolley (h.)-Kargamış ▪ R.M.Dawkins (h.)-Kapadokya ▪ R.M.Dawkins (h.)-Datça (Knidos) ▪ J.Garstang (h.)-Sakçagözü ▪ A.M.Woodward, H.A.Ormerod(h.)-Likya 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Seurre (h.)-Marmara Ereğlisi çalışması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Th.Wiegand (h.)-Didyma ▪ H.Winckler (h.)-Boğazköy ▪ W.Andrae (h.)-Assur ▪ R.Koldewey (h.)-Babil ▪ W.Dörpfeld (h.)-Priene 	<ul style="list-style-type: none"> ▪

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Trablusgarp Savaşı ▪ Türk Derneği'nin adının Türk Yurdu Cemiyeti'ne dönüştürülmesi ▪ İlk kız lisesinin açılması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1911 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Garstang (h.)-Sakçagözü ▪ Mackenze (h.)-Ayn-ı Şems ▪ D.G.Hogarth, L.Woolley (h.)-Kargamış ▪ R.M.Dawkins, W.R.Halliday (h.)-Kapadokya ▪ H.A.Ormerod (h.)-Likya; Isparta 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Genouillac (h.)-Ahimer ▪ C.Picard (h.)-Taşoz Adası Limenas mevkii 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Th.Wiegand (h.)-Didyma ▪ H.Winckler (h.)-Boğazköy ▪ M.Oppenheim (h.)-Tell Halaf ▪ F.Sarre ve E.Herzfeld (h.)-Samarra ▪ L.Borchardt (h.)-el-Amarna ▪ R.Koldeway (h.)-Babil ▪ W.Andrae (h.)-Assur ▪ W.Dörpfeld (h.)-Priene 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Keil, A. von Premerstein (s.)-Lydia
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Balkan Savaşları ▪ Arnavutluk'un isyan etmesi ▪ Trablusgarp Savaşı Arnavut isyanının sona erdirilmesi ▪ Bab-ı Ali baskını ▪ Ouchy Antlaşması ▪ Islahat-ı Maliye Komisyonu'nun kurulması ▪ Türk Ocağı'nın kurulması ▪ İlk uçağın ülkeye sokulması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1912 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Mackenze (h.)-Ayn-ı Şems ▪ A.J.Wace (h.)-Sedes ▪ Ramsay-Psidia Antiochia (Yalvaç) ▪ L.Woolley, T.E.Lawrence (h.)-Kargamış 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Genouillac (h.)-Ahimer 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Th.Wiegand (h.)-Didyma ▪ H.Winckler (h.)-Boğazköy ▪ M.Oppenheim (h.)-Tell Halaf ▪ F.Sarre ve E.Herzfeld (h.)-Samarra ▪ Yordan-Warka/Uruk ▪ W.Andrae (h.)-Assur ▪ L.Borchardt (h.)-el-Amarna ▪ R.Koldeway (h.)-Babil 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ E.Sellin (h.)-Balata
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Balkan Savaşı ▪ İttihatçı üçlünün devlete egemen olması ▪ Yeni vilayet idare yasasının çıkartılması ▪ Makridi Bey (h.)-Notion ▪ Makridi Bey (h.)-Sur (Beyrut) ▪ Londra Barış Antlaşması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1913 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ramsay (h.)-Psidia Antiochia (Yalvaç) ▪ L.Woolley, T.E.Lawrence (h.)-Kargamış 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ A.Boulanger ve Replat-Aphrodisias ▪ C.Picard (h.)-Notion ▪ F.Sartiaux (h.)-Foça/Phokaia ▪ C.Gamneou (h.)-Kudüs Silvan mevkii 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Th.Wiegand (h.)-Didyma ▪ M.Oppenheim (h.)-Tell Halaf ▪ F.Sarre ve E.Herzfeld (h.)-Samarra ▪ Yordan-Warka/Uruk ▪ L.Borchardt (h.)-el-Amarna ▪ W.Andrae (h.)-Assur ▪ R.Koldeway (h.)-Babil 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ E.Sellin (h.)-Balata
<ul style="list-style-type: none"> ▪ I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesi ▪ Osmanlı Hükümetinin kapitülasyonları kaldırdığını ilan etmesi ▪ Evkaf-ı İslamiye Müzesi'nin açılması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1914 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ L.Woolley, T.E.Lawrence (h.)-Kargamış ▪ T.E.Lawrence, L.Woolley (s.)-Sinai 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ F.Sartiaux (h.)-Foça/Phokaia ▪ P.Gaudin (h.)-Aphrodisias 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ L.Borchardt (h.)-el-Amarna ▪ W.Andrae (h.)-Assur ▪ R.Koldeway (h.)-Babil 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ "Tetkik-i Asar-ı Atika Encümeni"nin oluşması ▪ Tüm Şeriat Mahkemeleri'nin Adalet Bakanlığı'na bağlanması ▪ Çanakkale Zaferi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1915 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ F.Sartiaux (h.)-Foça/Phokaia 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Arap İsyanı'nın başlaması ▪ Rusya'nın Doğu Anadolu'yu işgal etmesi ▪ Şeyhülislam'ın kabineden çıkarılması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1916 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ F.Sartiaux (h.)-Foça/Phokaia 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Suriye Harekatı'nın başlaması ▪ Aile Yasası'nın çıkarılması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1917 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ F.Sartiaux (h.)-Foça/Phokaia 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Th.Wiegand-Baalbek 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Mondros Mütarekesi ▪ İttihat ve Terakki Partisi'nin dağılması ▪ Sultan Mehmet Reşat'ın vefatı, yerine VI. Mehmet Vahdettin'in geçmesi ▪ Eski Şark Eserleri Müzesi'nin açılması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1918 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ R.Campbell Thompson (h.)-Eridu ve Ur 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ F.Sartiaux (h.)-Foça/Phokaia 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Th.Wiegand-Baalbek 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Paris Barış Konferansı ▪ İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ▪ Türk Bağımsızlık Savaşı 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1919 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kudüs'te İngiliz Arkeoloji Okulu'nun açılması ▪ H.R.Hall (h.)-Eridu ve Tell al-Ubaid 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ F.Sartiaux (h.)-Foça/Phokaia 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Makridi Bey (h.)-Ankara civarı ▪ TBMM'nin açılması ▪ Türk Bağımsızlık Savaşı ▪ Sevr Antlaşması'nın imzalanması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1920 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Garstang (h.)-Ashkelon 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ F.Sartiaux (h.)-Foça/Phokaia ▪ P.Montet, M.Dunand (h.)-Byblos 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ I. İnönü Muharebesi ▪ Londra Konferansı ▪ II. İnönü Muharebesi ▪ Sakarya Meydan Muharebesi ▪ Makridi Bey (h.)-Ankara civarı 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1921 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Garstang (h.)-Ashkelon ▪ G.Caton-Thompson (h.)-Abydos ▪ L.Woolley(h.)-Tell el-Amarna 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ P.Montet, M.Dunand (h.)-Byblos ▪ M.Pézard (h.)-Tell Nebi Mend 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Büyük Taarruz ve İzmir'in Kurtuluşu ▪ Mudanya Mütarekesi ▪ Saltanatın kaldırılması ▪ Lozan Barış Konferansı'nın Açılması ▪ Makridi Bey (h.)-Ankara civarı 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1922 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ L.Woolley(h.)-Tell el-Amarna ▪ L.Woolley (s.)-Ur ▪ G.Caton-Thompson (h.)-Abydos 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Fransız bilim adamları (R. Dussaud, S.Rouzevalle, H.Seyrig, D.Schlumberger)-Baalbek ▪ P.Montet, M.Dunand (h.)-Byblos ▪ C.Picard ve L.Robert(h.)-Kolophon 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması ▪ Türkiye Cumhuriyet'inin ilanı ve Atatürk'ün Cumhurbaşkanı seçilmesi ▪ Makridi Bey (h.)-Ankara civarı ▪ Ankara Arkeoloji, Antalya, Bursa, Edirne Müzeleri'nin açılması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1923 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ G.Caton-Thompson (h.)-Qau ve Badari ▪ L.Woolley (h.)-Ur ▪ L.Woolley (h.)-Tell al-Ubaid 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ P.Montet, M.Dunand (h.)-Byblos 		
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Hilafetin kaldırılması ▪ Tevhid-i Tedrisat Kanunu ▪ Şeriye, Evkaf, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaletlerinin kaldırılması ▪ Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ▪ Topkapı Sarayı'nın müze olarak düzenlenmesi kararının verilmesi ▪ Adana ve Bergama Müzeleri'nin açılması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1924 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ G.Caton-Thompson (h.)-Qau ve Badari ▪ G.Caton-Thompson (s.)-Fayyum ▪ L.Woolley (h.)-Ur ▪ L.Woolley (h.)-Tell al-Ubaid 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ P.Montet, M.Dunand (h.)-Byblos 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Th.Wiegand (h.)-Didyma ▪ W.Dörpfeld (h.)-Beşik-Sivritepe, Çanakkale 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Şeyh Sait Ayaklanması ▪ Aşarın kaldırılması ▪ Takrir-i Sükun Kanunu ▪ Ankara Hukuk Mektebi'nin Açılması ▪ Şapka Kanunu ▪ Tarikatların yasaklanması ▪ Ankara Etnografya Müzesi'nin kurulması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1925 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ G.Caton-Thompson (h.)-Qau ve Badari ▪ G.Caton-Thompson (s.)-Fayyum ▪ L.Woolley (h.)-Ur 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ D.Krencker ve M.Schede (s.)-Augustus Tapınağı/Ankara ▪ Th.Wiegand (h.)-Didyma 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Keil ve A.W.(h.)-Gorikos/Korykos
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Medeni Kanun'un Kabulü ▪ Tokat, Amasya, Sinop Müzeleri'nin açılması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1926 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ G.Caton-Thompson (s.)-Fayyum ▪ L.Woolley (h.)-Ur 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ A.G.Barrois (h.)-Nerab ▪ M.Dunand (h.)-Byblos ▪ R. du Mesnil du Buisson (h.)-Qatna 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ D.Krencker ve M.Schede (s.)-Augustus Tapınağı/Ankara ▪ D.Krencker ve M.Schede (h.)-Aizanoi ▪ Th.Wiegand (h.)-Didyma 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Keil (h.)-Efes
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Atatürk'ün II. Cumhuriyet Halk Fırkası Kurultayı'nda "Nutuk"u okuması ▪ Topkapı Sarayı'nın bir bölümünün halka açılması ▪ İzmir ve Sivas Müzeleri'nin açılması ▪ İzmir Asar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti'nin kurulması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1927 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ G.Caton-Thompson (s.)-Fayyum ▪ P.Langstaffe Orde Guy (h.)-Megiddo ▪ L.Woolley (h.)-Ur 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ A.G.Barrois (h.)-Nerab ▪ R. du Mesnil du Buisson (h.)-Qatna 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ M.Oppenheim (h.)-Tell Halaf ▪ Th.Wiegand (h.)-Bergama 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Keil (h.)-Efes

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Augustus Tapınağı'nın korunması ve yakın çevresindeki yapıların kamulaştırılması konusunun çözümlenmeye çalışılması ▪ Yeni Alfabenin kabulü 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1928 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ G.Caton-Thompson (s.)-Fayyum ▪ L.Woolley (h.)-Ur 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ M.Dunand (h.)-Byblos ▪ F.Thureau-Dangin, A.G. Barrois (h.)-Arslantaş ▪ R. du Mesnil du Buisson (h.)-Qatna 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Th.Wiegand (h.)-Bergama 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Keil (h.)-Efes
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Türkiye'nin Gümrük Bağımsızlığına Kavuşması ▪ Kayseri Müzesi'nin açılması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1929 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ L.Woolley (h.)-Ur ▪ W.Lamb (g.)-Truva 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ F.Thureau-Dangin, Augustin G.Barrois (h.)-Arslantaş ▪ F.Thureau-Dangin, M.Dunand, G.Dossin (h.)-Tell Ahmar ▪ H. de Genouillac (h.)-Tello ▪ C.Schaeffer (h.)-Ugarit ▪ R. du Mesnil du Buisson (h.)-Qatna 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ M.Oppenheim (h.)-Tell Halaf ▪ Th.Wiegand (h.)-Bergama 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Keil (h.)-Efes
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Makridi ve Rice (h.)-Bodrum Camii, İstanbul 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1930 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Garstang (h.)-Jericho ▪ L.Woolley (h.)-Ur 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ H. de Genouillac (h.)-Tello ▪ F.Thureau-Dangin, M.Dunand, G.Dossin (h.)-Tell Ahmar 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Th.Wiegand (h.)-Bergama 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Keil (h.)-Efes
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ve Abideleri Koruma Heyeti'nin kurulması ▪ Çankırıkapı kazısının yapılması ▪ Arkeolog Niyazi Bey tarafından Atıf Bey mahallesinde kurtarma kazısı yapılması ▪ Afyon Müzesi'nin açılması ▪ Halil Edhem Bey'in İstanbul Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü görevinden emekliye ayrılması ve Aziz Ogan'ın müdür olması ▪ Türk Ocakları'nın kapatılması; Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurulması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1931 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Garstang (h.)-Jericho ▪ L.Woolley (h.)-Ur 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ H. de Genouillac, A.Parrot (h.)-Tello ▪ F.Thureau-Dangin, M.Dunand, G.Dossin (h.)-Tell Ahmar 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ K.Bittel (h.)-Boğazköy (Alman Doğu Cemiyeti ve Alman Arkeoloji Enstitüsü adına) ▪ Th.Wiegand (h.)-Bergama 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Keil (h.)-Efes
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Birinci Türk Tarih Kongresi ▪ Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulması ▪ Halkevlerinin açılması ▪ A.M.Mansel (h.)-Yalova ▪ H.Z.Koşay (h.)-Fidanlık, Ankara 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1932 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Garstang (h.)-Jericho ▪ L.Woolley (h.)-Ur ▪ Irak'ta İngiliz Arkeoloji Okulu'nun açılması ▪ W.Lamb (g.)-Truva ▪ M.E.L.Mallowan (h.)-Arpachiyah 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ A.Parrot (h.)-Tello 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Boehlau (h.)-Larissa ▪ K.Bittel (h.)-Boğazköy ▪ Th.Wiegand (h.)-Bergama 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Keil (h.)-Efes

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Etimesgut Höyüğü çalışması ▪ İstanbul Üniversitesi'nin kurulması ▪ <i>Türk Tarih, Arkeolojya ve Etnografya Dergisi</i>'nin yayınlanması ▪ Üniversite reformu ▪ H.Z.Koşay (h.)-Ahlatlıbel ▪ R.O.Arık (h.)-Karalar ▪ R.O.Arık (h.)-Ankara İsmet Paşa Mahallesi ▪ A.M.Mansel: İstanbul Laleli Balanbanağa Mescidi Kazısı 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1933 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Garstang (h.)-Jericho ▪ L.Woolley (h.)-Ur 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ M.Demangel (h.)-Sarayburnu (Gülhane) ▪ A.Parrot (h.)-Mari ▪ A.Parrot (h.)-Tello 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Boehlau (h.)-Larissa ▪ K.Bittel (h.)-Boğazköy ▪ Th.Wiegand (h.)-Bergama 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Keil (h.)-Efes
<ul style="list-style-type: none"> ▪ İstanbul Üniversitesi'ne bağlı olarak "Türk Arkeoloji Enstitüsü"nün açılması ▪ Soyadı Kanunu ▪ Kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması ▪ Ayasofya'nın müze olmasına karar verilmesi ▪ Efes ve Diyarbakır Müzeleri'nin açılması ▪ R.O.Arık (h.)-Göllüdağ ▪ H.Z.Koşay ve J.Sperling (h.)-Kumtepe, Canakkale 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1934 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Garstang (h.)-Jericho ▪ L.Woolley (h.)-Ur ▪ M.E.L.Mallowan (h.)-Chaghar Bazar 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ A.Parrot (h.)-Mari 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ K.Bittel (h.)-Boğazköy ▪ Th. Wiegand (h.)-Bergama 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Keil (h.)-Efes
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin kurulması ▪ Alacahöyük kazısının başlaması ▪ Manisa, Silifke, Isparta Müzeleri'nin açılması ▪ Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin adının Atatürk tarafından Türk Tarih Kurumu olarak değiştirilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1935 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Garstang (h.)-Jericho ▪ M.E.L.Mallowan (h.)-Chaghar Bazar ▪ W.Lamb-Kusura (Afyon) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ K.Bittel (h.)-Boğazköy ▪ Th.Wiegand (h.)-Bergama 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Keil (h.)-Efes
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ankara'da Devlet Konservatuvarı'nın Kurulması ▪ Niğde, Kütahya, Kırşehir Müzeleri'nin açılması ▪ Türk Tarih Kurumu tarafından Trakya'da 500 höyük tespit edilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1936 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ J.Garstang (h.)-Jericho ▪ M.E.L.Mallowan (h.)-Chaghar Bazar ▪ W.Lamb-Kusura (Afyon) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ A.Gabriel (h.)-Frigya (Midas Şehri) ▪ A.Parrot (h.)-Mari 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ K.Bittel (h.)-Boğazköy ▪ Th.Wiegand (h.)-Bergama 	<ul style="list-style-type: none"> ▪

<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Z.Koşay (h.)-Alacahöyük ▪ A.M.Mansel (h.)-Trakya'da Tumuli kazıları 					
<ul style="list-style-type: none"> ▪ İkinci Türk Tarih Kongresi'nin toplanması ▪ Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Arkeoloji, Sümeroloji, Hititoloji bölümlerinin açılması ▪ Alacahöyük heyeti-Pazarlı ▪ Belleten'in yayınlanması ▪ H.Z.Koşay (h.)-Alacahöyük ▪ R.O.Arık (h.)-Ankara kalesi ▪ R.O.Arık (h.)-Çankırıkapı ▪ R.O.Arık (h.)-Karaoğlan ▪ A.M.Mansel (h.)-Sinanlı, Apullu Höyük, Hasköy Höyük, Lüleburgaz Höyük ▪ A.Ogan (h.)-İstanbul Sarayburnu ▪ Ş.A.Kansu (h.)-Eti Yokuşu 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1937 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ L. Woolley (h.)-Tell Atchana ▪ M.Mallowan (h.)-Tell Brak ▪ W.Lamb (h.)-Kusura (Afyon) ▪ J.Garstang (h.)-Cavuşlu Höyük, Mersin 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ İstanbul'daki Fransız Enstitüsü tarafından Midas şehri Yazılıkaya kazısı 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ K.Bittel (h.)-Boğazköy ▪ Th.Bossert (h.)-Topkapı Sarayı 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Atatürk'ün vefatı ▪ Ankara Teyyare Meydanı'nda çalışma yapılması ▪ Alacahöyük heyeti-Pazarlı ▪ Türk Tarih Kurumu adına Vize ve Kırklareli Tümülüsleri araştırması ▪ H.Z.Koşay (h.)-Alacahöyük ▪ H.Z.Koşay, von der Osten (h.)-Çankırıkapı ▪ R.O.Arık (h.)-Karaoğlan ▪ Ş.A.Kansu (h.)-Polatlı, Eskişehir, İnönü, Tuz Gölü civarı ▪ A.M.Mansel (h.)-Küçükçekmece bölgesinde, İstanbul 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1938 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ L.Woolley (h.)-Tell Atchana ▪ M.Mallowan (h.)-Tell Brak ▪ K&S.Lake-Kalecik, Van 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ İstanbul'daki Fransız Enstitüsü tarafından Midas şehri Yazılıkaya kazısı 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ K.Bittel (h.)-Boğazköy ▪ D.Krencker ve M.Schede (h.)-Ankara Mabedi ▪ F.K.Dörner (h.)-Nemrut Dağı ▪ Th.Bossert (h.)-Topkapı Sarayı 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ankara'da, Türk-İngiliz-Fransız ittifak antlaşması ▪ Türk Tarih Kurumu adına Vize ve Kırklareli Tümülüsleri araştırması ▪ H.Z.Koşay(h.)-Çankırıkapı ve Hacı Bayram Tepesi, Ankara ▪ H.Z.Koşay(h.)-Alacahöyük 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1939 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ L.Woolley (h.)-Tell Atchana ▪ M.Mallowan (h.)-Tell Brak ▪ K&S.Lake (h.)-Van Kalesi Höyüğü 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ İstanbul'daki Fransız Enstitüsü tarafından Midas şehri Yazılıkaya kazısı ▪ İstanbul Fransız Arkeoloji Enstitüsü-Pişmişkale Kazısı 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ K.Bittel (h.)-Boğazköy 	<ul style="list-style-type: none"> ▪

<ul style="list-style-type: none"> ▪ R.O.Arık(h.)-Karaoğlan ▪ H.Çambel(s.)-Yazılıkaya, Midas şehri, Eskişehir (-1949) ▪ Kansu-İnönü Mağaraları, Eskişehir ▪ A.M.Mansel (h.)-Küçükçekmece bölgesinde, İstanbul 					
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Gazi Orman Çiftliği'nde çalışma yapılması ▪ Köy Enstitüleri Kanunu'nun kabul edilmesi ▪ H.Z.Koşay (h.)-Çankırıkapı ▪ H.Z.Koşay (h.)-Alacahöyük ▪ R.O.Arık (h.)-Karaoğlan ▪ R.O.Arık (h.)-Hacılar ▪ T&N.Özgüç, K.Kökten (h.)-Dündartepe, Tekeköy, Kavak/Kaledoruğu ▪ A.M.Mansel (h.)-Küçükçekmece bölgesinde, İstanbul 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1940 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ British Museum yetkililerinin bir açıklama yaparak, kendi ülkelerine getirilen kültür varlıklarını geri vermek gibi bir eylemi tanımadıklarını belirtmeleri 			
<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Z.Koşay (h.)-Çankırıkapı ▪ H.Z.Koşay (h.)-Alacahöyük ▪ R.O.Arık (h.)-Karaoğlan ▪ T&N.Özgüç, K.Kökten (h.)-Dündartepe, Tekeköy, Kavak/Kaledoruğu ▪ A.M.Mansel (h.)-Küçükçekmece bölgesinde, İstanbul 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1941 				
<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Z.Koşay (h.)-Çankırıkapı ▪ H.Z.Koşay (h.)-Alacahöyük ▪ H.Z.Koşay, K.Turfan-Karaz Höyüğu Sondajı ▪ Kokten – Kars ▪ T&N.Özgüç, K.Kökten (h.)-Tekeköy, Kavak/Kaledoruğu 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1942 			<ul style="list-style-type: none"> ▪ A.M.Schneider: Euphemia, İstanbul 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Z.Koşay (h.)-Çankırıkapı ▪ H.Z.Koşay (h.)-Alacahöyük ▪ H.Çambel-Kırşehir-Hashöyük kazılar 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1943 				

<ul style="list-style-type: none"> ▪ İstanbul Teknik Üniversitesi Kanunu'nun kabulü ▪ H.Z.Koşay (h.)-Alacahöyük ▪ H.Z.Koşay (h.)-Karaz ▪ Kansu-Baladiz/Baradız, Kapalıin, Isparta 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1944 				
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Eski Eserler ve Müzeler Birinci Danışma Kurulu'nun toplanması ▪ H.Z.Koşay (h.)-Alacahöyük ▪ E.Akurgal,T&N.Özgüç,Y.Boysal-Maşat Höyük, Tokat 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1945 				
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Demokrat Parti'nin kurulması ▪ Milli Kütüphane'nin kurulması ▪ H.Z.Koşay (h.)-Alacahöyük ▪ H.Z.Koşay (h.)-Büyük Güllücek ▪ M.Akok (h.)-Ankara Çankırıkapı Askeri Cezaevi ▪ A.M.Mansel, Bosch (h.)-Perge ▪ A.M.Mansel (h.)-Aspendos ▪ I.K.Kökten-Gaziantep ▪ I.K.Kökten (h.)-Karain, Antalya ▪ M.Ramazanoğlu (h.)-Aya İrini ve Sur-u Sultani, İstanbul 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1946 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ L. Woolley (h.)-Tell Atchana 			
<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Z.Koşay (h.)-Alacahöyük ▪ H.Z.Koşay (h.)-Büyük Güllücek ▪ A.M.Mansel (h.)-Side ▪ A.M.Mansel, Bosch (h.)-Perge ▪ I.K.Kökten-Niksar ▪ I.K.Kökten-Karain, Antalya ▪ R.Duyuran-Bekirdere Mevkii ▪ T&N.Özgüç-Karahöyük, Elbistan ▪ M.Ramazanoğlu (h.)-Aya İrini ve Sur-u Sultani, İstanbul 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1947 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ L.Woolley (h.)-Tell Atchana ▪ Ankara'da İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün kurulması ve enstitüde J.Garstang'ın müdür olması 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Th.Bossert (h.)-Karatepe ve Kadirli Domuztepe 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ H.Z.Koşay (h.)-Alacahöyük ▪ T&N.Özgüç (h.)-Kültepe ▪ A.M.Mansel (h.)-Küçükçekmece bölgesinde, İstanbul ▪ A.M.Mansel (h.)-Side ▪ I.K.Kökten (h.)-Karain, Antalya 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1948 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ L.Woolley (h.)-Tell Atchana 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Th.Bossert (h.)-Karatepe ve Kadirli Domuztepe 	

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne kabul edilmesi ▪ E.Akurgal, J.Cook (h.)-Eski Smyrna kazısı ▪ A.M.Mansel (h.)-Side ▪ T&N.Özgüç (h.)-Kültepe ▪ I.K.Kökten (h.)-Karain, Antalya ▪ H.Z.Koşay (h.)-Büyük Güllücek 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1949 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ L.Woolley (h.)-Tell Atchana ▪ S.Smith tarafından Alalakh yazıtlarının yayınlanması ▪ S.Lloyd-Sakçagözü ▪ M.E.L.Mallowan (h.)-Nimrud 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Th.Bossert (h.)-Karatepe ve Kadirli Domuztepe 	<ul style="list-style-type: none"> ▪
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Uluslar arası Müzeler Konseyi'nin (ICOM) Türkiye Milli Komitesi'nin kurulması ▪ E.Akurgal, J.Cook (h.)-Eski Smyrna ▪ E.Y.Bostancı-Büyük Mağara, Antalya ▪ T&N.Özgüç (h.)-Kültepe ▪ A.M.Mansel (h.)-Side ▪ I.K.Kökten (h.)-Karain, Antalya 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1950 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ M.E.L.Mallowan (h.)-Nimrud 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Th.Bossert (h.)-Karatepe ve Kadirli Domuztepe ▪ K.Bittel-Ağıl-Kale 	<ul style="list-style-type: none"> ▪

Kısaltmalar:

- (h.): Hafır
- (g.): Gezgin
- (s.): Survey

TÜBİTAK
PROJE ÖZET BİLGİ FORMU

Proje Yürütücüsü:	Dr. TUĞBA TANYERİ ERDEMİR
Proje No:	107K512
Proje Başlığı:	Türkiye Ve Avrupa Arasında Bilimsel Hareketlilik Ve Etkileşim: Osmanlı'dan Günümüze Arkeoloji Ve Müzecilik
Proje Türü:	Kariyer
Proje Süresi:	36
Araştırmacılar:	
Danışmanlar:	
Projenin Yürütüldüğü Kuruluş ve Adresi:	ORTA DOĞU TEKNİK Ü. TOPLUM VE BİLİM MERKEZİ
Projenin Başlangıç ve Bitiş Tarihleri:	01/02/2008 - 01/04/2012
Onaylanan Bütçe:	152540.0
Harcanan Bütçe:	145040.0
Öz:	<p>Bu projede, Türkiye'de arkeoloji ve müzeciliğin tarihsel gelişimi, Türkiye ve seçilen dört Avrupa ülkesi arasında, bilimsel hareketlilik ve etkileşim süreçleri açısından ele alınmaktadır. 18. yüzyıldan günümüze, hem Osmanlı'da arkeoloji ve müzeciliğin ortaya çıkışı ve gelişimi, hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında arkeoloji biliminin gelişimi ele alınmış, bu gelişim sürecinde, bilim insanlarının hareketliliği ve karşılıklı etkileşim aktivitelerinin oynadığı roller incelenmiştir. Bu süreci incelemek için dört Avrupa ülkesi seçilmiştir: İngiltere, Fransa, Avusturya ve Almanya. Proje kapsamında Türkiye ve seçilen dört Avrupa ülkesinde sistematik ve kapsamlı bir arşiv taraması yürütülmüştür. Projenin temel amacı, hangi tür bilimsel hareketlilik ve etkileşim örneklerinin daha kalıcı, kapsamlı, dönüştürücü ve yenilikçi (innovative) olduğunun belirlenmesidir.</p>
Anahtar Kelimeler:	Arkeoloji Tarihi, Müzecilik Tarihi, Bilimsel Hareketlilik, Osmanlı Arkeolojisi Tarihi
Fikri Ürün Bildirim Formu Sunuldu Mu?:	Hayır